

A MAGYAR TÖRTÉNETTUDOMÁNY KÜLFÖLDI VISSZHANGJA, 1985–1986.

Historiográfia

[Dolghin, Florentina] *KÖPECZI, BÉLA*: Intereșul pentru istorie – o problemă de masă (A történelem iránti érdeklődés – a hétköznapi kérdés.) – *Magazin istoric*, 1985. április, 30. p. Bukarest.

A XV. Nemzetközi Történetkongresszus alkalmával, 1980-ban Bukarestben Köpeczi Béla, a MTA főtájtára, művelődési miniszter a *Magazin Istoric* szerkesztőségében választott a neki feltett kérdésekre. Ebben elsősorban saját kutatásáról számolt be és a nemzeti és egyetemes történelem közötti kapcsolatokkal foglalkozott, illetve megválaszolta azt a kérdést, hogy a közvéleményben miért olyan nagy az érdeklődés a történelem iránt.

PAPP, N. G.: The Paradox of Recent Hungarian Historiography: The Limits of Revision (A legújabb magyar historiográfia paradoxonja: a revízió korlátai). – *East European Quarterly* 20. 1986:2. 229–246.

A tanulmány a felszabadulást követő évtized korszakáról nyilvánosságra hozott jelenkori magyar történettudományi megközelítéseket elemzi.

Nemzetközi kongresszusok, konferenciák

JANDRIĆ, Berislav: XVII međunarodni kulturnohistorijski simpozij „Mogersdorf 1985” (XVII. Nemzetközi kultúrtörténeti szimpozium „Mogersdorf 1985”). – *Časopis za suvremenu povijest* 17. 1985: 2. 153–154.

A szimpozium Kőszegen volt 1985. január 1–6. Témája az állam és a társadalom a pannon térségben a két világháború között. A bevezető előadást Ránki György tartotta a modern állam szerepének változásáról.

Konstruktív vita csak Plečas referátuma után alakult ki. Témája: a JKP szerepe a két világháború között és Tito tevékenysége.

Typographia Universitatis Hungaricae Budae 1777–1848. Publié par Péter Király. Bp. 1983. Akadémiai K. 504. – *Ism.*: Kutil, J., – *Časopis matice moravské* (Brno) 104, 1985: 1–2. sz. 149–151.

Az Egyetemi Nyomda megalakulása 400. és Nagyszombatról Budára történő költöztetése 200. évfordulója alkalmából Budapesten rendezett nemzetközi tudományos konferencián elhangzott előadásokat tartalmazó kötet tartalmi bemutatása. – A recenzor a legértékesebb tanulmányoknak a nyomda történetét, működését elemző tanulmányokat, illetve a nyomda kiadványairól készült többnyelvű bibliográfiai összeállítást tekinti.

Les Lumières en Hongrie, en Europe Centrale et en Europe Orientale. Actes du 5-ième Colloque de Mátrafüred, 1981. Ilona Kovács, Bp. Akad. K. – Paris, Edition du CNRS, 1984. 412. (A felvilágosodás Magyarországon, Közép- és Kelet-Európában). – *Ism.*: Fridrun Rinner (Innsbruck) – *Südostforschungen*, 1986. 280–286.

Georges Gusdorf a felvilágosodás embertípusát vizsgálta (egyik fő jellemzője az Istentől való eltávolodás). A hozzászólások a jellemző tulajdonságokat emelték ki: racionalizmus, hit az értelemben, empirizmus, kritikai szellem, szisztematikus kételkedés, a társadalom, a tudomány és az ember megjavítására szolgáló elkötelezettség, erős, de ellenőrzött szenzibilitás, az oktatás uralkodó jelentősége, az ember megreformálásának szándéka, a tolerancia, és a fanatizmus elutasítása.

Kosáry Domokos A felvilágosodás-kori oktatás Közép- és Kelet-Európában, Benda Kálmán A felvilágosult állam iskolapolitikája címmel tartott előadást. Zárszavában Köpeczi hangsúlyozta, hogy nem elég néhány nagy gondolkodó, filozófus és tudós gondolatainak vizsgálata, hanem figyelembe kell venni a kommunikáció csatornáit, az oktatásügyet, a sajtót, a kiadókat és az ideológiai intézményeket: az egyházat és az államot is.

Maria Theresia als Königin von Ungarn. Jahrbuch für österreichische Kulturgeschichte. X. Band. Herausgegeben von Gerda Mraz. Eisenstadt, 1984. 409. – *Ism.*: Kowalská, E. – *Historický časopis* (Bratislava) 34, 1986: 4. 619–620.

A magyar előadók közül Wellmann Imre két előadására (a korabeli mezőgazdaság fejlődése, valamint a mezőgazdasági termékekkel folytatott kereskedelem) hívja fel a fi-

gyelmet. Érdekesnek és értékesnek tartja Heckenast Gusztávnak a szlovákiai városok gazdasági fejlődésével foglalkozó előadását is.

Der Berliner Kongress von 1878. Die Politik der Grossmächte und die Probleme der Modernisierung in Südosteuropa in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts (A berlini kongresszus. A nagyhatalmak politikája és a modernizáció problémái Dél-Kelet-Európában a 19. század második felében). – Kiadta: Ralp Melville, Hans-Jürgen Schröder, Wiesbaden, Steiner Verl. 1982, 539. – *Ism.*: Helmut Sundhausen (München). Südostforschungen, 1985. 273–275.

Az 1978-ban tartott mainzi konferencia 33 átdolgozott referátumát közli két bevetőre (Lothar Gall: Az európai hatalmak és a Balkán a 19. században, és Ránki György: A gazdasági fejlődés a Balkánon. A nyugati ipari forradalom első hatásai), valamint hét tematikus csoportra tagolva. Nemcsak a centrum szempontjából vizsgálták a térséget, hanem a periféria szemszögéből is, ami fontos előfeltétele a nagyhatalmakra és a fejlett országokra összpontosító „Európa” fogalom meghaladásának.

Současný stav a úkoly československé hungaristiky. (Materialy I. československého hungaristického sympózia.) (A csehszlovák hungarisztika helyzete és feladatai. – Az első csehszlovák hungarisztikai szimpózium anyaga.) Brno, 1985. FF UJEP, 357. – *Ism.*: Holec, R. – Historický časopis (Bratislava), 34, 1986: 3. 434–437.

A Brnóban, 1978 októberében megtartott I. országos szimpóziumon elhangzott előadásokat tartalmazza a 7 éves késéssel megjelent kötet. A recenzor az olvasót a kötet történelmi tárgyú előadásaival ismerteti meg. (Ezenkívül irodalomtörténeti és nyelvtudományi szekcióban folyt tanácskozás.) A tanácskozáson a magyar történészeket Niederhauser Emil képviselte, aki az 1848 előtti magyar nemzeti mozgalomról és a nemzeti ideológia alakulásáról tartott előadást. A tanácskozás jól illusztrálja a csehszlovák hungarisztikának a 60-as és 70-es években elért eredményeit, amelyek az egész magyar történelmet érintik, a honfoglalástól napjainkig. A résztvevők megállapították, hogy Magyarország története feldolgozása Csehszlovákiában új fázisba lépett. A munkákat F. Hejl vezeti.

Slovenský ľud po rozpade Velkomoravskej ríše (Szlovák nép a Nagymorva Birodalom szétesése után). Historické štúdie XXVII/2. Bratislava, 1984. 118. – *Ism.*: L. Sultiková. – Časopis matice moravské (Brno) 104, 1985: 1–2. 116.

Az 1981. szeptember 15–16-án Veszprémben tartott csehszlovák-magyar törénész vegyesbizottság tudományos tanácskozásán elhangzott szlovák előadásokat, hozzászólásokat tartalmazó tanulmánykötet különszáma. A recenzor ezek annotált ismertetését adja. Az előadások a 9–11. századi történeti eseményeket, problémákat elemzik, így érintik a magyar koraközépkori történelem alapvető kérdéseit is.

MATULA, V.: XVIII. zasednutie Československo-maďarskej historickej komisie. (A Csehszlovák-magyar történész vegyesbizottság XVIII. ülészsaka). – Historický časopis (Bratislava) 34, 1986: 2. 305–307.

A csehszlovák-magyar történész vegyesbizottság 1985 őszén megtartott ülése a bizottság megalakulásának 25. évfordulója alkalmából. Értékelték a negyedszázad alatt elért eredményeket, vázolták a legközelebbi évek feladatait, jubileumi kitüntetések adtak át. A magyarok részéről Bél Mátyás érmet kapott Niederhauser Emil, Ádám Magda és Varga János. A 18. ülészsak témája: A szocialista forradalom és a szocializmus építése Csehszlovákiában és Magyarországon. A magyarok közül Orbán Sándor, Vida István és Kóvágó László tartott előadást. A legnagyobb érdeklődést és vitát a nemzeti-ségi kérdéseket tárgyaló előadások és hozzászólások váltották ki.

KUCERA, M.: Konferencia o Trnavskej Univerzite (A Nagyszombati Egyetemről rendezett konferencia). – Historický časopis (Bratislava) 34, 1986: 2. 301–305.

A Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, a Történelmi Társulat, Nagyszombati Városi Tanácsa, Nemzeti Frontja rendezésében Nagyszombaton 1985. november 12–14-én az egyetem alapításának 350. évfordulója alkalmából rendezett tudományos tanácskozásról, az elhangzott előadásokról és hozzászólásokról ad részletes beszámólót.

Ismertetések

Magyarország története I/1–2. köt. (Előzmények és a magyar történet 1242-ig.) Főszerk.:

Székely György. Szerk.: Bartha Antal. Bp. 1984. Akadémiai K. 1812. – *Ism.*: Marsina, Richard – *Historický časopis* (Bratislava) 34, 1986 : 4. 594–602.

A magyar szakirodalom egyik legjobb ismerője – a kritikai észrevételek ellenére is – elismerő, elvi és módszertani szempontból tárgyilagos ismertetést készített.

A szlovák történetírást főleg az érdekli, hogy Szlovákia és a szlovákok történetét közvetlenül érintő fejezetek feldolgozása során a mai magyar történetírásnak sikerült-e a magyar historiográfiában hagyományos nézetekkel és véleményekkel megbirkózni. Véleménye szerint már a 10. századtól lehetett volna elemezni részletesebben a Magyarországon élő nem-magyar népek történetét. A történelmi Magyarország történetét lehetetlen ma már a környező államok nemzeti történetírása legújabb eredményeinek figyelembevétele és alapos ismerete nélkül megírni.

Ezután fejezetenként részletes tartalmi ismertetést ad a kötetről. Főleg Gyórfy György és Kristó Gyula fejezeit bírálta. Megállapítja, hogy még mindig úgy tűnik: a magyar történetírás nem eléggé értékeli a szlávoknak a magyar állam történetében játszott szerepét. A „magyar” szlávok jelentős mértékben járultak hozzá a gazdasági fejlődéshez, s ezzel együtt az ország felvirágzásához. Marsina szerint ennek az elismerése egyáltalán nem kisebbítené azt, hogy a magyar népe, ill. magyar uralkodó osztályé volt itt a hegemon szerep.

RÁNKI, György: *Hungarian history – World history*. Budapest, 1984. Akadémiai K. 315. (*Indiana University studies on Hungary*, 1.) – *Ism.*: Gransztói György. – *Annales ESC* 41. 1986 : 5. 1012–1013.

A nézetkülönbségek ellenére a szerzők a Közép-európai történetírás hagyományaihoz igazodnak. Sinor Dénes a török és finnugor eredet kérdésében a kettős honfoglalás elméletét fogadja el. A tanulmányok nagyobb része a Habsburgok és a magyarok kapcsolatával foglalkozik. Így Köpeczi Béla a Thököly-felkelés külföldi megítélésével. Hans Haselsteiner a jozefinizmust, mint a magyar állam és a dinasztia közötti konszenzus egyik fajtáját elemzi. Péter László bemutatja, hogy 1867 után, a századfordulón éppen Magyarország lett a bomlás egyik legfőbb elősegítője.

Hanák Péter a Prága-Bécs-Budapest háromszög kulturális különbségeit elemzi. Megjegyzései közül néhányat L. Deme és Scott Eddie vitat. A két világháború közötti időszakra vonatkozóan Magyarország és a Harmadik Birodalom kapcsolatát Ránki György elemezte. Gosztonyi Péter hangsúlyozta, hogy Magyarország képtelen lett volna elhagyni náci szövetségését. Hadserege felkészületlen volt erre, a szélsőjobboldalt Németország tudatosan erősítette. Ránki Horthy kiugrási kísérletével kapcsolatban hangsúlyozta Magyarország rossz kapcsolatát a szomszédos országokkal. Magyarország semmiféle területi nyereséget sem remélhetett a németektől való elfordulásával. Ránki aláhúzta a társadalmi tényezők szerepét. T. Sakmyster Sztójay tevékenységét vázolta fel. S. D. Kertész a két világháború közötti Magyarország gazdasági és társadalmi problémáit „geopolitikai” összefüggéseiben vizsgálta.

– *Ism.*: Holm Sundhausen (München) – *Südstudien*, 1986. 341–343.

A kötet az 1981-es első nemzetközi szimpózium anyagát közli. Három fő témakör áll a rendezvény középpontjában: 1. A magyar történelem török korszaka (a 16. sz. közepétől a 17. sz. végéig); 2. a Habsburg korszak, különös tekintettel a józsefi időszakra, az 1848–49-es forradalomra és a dualizmus korára; 3. a tiranoni Magyarország a nemzetiszocialista hegemonia szorításában. A 17 tanulmány egyenletesen oszlik meg e három témakörben. Nem az eddigi kutatási eredmények bemutatása és összefoglalása történt, hanem a magyar történelem vitatott kérdéseinek kritikus és igen nyílt vizsgálata, ami a kötetet igazán olvasásra érdemessé teszi. Sundhausen megállapítja, hogy a magyar történetírást és a Magyarországról szóló történetírást már évek óta a kliséktől és sztereotípiáktól való megszabadulás kísérlete jellemzi. A rendezvény sikeres, sok más konferenciától különbözik, és csak kívánni lehet, hogy így folytatódjon.

HOENSCH, Jörg K.: *Geschichte Ungarns 1867–1983*. (Magyarország története 1867-től 1983-ig.) Stuttgart, 1984. Kohlhammer, 287. – *Ism.*: Holger Fischer (Hamburg) – *Südstudien*, Band XLIV, 1985. 318–320.

A történeti korszakokat egyenletesen tárgyalja, csak néhány helyen vannak aránytalanságok; így például az 56-os eseményeknek és Mindszenty bíboros sorsának – 4 oldalt szentel. Különösen jó a bonyolult magyar pártviszonyok és a társadalmi-szociális problémák bemutatása. Pontosan és világosan kidolgozta a nemzeti kérdést, a Monarchia felbomlását, valamint az azt követő revíziós politikát; a kiegyezés okait és feltételeit, a Tanácsköztársaságot, és a Rákosi-rendszert. (I. politika, gazdaság, társadalom, kultúra, igazságszolgáltatás, stb.). Nagy érdeklődésre tarthatnak számot a magyar antiszemitizmus gyökereit és a magyar zsidósággal kapcsolatos politikát tárgyaló fejtegetései. Hiányolja a kultúrtörténetet; vitatja azt, hogy a magyar történetírás 70-es és 80-as éveinek eredményeit figyelmen kívül hagyva, a dualizmust osztrák gazdasági kizsákmányolásként tárja elénk. Az 1945-től 1948-ig tartó időszakban túlhangsúlyozza a kommunista párt szerepét, azt a látszatot keltve, mintha már 1945-től az lett volna a társadalom vezető ereje. A 68-as gazdasági mechanizmus (mint szocialista piacgazdaság, szabad árképzéssel) jellemzése nem fogadható el, mivel az árképzés továbbra is központilag irányított. Még néhány kisebb pontatlanságot említ, elégedetlen a nehézkes stílussal és az apróbetűs nyomtatással. Elterjedésének legnagyobb akadályát a magas árban látja (64 DM). Emellett hiányolja még a tudományos apparátust és gyengének találja a bibliográfiát. Mindezzel együtt ez idő szerint ezt tartja a legjobb német nyelvű munkának Magyarország legújabbkori történetét illetően.

DOOR, Rochus: *Neueste Geschichte Ungarns. Von 1917 bis zur Gegenwart* (Magyarország legújabbkori története 1917-től a jelenkorig). Berlin, 1981. 270. – *Ism.*: Gerhard Seewan (München) – *Südostforschungen*, Band XLIV, 1985. 323–324.

Bírálja a magyar történelemmel kapcsolatos összefüggések leegyszerűsítését. A haladónak gondolt történelmi folyamatot ily módon visszatekintésből átértelmezi, mégpedig az „előrehaladás” azóta elért magaslatának látószögéből. Magyarország itt e történelmi folyamat tetszőleges – bár konkrét – példagyűjteményeként szerepel. Jellemző e munka mondanivalójára és stílusára, hogy

konceptiója a tény- és névanyag kicserélésével más szocialista testvérországok legújabbkori történetének ábrázolására is fáradtság nélkül átírható lenne. Az a mód, ahogyan itt a tényeket ismertetik, átértelmezik, elhagyják, eltorzítják, vagy különböző ideológiai meghatározott klisé-elképzelések fiókjaiba teszik, egy olyan torz tükröt hoz létre, melyben inkább az NDK történetírás 70-es évekbeli képét ismerhetjük fel. A forradalom-ellenforradalom primitív ellentétpárja válik az ábrázolás uralkodó elemévé, amely jellemzően majdnem kizárólag az 50-es és 60-as évek eleji magyar történetírás eredményein alapul, amely azóta sokkal árnyaltabbá vált, kérdésfelvetéseit kikerüli, koncepcionálisan tudomást nem vesz róluk. A szövegből vett példákon ábrázolja a könyv egyszerű, mondhatni primitív célját, hogy „Magyarország legújabbkori történetének” példagyűjteményén keresztül az azonos eredetű történetfelfogást és politikai gyakorlatot kölcsönösen egymásból levezesse és azzal igazolja is.

HELLER, Ágnes: *Teorija istorije* (A történelem teóriája). Beograd, 1984. 444. – *Ism.*: Kasić, Biljana – *Časopis za suvremenu povijest* 17. 1985 : 3. 167–173.

A recenzor Heller Á. „A Theory of History” c. művének szerb-horvát nyelvű fordítását üdvözli, tartalmi kivonatot ad. Heller új lehetőségeket nyújt a történettudománynak azzal, hogy a múltat a jövőről szóló tervnek tekinti; a múltat, jelent, jövőt egységben vizsgálja a társadalmi funkciók tekintetében. Marx és Lukács fogalomrendszerével dolgozik.

GYÖRFFY, György: *Wirtschaft und Gesellschaft der Ungarn um die Jahrtausendwende. Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 186. Bp. 1984. 331. – *Ism.*: Marsina, R. – *Historicky časopis* (Bratislava) 33, 1985 : 2. 309–311.

A recenzor – a középkorkutatás elismert szlovák szakértője – a monográfia azon részeit, következtetéseit emeli ki, amelyekkel nem ért egyet, s úgy véli, ha a szerző nemcsak az általa részben ismert források adataiból indul ki, hanem valamennyi meglevő forrást párhuzamosan figyelembe vesz, akkor a könyv, amely elsősorban a külföldi érdeklődők informálását szolgálja, sokkal

értékesebb és hasznosabb volna. – Informatívnak és érdekesnek tekinti az egyes fejezetekhez csatolt annotált bibliográfiát, valamint az alapvető fogalmak tudományos-történeti meghatározását. A könyv nagy hibája, hogy nem jelzi: a Duna-medencét elfoglaló magyarok beleütköztek-e az ott élő lakosság ellenállásába. A recenzor meglehetősen tartja, hogy a szerző úgy ír a magyarok honfoglalásáról, hogy teljesen figyelmen kívül hagyja az itt élő, itt talált lakosság életét, magatartását. A honfoglalás és a kalandozások története elemzéséből a recenzor szerint egyáltalán nem derül ki, hogy annak idején Géza fejedelmet a keresztény térítés, vagy a hatalmi törekvések motiválták-e.

Véleménye szerint az állattenyésztés és a mezőgazdaság tárgyalásánál jobban ki kellett volna emelni a szláv lakosság szerepét, sőt a Duna-medencében élő szlávok magyarokra gyakorolt hatásának hangsúlyozása joggal elvárható lett volna. A szlovák nemzetiség kialakulását csak jóval későbbi századokba (14–15. sz.) helyezi.

A recenzor kiemeli, hogy a szerző több évtizedes kutatásainak az eredményét összegzi és helyesen figyelmeztet számos olyan tényre és összefüggésre, amely a korabeli magyar társadalomra vonatkozó ismeretek kritikai elemzését, valóban tudományos összegzését adja.

MORAVCSIK, Gyula: Az Árpád-házi magyar történet bizánci forrásai. Bp. 1984. Akadémiai K. 364. – *Ism.*: Armin Hetzer (Bremen) – Südostforschungen, 1985. Band XLIV. 346–347.

Kitér a bizánci források értelmezésének nehézségeire. Példásnak tartja az Akadémia közreműködését a kiadás előkészítésében, mivel az összeállítók minden szövegrészt bevezetővel láttak el, amely tájékoztatást ad a szerzőről és a keletkezés körülményeiről. Ugyanebben megtalálható még az eddigi nyomtatások, kéziratok és a szakirodalom jegyzéke. A szövegváltozatok a lap alján olvashatók; a magyar fordítás alatt megértést megkönnyítő megjegyzések szerepelnek.

GEDAI, István: A magyar pénzverés kezdete. Bp. 1986. Akadémiai K. 135. – *Ism.*: (M.) – Historický časopis 34, 1986 : 6. 925–926.

Az I. István korabeli (997–1038) pénzverés történetével foglalkozó munkát, mivel az a

legújabb kutatások eredményének összegzésére vállalkozott, a recenzor pozitívan értékeli. A szerző által adott új szintetikus képet – több helyen az eddigi nézetektől eltérő álláspontra helyezkedik – a jövőben elvégzendő kutatásoknak kell alátámasztaniuk és megerősíteniük.

Der Mongolensturm. Berichte von Augenzeugen und Zeitgenossen. 1235–1250. (A tatárjárás. Szemtanúk és kortársak híradásai. 1235–1250.) Fordítás, bevezetés és magyarázat: Hansgerd Göckerjan és James R. Sweeney. Graz-Wien-Köln, 1985. Styria Verlag. 335. – *Ism.*: György Györffy (Budapest) Südostforschungen, 1986. 343–344.

A kötet nemcsak szövegeket tartalmaz, hanem egy általános bevezetőt, valamint az egyes szerzők munkáihoz részletes ismereteket és nem utolsósorban alapos szakmai tudásról tanuskodó magyarázatokat. A munka e témában hiányt pótló. Kiemeli Göckerjan bevezetését a sztyepei népek vándorlásairól és birodalomalapításáról. A munka rokon a recensens közreműködésével kiadott gyűjteménnyel (A tatárjárás emlékezete, Bp. 1981.), de sok, ott publikált forrást elhagy. Az irodalomjegyzékből hiányolja Györffy György: Napkelet felfedezése (Bp. 1965.) és Ligeti Lajos: Johannes Ungarus és az 1262. évi mongol követjárás (MTA I. Oszt. Közl. 32. 1981. 119–137.) tanulmányait. Apró hiányosságoktól eltekintve a tatárjárással foglalkozó nyugati irodalom igazán sokat nyer ezzel a kötettel.

MÁLYUSZ, Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. Budapest, 1984. Gondolat K. 338. – *Ism.*: G. S. – Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters, 1984. 40. Jg. 2 Heft, 741–742.

Részletes képet ad az utolsó Luxemburg uralkodóról. Külpolitikai téren területi veszteségek, belpolitikai vonalon a nemességgel való ellentétek kísérnek végig; külön értékes fejezet foglalkozik a társadalmi rétegződéssel és a kor kultúrájával. A könyvhöz csatolt, nagy forrásismeretre valló mellékletek között a bibliográfia a nyugati történészek által részben még tudomásul sem vett, széles körű kutatómunkáról ad tájékoztatást. Sajnos, hogy a nyelvi korlátok miatt ez a kevesek számára hozzáférhető.

ZOLNAY, László: A középkori Esztergom. Bp. 1983. Gondolat K. 265. – *Ism.*: Thomas von Bogyay (München) – Südostforschungen, 1986. 370–372.

Öt szakaszra tagolva a munka különösen gazdag, az Árpád-kortól az 1543-as török hódításig a város és szélesebb környezete történetét illetően a teljességre való törekvés igénye tükröződik. Sokoldalúan dolgozza fel a témát, de az adatok tömegében időnként elavult nézeteket és pontatlan megfogalmazásokat is találunk. Például Heinrich Keller és Váczy Péter vizsgálatai óta tudjuk, hoy az avar birodalmat nem Nagy Károly, hanem sokkal inkább a bolgárok semmisítették meg. A bibliográfia három és fél oldalas, de több művet hiányolhatunk belőle, melyeket a szövegben idéz a szerző. Tanulságos munka, szemléletes képet ad egy középkori város életéről és környezetéről. Aki viszont a székesegyházról vagy a királyi palotáról szeretne informálódni, az Marosi Ernő könyvét (Die Anfänge der Gotik in Ungarn. . .) üsse fel.

ACKERL, Isabella: König Mathias Corvinus. Ein Ungar, der in Wien regierte (Corvin Mátyás király. Egy magyar, aki Bécsben uralkodott). Wien, 1985. Österreichischer Bundesverlag, 138. – *Ism.*: Karl Nehring (München) – Südostforschungen, 1986. 345–346.

Az első negyven oldalt Hunyadi Jánosnak, a nándorfehérvári győzőnek szenteli. Ebben a szerző Zsolnay Vilmos (Vereinigungsver-suche Südosteuropas im 15. Jh. Frankfurt, 1967) támaszkodik, mely ugyan magán viseli az 50-es évek történelmi materializmusának szemléletét, de tényanyagában megbízható. A szerző Zsolnay egyes hibáit kritikátlanul veszi át. Mátyás korának ábrázolá-sakor szükségszerűen német nyelvű irodalomhoz is folyamodik, különösen Schallburg és Nehring műveihez. Mindenesetre – ha már a magyar nyelvű szakirodalomról nem vesz tudomást – Mátyás korához jobb referenciarirodalmat választott, de ez sem tudott egy sor ténybeli tévedést megakadályozni. Ugyanígy hibás a személy- és helynévmutató, hadilábon áll Magyarország történelmi földrajzával: Erdélyt és a Tiszát megyének nevezi (28. old.), és a 11. oldalon jobban tette volna, ha Schallburgot követi ahelyett, hogy az olvasót Nyugat-Szlovákia fogalmá-val hozza zavarba. A recensens e könyv he-

lyett Schallburg 1982-ben megjelent művét ajánlja, mely nemcsak 600 oldallal terjed-mesebb, hanem jelenleg a kor legjobb ábrá-zolása is – amellett, hogy nem is drágább a mostani könyvújdomsnágnál.

MERTANOVÁ, S.: Ius tavernicale. (Studie o procese formovania práva tavernických miest v etapách vývoja tavernického súdu v Uhorsku, 15–17. stor. [*Ius tavernicale. (A jog kialakulá-sának folyamata a tárnoki szabad királyi váro-sokban a tárnokbíróság fejlődése korszakaiban, a 15–17. századi Magyarországon.)*]) Bratislava, 1985. Veda K. 256. – *Ism.*: Benko, J – Historický časopis (Bratislava) 34, 1986 : 5. 752–754.

A monográfia nemcsak a szlovák, hanem a közép-európai jogtörténeti irodalomban is az első olyan munka, amely a magyarországi tárnoki szabad királyi városok városjogi fejlődését vizsgálva a teljességre törekszik.

FORGÁCH, Ferenc: Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János és Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt (válogatás, szöveggondozás, utószó: Kulcsár Péter, ford.: Borzsák István.) Bp. 1982. Szépirodalmi K. 382. – *Ism.*: Zsolt K. Lengyel (München) – Südostforschungen, 1985. Band XLIV, 306–307.

Vázolja Forgách életét, tevékenységét, írásának célját. A művet a 16. sz. második fele alapos feldolgozásának tartja, bár személyi elkötelezettsége miatt a túlzásoktól sem mentes. Első kiadása 1788-ban (Horányi), 1866-ban (Fidél). A mostani kiadás csak válogatás.

MOLNÁR, Andra: Fürst Stephan Bocskai als Staatsmann und Persönlicheit im Spiegel seiner Briefe 1598–1606. München, 1983. 413. – *Ism.*: Manfred Stoy (Wien) – Südostforschungen, Band XLIV, 1985, 307–308.

Az 50 levél közül 24 eddig még nem volt publikálva, értékelésük 3 kritérium szerint történik: szövegértelmezés; történelmi kritika; ideológia-kritika. A recenzor jelentősnek tartja a levelek megjelentetését, de hiányosnak ítéli a történelmi bevezetését, és hibákat talál a levelek értelmezésében is. Molnár Andrea Bocskai személyét túlon túl idealizálja és semmiképpen sem összehasonlítható Orániai Vilmossal és Gusztáv Adollyal.

DÁVID, Géza: A simontornyai szandzsák a 16. században. Bp. Akadémiai K. 1982. 342. – *Ism.*: Piliš, Paul (Kanada) – Südostforschungen, Band XLIV, 1985. 304–306.

A munka elsősorban török források alapján vizsgálja a terület történelmi és társadalmi demográfiáját. Kiemeli, hogy a statisztikák szerint a falvak több mint 20%-a tűnt el a megszállás következtében. A népesség etnikai szerkezetét vizsgálva megállapítja, hogy a jelentős veszteségek ellenére a 16. sz. végéig megtartotta magyar jellegét. Az adólisták, helységlisták és lakossági listák, valamint a sok statisztikai dokumentum jelentős tudományos és dokumentumértéket kölcsönöz a műnek. A szakembereken kívül igen hasznos az általános olvasó számára is.

BÚZA, J.: Die grossbäuerliche Viehzucht auf der ungarischen Tiefebene im 17. Jahrhundert. Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie 32, 1984 : 2. 165–209. – *Ism.*: Kazimir, S. Historický časopis (Bratislava) 33, 1985 : 6. 927–928.

A korral foglalkozó történészek figyelmébe ajánlja a tanulmány végkövetkeztetéseit, mivel az eddigi nézetekkel szemben – (főleg a levéltári forrásokkal alátámasztva) a szerző azt bizonyítja, hogy a törökök által megszállt területeken a mezőgazdasági termelés minőségileg egyáltalán nem esett vissza.

A Thököly-felkelés és kora. (Szerk.: Benczédi László.) Bp. 1983. Akadémiai K. 288. – *Ism.*: Monika Glettlér (München) – Südostforschungen, 1986. 349–350.

Ebben a kötetben 26 tanulmányt olvashatunk: az 1978-ban, a felkelés 300. évfordulóján tarott konferencia előadásait. A szerzők a téma legjobb ismerői, és egészében itt a 70-es, 80-as évek kutatási eredményeit ismerhetjük meg. Ez annál is fontosabb, mert a Thököly-felkelést a magyar történetírás nem mindig értékelte pozitívan, és ezért nincs is sokoldalú, gazdag irodalma, eltekintve Köpeczi Béla 1976-ban megjelent kitűnő munkájától. Az első rész a belpolitikát tárgyalja; a második a külpolitikát „Európa és a Thököly-felkelés” címmel; a harmadik rész az emigrációval foglalkozik; a negyedik rész a korszak hagyományait és kultúráját vizsgálja. A fő kérdésfelvetések: Mi volt a felkelés fő célkitűzése és hatása? Mi jelle-

mezte a „kuruc- király” államháztartását, hadseregét és udvarát? Hogyan alakultak a külpolitikai viszonyok? Hogyan élt tovább a Thököly hagyomány a Rákóczi-szabadságharc idején? A vizsgált területek különbözősége és az eredmények gazdagsága kívánatos teszik e kötet külföldön való megismerését is. Meggyőző bizonyítéka a mai Magyarországon folyó tudományos kutatás magas színvonalának.

KANN, Robert H. – ZDENEK, V. Dávid: The peoples of the Eastern Habsburg Lands, 1526–1918. (A Habsburg monarchia keleti felének népei 1526-tól 1918-ig). Seattle-London, 1984. University of Washington Press, 543. (A History of East Central Europe, VI.) – *Ism.*: Niederhauser, Emil (Budapest) – Südostforschungen, 1985. 290–291.

Kiemeli a sorozat kettős célját, nevezetesen, hogy a legmagasabb tudományos szinten áttekintést adjon a más történelmi területekkel foglalkozó szakembereknek, illetve, hogy e szakterület kezdőit bevezesse az ún. „Köztes”-Európa ugyancsak bonyolult történetébe. Méltatja a két szerző élelátását, hatalmas tudásanyagát. Ismerteti a könyv felépítését, kronológikus tagolását, mely megfelelő keretet nyújt az egyes népek ábrázolásához. A kulturális élet ábrázolása is megfelel az időrendi keretnek, azonban inkább csak az elitkultúra bemutatása dominál, kevés szó esik az oktatásügyről és a tudományok fejlődéséről; a magyar kultúrtörténet bemutatására sem fordít elegendő figyelmet. A nemzetudattal foglalkozó utolsó fejezetben kiemelendő a nemesség meghatározó szerepe.

A válogatott bibliográfia a nyugati nyelvű munkák mellett tartalmazza az illető népek történetírásának legújabb lényeges publikációt. Pozitív értékelést érdemel ez a kötet, mely minden előítéletől mentes, átgondolt ábrázolásával emelkedik ki.

KÖPECZI, Béla: Staatsräson und christliche Solidarität. Die ungarischen Aufstände und Europa in der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts. (Államérdek és keresztény szolidaritás. A magyar felkelések és Európa a 17. sz. második felében). Wien-Köln-Graz, 1983. Böhlau. 423. – *Ism.*: Hans Schmidt. – Historische Zeitschrift 1985. Jun. Bd. 240. Heft 3, 707–708.

Utal La France et la Hongrie au début de XVIIIe siècle c. korábbi munkájára, mely a Rákóczi-felkelés történetét és a kor francia visszhangját mutatja be. Mostani könyve – ellentétben a címben sugallt tartalommal – kizárólag a második vonatkozásra, vagyis a francia és a francianyelvű holland sajtónak, a francia és holland újságoknak, a korabeli német és francia nyelvű röpiratoknak, a korabeli történeti és életrajzirodalomnak és európai szépirodalomnak Thökölyre való reagálására koncentrált: jó forrásismeret és a tudományos irodalom széles áttekintése jellemzi.

Szemlélete: marxista szólásokkal kísért hangsúlyos magyar nacionalizmus. Nem látszik méltányosnak pl. hogy a 28. old. 34. jegyzetében Thomas Mack Barker „Double Eagle and Crescent. Vienna's second Turkish Siege” (New York, 1967.), továbbá Hans Leo Mikoletzky „Österreich, das grosse 18. Jahrhundert” (Wien, é.n.) c. munkáit könnyedén pro-Habsburg művekként jellemzi. Egészében azonban érdekes és tanulságos a korabeli magyar események magyar szemszögből való bemutatását látni.

Megalapozott a 22. oldalon az az utalás, mely szerint a 17. században a kortársak még nem tudták felfogni, milyen mértékben hanyatlott már le a török hatalom és egészen az 1683-as kahlenbergi csatáig a törökben még mindenki a nyugatot súlyosan fenyegető veszélyt látja. A mű erénye, hogy a sajtó és a politikai irodalom vizsgálatában Köpeczi gondosan bemutatva bontja ki a különböző álláspontokat. Könyve így mindenki számára fontos, aki Dél-Kelet-Európának e korszakával foglalkozik.

HAJDÚ, Lajos: A közjő szolgálatában. A jozefinizmus igazgatási és jogi reformjairól. Bp. 1983. Magvető K. 398. – *Ism.*: Denis Silagi (München) – Südostforschungen, 1986. 354–356.

A szerző a források tükrében, II. József reformjaival, azok eredményeivel foglalkozik, amelyet a török háborúig nem kevés magyar támogatót. Csak uralkodása végén találta magát szemben zárt egységfrontjukkal, annak ellenére, hogy egy évtized alatt Magyarország igazgatása és jogügye jelentősen átalakult. Így jut el Hajdú ahhoz a következtetéshez, hogy II. József Magyarország államigazgatásának legnagyobb refor-

mere, akinek elképzelései még ma is hatnak és „aktuálisak”. Szigorúan tudományos munka, fontos előmunkálata a még mindig meg nem írt II. József élete című monográfiának. A szerző munkáit szükséges lenne egy nyugati világnyelvre is lefordítani.

L'Absolutisme éclairé, B. Köpeczi, A. Soboul, É. H. Balázs, D. Kosáry. Bp. 1985. Akadémiai K. 361. (Colloques de Mátrafüred) – *Ism.*: E. Turczynski (München) – Südostforschungen, 1986. 286–288.

A tanulmányok két fő területtel foglalkoznak: egyrészt Közép-Kelet- és Dél-Kelet-Európa eltérő gazdasági és társadalmi struktúrájával, másrészt regionális problémákkal. Ezért a kötet első részében a feudalizmus, az „Ancien Régime”, a nemesi, a polgári, az értelmiségi és a paraszti rétegek felépítését vizsgálják marxista szemszögből, valamint a felvilágosult abszolutizmus ideológiájának jellemzőit. A második rész regionális szempontokat vizsgál, ezért konkrétabb, tartalmasabb. A kötet jó áttekintést nyújt a régióknak és koncepcionálisan is eltérő problémafelvetésekről. Sajnos hiányzik a személy- és helynévmutató. Kisebb nyomdahibák nem csökkentik értékét.

KOSÁRY, Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest, 1983. Akadémia – *Ism.*: Boros-Kazai, András (Indiana Univ.) – The American Historical Review 90. 1985 : 2. 457–458.

„Ez a lenyűgöző monográfia, az egyik legnagyobb múltú magyar történész tollából, az 1711 és 1790 közötti Magyar Királyság kulturális életét mutatta be. . . . A megszerzhető valamennyi információ összegyűjtésében és felsorakoztatásában . . . Kosáry nem hagyta figyelmen kívül a gazdasági, társadalmi, ill. politikai fejlődést sem. A kötet leginkább abban nagyszerű, hogy a nem anyagi 18. századi magyar kultúráról jól rendszerezett, egészen pontos adatokat szolgáltat. Publikált kutatásokon kívül a szerző egy sor eredeti forrást talált, mely a nyugati kutató elől a nyelv és a vidéki archívumok elszigeteltsége révén mindezidáig rejtve volt. . . . A kötet egyike az első fontos publikációknak a magyar kultúrtörténeti kutatások sokáig elhanyagolt területe rehabilitációjának ígéretes folyamatában. . . . Kosáry munkája nem nélkülöz ellentmondásos szemléletet. Ez

azonban olyan, ami a tudományos kutatás szempontjából csak hasznos lehet, mert további kutatásokat szorgalmaz az alig feltárt területről.”

II. Rákóczi Ferenc politikai és erkölcsi végrendelete. Ford. Szávai Nándor és Kovács Ilona. A tanulmányt és a tárgyi jegyzeteket írta Köpeczi Béla. A latin szöveget gondozta Borzsák István, a franciát Kovács Ilona. Bp. Akadémiai K. 1984. 555. – *Ism.*: Manfred Stoy (Wien) – Südostforschungen, 1986. 350–351.

A fejedelem három írását tartalmazza e kötet, melyek közül kettő még soha nem jelent meg magyarul (Tractatus de potestate, Réflexions sur les principes de la vie civile et de la politesse d'un chrétien). Az itt közölt írások keletkezéséről, eddigi kiadásairól, stb. megfelelő felvilágosítást nyújtanak a kísérő tanulmányok. Egészében e kötet hozzájárult a II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem cselekedeteit meghatározó elvek megértéséhez, annál is inkább, mert a két filozófiai írásnál a morál és hatalom alapvető kérdéseiről van szó, melyekben a fejedelmet a keresztény alapelvek vezérik.

BARTA, János, ifj.: A kétfejű sas árnyékában. Az abszolutizmustól a felvilágosodásig. 1711–1780. Bp. 1984. Gondolat K. 234. – *Ism.*: Denis Silagi (München) – Südostforschungen, 1986. 353–354.

A szerző azt a nevelési feladatot veszi magára, hogy széles közönségnek közvetítse azt a felismerést, miszerint Magyarország betagozása a Habsburg birodalomba, függősége Béctől nem kizárólag negatívan, és a magyar ellenállás a függőség ellen nem kizárólag pozitívan értékelendő. A széles közönségben az a meggyőződés uralkodik ugyanis, hogy a Habsburgok elnyomók voltak, és a magyarok, akik ellenük fordultak, az igaz ügy harcosai. 1945 után Habsburg-ellenes szemléletet írtak elő a magyar történészeknek, de ma már megengedett, sőt kívánatos a kiegyensúlyozottság. A szerző sem tör pácát VI. Károly fölött, és nagyra értékeli Mária Teréziát, aki a felvilágosult abszolutizmus képviselője volt, akkor is, ha ennek filozófiáját vallásellenessége miatt elutasította. Mária Terézia kész volt környezetétől a modern államigazgatás elképzeléseit átvenni. A szerző folyamatosan hivatkozik az európai összefüggésekre, és hasznos kronológiai tábl-

látatot is ad könyve végén. A képek sokszorosításának technikája azonban kifogásolható.

HASELSTEINER, Horst: Joseph II. und Komitate Ungarns. Herrschenrecht und ständischer Konstitutionalismus (II. József és Magyarország megyéi. Az uralkodói jog és a rendi alkotmányosság.) Wien-Köln-Graz, 1983. Hermann Boklaus Nachf. 301. – *Ism.*: Krestić, Vasilije – Zbornik MS za istoriju, 33. 1986. 198–199.

A mű értékes, hasznos a jugoszláv történészek számára, mert délszláv területeket is érint benne a szerző. Új szempontokat ad. Krestić még két okkal egészítené ki, miért álltak a déli megyék kevésbé ellen Józsefnek, mint az északiak: 1. A nemességük új volt, a királyok telepítették oda őket, 2. a török elleni védelem igénye és a határőrvidék közelsége.

– *Ism.*: Trócsányi Zsolt (Budapest) – Südostforschungen, Band XLIV, 1985. 310–313.

Kitűnő könyv, kisebb hibája, hogy nem használta a tizkötetes, 1790–1848 közötti időszakot tárgyaló köteteit és a rendi felvilágosodás újabb irodalmát, mellyel ábrázolását jobban árnyalhatta volna. Ettől eltekintve igen átfogó a magyar szakirodalom ismerete. A társadalom rétegződésénél is vannak pontatlanságok (nemesség megoszlása birtokok alapján, városok kategorizálása, a szabadparaszti elem kihagyása a szerkezetből). Kiegyensúlyozott és alapos ezzel szemben, amit a municipális igazgatásról, a nemesség százalékos arányáról és konfeszionális összetételéről ír az egyes megyékben.

ARANY László: A magyar emigráció mozgalmai. Az előszót és a jegyzeteket írta Szigethy Gábor. Bp. 1983. Magvető K. 106. – *Ism.*: Béla K. Király (Highland Lakes, USA) – Südostforschungen, 1986. 356–357.

Arany tanulmányát először 1883-ban publikálta. Ebben Kossuth tevékenységét vizsgálja 1858 és 1861 között, a Habsburg birodalom válságának és a szárd-francia szövetség és az osztrákok háborújának kritikus időszakában. Kossuth mindkét kormányval komoly tárgyalásokat folytatott. Négy ténnyező döntötte el a kimenetelt: 1. Kossuth volt az egyedül elismert magyar vezető Franciaország, Szardínia és Anglia szemében.

2. Franciaország és Szardínia ki akarta használni egy magyar felkelés lehetőségét, hogy nyomást gyakoroljon, de ennél többet nem akart. 3. Kossuth valós szövetséget és Magyarország felszabadítását remélte. 4. Anglia semleges maradt a Pó-völgyi konfliktusban, de nem tűrte volna kiterjedését a Duna völgyére. Ez ismert, de ami miatt érdemes újra kiadni, az az utolsó 12 oldalon található: csak mesebeli alakok kelthettek olyan reményeket a magyar tömegekben, mint Kossuth 1859–60-ban, de ezek a remények mégsem voltak soha közel a beteljesedéshez. Kossuth csak királyok és császárok reguláris hadserege élén vezetett volna felkelést, nem vállalta a bizonytalan gerillaháborút és azt, hogy kitegye kortársait bizonytalan értékű áldozatoknak. Emigrációs tevékenysége mégis sikeresen szolgálta a nemzeti érdekeket, mert megmutatta a nemzet tartalékait, és súlyosan nyomott a latba a kiegyezési tárgyalásoknál. A könyv nagyon hasznos jegyzeteket tartalmaz, igen értékes, és részletes, hogy újra kiadják.

BORSI-KÁLMÁN, Béla: Együtt vagy külön utakon. A Kossuth emigráció és a román nemzeti mozgalom kapcsolatának történetéhez. Bp. 1984. Magvető K. 299. – *Is.*: Béla K. Király (Highland Lakes) – Südostforschungen, 1986, 361–362.

A könyv három részre oszlik. Az első rész a román nemzeti tudat fejlődését vizsgálja a 18. sz. végétől, részletesen tárgyalva az erdélyi románok szerepét a folyamatban, akik kiemelkedő szerepet játszottak a fejedelemségek szellemi életében. A második rész a magyar emigránsok nézeteinek fejlődését és változásait vizsgálja a román kapcsolatok szempontjából, valamint tárgyalásait és egyezményeiket 1863-ig. A harmadik rész a két fél 1863–64-ben kötött szerződéseivel foglalkozik. A könyv rengeteg kutatási anyagot tartalmaz, némelyik levéltári, a legtöbb nyomtatott források alapján gyűlt össze. A baj az, hogy a szerző nem tudta eldönteni, hogy dokumentumgyűjteményt vagy elemző tanulmányt jelentessen meg. A szöveget túlterheli a dokumentumokból vett rengeteg idézettel, de ez a dokumentumok publikációjának kevés, viszont egy clemző tanulmány olvasását nagyon nehézkessé teszi. Ami ezen túl zavarja a szakembert, az az,

hogy ezek a tanulmányok nem adják meg pontosan a dokumentumok és idézetek referenciáit.

Mindent egybevetve a könyv félig kész anyag: kiváló kutatás, de gyenge az anyag szervezése, bemutatása.

KANN, Robert A. – DAVID, Zdenek V.: The peoples of Eastern Habsburg Lands, 1526–1918. Seattle-London, Univ. of Washington Press, „A History of East Central Europe” vol. VI. 1984. (A keleti Habsburg országok népei 1526–1918.) In: Annales ESC 41, 1986: 4. 847–851. – *Is.*: Claude Michaud.

A közlemény kritikai élel ismerteti röviden a könyv szerkezetét. A magyar vonatkozások közül kiemeli, hogy az 1620 és 1740 közötti időszakra vonatkozóan a magyar kulturális élet ismertetéséből hiányzik az erdélyi kálvinista carthésianus irodalom. A könyv érdemének tekinti, hogy precízen ismerteti az érintett országok intézményeinek történetét, így a magyar országgyűlést. Pozitívan értékeli a Habsburg-monarchia politikai geográfiájának kimunkálását is. A könyv fő témája a nemzeti identitások alakulása. Jelentős helyet szentel a mű a germanizációs törekvéseknek. Ugyanakkor kiemeli a magyarok türelmetlenségét a nemzetiségekkel szemben, néhány kivételtől eltekintve, Kossuth-tól kezdve Tiszáig, mind a szlovákok és rutének, szerbek és horvátok erőteljes magyarosítását hirdették és nem is csak a közigazgatás, hanem az iskoláztatás szintjén is. A szerző hiányolja, hogy a magyarországi nemzetiségek közül az erdélyi és a bánáti románokról nem esik szó a könyvben. Dicséri a gazdasági viszonyok elemzését, de vitathatóan tartja Magyarországot elsődlegesen meghatározó szerepét a Monarchia agrárszférájában.

GALÁNTAI, József: A Habsburg Monarchia alkonya. (Osztrák-Magyar dualizmus 1867–1918.) Bp. 1985. Akadémiai K. 390. – *Is.*: Jakab, T. – *Historický Časopis* 34, 1986 : 6. 917–919.

A munkát, amelynek igen részletes – fejezetekre bontott – ismertetését adja, a recenzor pozitívan értékeli, mivel véleménye szerint a szerző plasztikus, autentikus, kitűnően szerkesztett, áttekinthető, sokoldalúan és hasznosan forgatható képet nyújt a Habs-

burg Monarchia utolsó fél évszázadáról, többek között a soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségi viszonyairól is.

BERGER, Peter-Robert: Der Donauraum im Wirtschaftlichen Umbruck nach dem Ersten Weltkrieg. Wahrung und Finanzen in den Nachfolgestaaten Österreich, Ungarn, Tschechoslowakei 1918–1929. I–II. Bécs, 1982. 649. – *Ism.*: Holm Sundhausen (München) – Südostforschungen, 1985, 285–286.

Az utódállamokban a fejlesztési források megoszlását, felhasználását és az ennél alkalmazott gazdasági stratégiát vizsgálja. Kizárólag a már meglévő irodalomra támaszkodik. Érdekessége inkább az összehasonlító megközelítés módszerében van. Tagadja Német-Ausztria és a Trianon utáni Magyarország életképtelenségét (gazdasági téren) és az alkalmazkodási válságokat jórészt az osztrák és a magyar politikusok számlájára írja, bár a győztes államok is – Anglia kivételével – keveset tettek e válságok enyhítésére.

MIKIĆ, Djordje: Austro-Ugarska i mladoturci 1908–1912. (Ausztria-Magyarország és az ifjútörökök 1908–1912.) Institut za istoriju u Banja Luci, Banja Luka 1983, 346. – *Ism.*: Kovačević, M. Duško – Zbornik MS za istoriju 31. 1985. 181–182.

A recenzor kiemeli, hogy a mű új eredményekkel gazdagította a történetírást, mert főleg elsődleges forrásokra támaszkodott. A mű gondolatmenetéből kiemeli, hogy elsődlegesen az ifjútörökök szempontjából követi az eseményeket a szerző. Az ifjútörök forradalom után Ausztria annektálta Boszniát. Ez a két esemény összefügg, de nem volt ez osztrák kalandor politika. A térség diplomáciai viszonyainak bemutatása hozzásegít, hogy megértsük az első világháború szövetségi rendszereinek kialakulását.

DIÓSZEGI, István: A magyar külpolitika útjai. Tanulmányok. Bp. 1984. Gondolat K. 419. – *Ism.*: Monika Glettler (München) – Südostforschungen, 1986. 359–361.

Diószegit régtől a klasszikus diplomácia kiváló ismerőjeként tartják számon, különösen az 1871–1895-ös korszakot illetően. A kötet az 1972-től 1980-ig, különböző folyóiratokban megjelent munkáit (21 esszét)

gyűjti egybe három témakörbe csoportosítva. Az első rész Andrássy-val foglalkozik; a következő rész a magyar és az európai külpolitika összefüggéseit vázolja a török uralomtól Hitlerig; a harmadik pedig a történetírásról vallott gondolatait tartalmazza. Két tanulmányában is rámutat: nem biztos, hogy az osztályharc és a nemzeti mozgalom azonos irányban halad. Arról is érdemben gondolkodik, hogy lehet a történetírás és a publicisztikát ötvözni.

Ami ezt a művet a többi közül kiemeli az nemcsak érdeklődésének széles köre, hanem az elméleti és módszertani kérdések kiegyensúlyozott, rendszeres vizsgálata is.

PUSKÁS, Julianna: From Hungary to the United States (1880–1914) Bp. 1982. Akadémiai K. 225. – *Ism.*: Jakešová, E. – Historický Časopis 34, 1986 : 1. 118–121.

A recenzor a munkáról részletes tartalmi áttekintést ad, kritikai megjegyzésektől, észrevételektől tartózkodik. A munkát az európai emigráció történetével foglalkozó legjobb monográfiák közé sorolja. A szerzőnek azzal a megállapításával, hogy a magyarországi nemzetiségek tömeges kivándorlásában a politikai okok nem játszottak érdemleges szerepet – nem ért egyet.

PALOTÁS, Emil: A nemzetközi Duna-hajózás a Habsburg-Monarchia diplomáciájában 1856–1883. Bp. Akadémiai K. 1984. 160. – *Ism.*: Kazimír, Š. – Historický časopis (Bratislava) 33, 1985 : 6. 924.

Rövid tartalmi összefoglalás mellett pozitívan értékeli Palotás munkáját, mivel elsőként foglalkozik – kizárólag levéltári források alapján – a nemzetközi Duna-hajózás szabályai kidolgozásának történetével, illetve ennek a folyamatnak a diplomáciai hátterével.

KUNSZABÓ, Ferenc: Ég az oltár. Széchenyi István életműve. Bp. 1984. Szépirod. K. 475. – *Ism.*: Béla K. Király (Highland Lakes) – Südostforschungen, 1986. 357–359.

A könyv informatív és élvezetes olvasmány. Azonban lényeges aránytalanság van Széchenyi mint személyiség ábrázolása (ezt kitűnően teszi) és életműve, ill. a magyar történelem ábrázolása között. Több fejezet (1, 2, 4, 9) túlnyomórészt történelem és csak futólag Széchenyi története. De tényekben és

dátumokban pontos történelem, az értelmezésben pedig ideológiától mentes.

Kiváló Széchenyi titokzatos személyiségének bemutatása, pedig igen sokan félreértették már. Mindenki talált és felhasználta valamit tőle, de a maradékot (gyakran a lényegét) elhagyták. Az ötödik fejezet Széchenyi fő munkáinak pontos és rendszerező elemzése, a hatodik Széchenyi tevékenységének pragmatikus leírása. Talán a nyolcadik fejezet a legérdekesebb: a Kossuth-Széchenyi-vita bemutatása. Egyikük hibáit sem kíméli, mindketten a magyar társadalom – és különösen a reformmozgalom – vezetésére tartottak igényt. Széchenyi csak Kossuth stílusát kifogásolta, hiszen alapelveivel egyetértett, Kossuth pedig csak azt, hogy Széchenyi eltúlozza taktikájának veszélyeit. Mindketten elismerték azonban a másik nagyságát. Bemutatja Széchenyi elmebetegségének eltúlzását és politikai tevékenységének újragezdsét, mely 1859-ben érte el tetőpontját a Blick-kel, és a Habsburg zsarnokság megsemmisítőbb vádirata volt, mint Kossuthé.

LALKOV, Milko: Balkanska politika na Avstro-Ungarija (1914–1917). Sofija, 1983. Nauka i izkustvo, 419. (Az Osztrák-Magyar Monarchia balkáni politikája.) – *Ism.*: Nikolaj Poppetrov (Sofija) – Südostforschungen, 1986. 335–338.

Jelen tanulmány legnagyobb előnye elemző jellege, mely igen széles tényanyagon bontakozik ki. Tényezők egész sorát vizsgálja és veszi figyelembe: katonai, gazdasági, kül- és belpolitikai, pszichológiai, rövid- és hosszútávú hatásúakat. Elemzi az összes balkáni országgal való kapcsolatot és a német diplomácia tevékenységét. Széles forrásanyagra támaszkodik bolgár és külföldi archívumok alapján, felhasználta az akkori bolgár, orosz, német és osztrák újságok híradásait és az akkori szereplők naplóját, memoárjait.

LENGYEL, Vera: Die Einwirkung der deutschen und österreichischen Sozialdemokratie auf die Arbeiterbewegung in Ungarn bis 1890 (A német és osztrák szociáldemokrácia hatása a magyar munkásmozgalomra 1890-ig). Berlin, 1980. Lamar Verlag, 281. – *Ism.*: Gerhard Seewaan (München) – Südostforschungen, Band XLIV, 1985. 316–318.

Dicséri a témaválasztást, elismeri a szerző forrásismeretét. Egyetért abban vel, hogy

ez a hatás jelentős volt, de ambivalens vonásokat hordoz. Egyrészt elősegítette a magyar munkások politikai felvilágosodását, másrészt deformálta a korai magyar munkásmozgalmat: a nemzetiségek és mezőgazdasági munkások elhanyagolása miatt nem válhatt tömegpárttá.

JÓZSEF, Farkas: Értelmiség és forradalom. Kultúra, sajtó és irodalom a Magyar Tanácsköztársaságban. Bp. 1984. Kossuth K. 298. – *Ism.*: Denis Silagi (München) – Südostforschungen, 1986. 351–353.

Bemutatja a kommunisták liberális kultúrpolitikai elképzeléseit és terveit, leírja a kezdetben viszonylag szabad, lassacskán azonban „gleichschaltot” sajtóügyet és végül felvázolja a végig élénk irodalmi életet a tanácsuralom alatt. Az idézetek tömege az egyébként világnézetileg nem egységes értelmiség pozitív hozzáállását bizonyítja. Ennek okai mögött megemlíti az ezeréves birodomba vetett hitet, a Vörös Hadsereg sikereit és az anyagi ígéretek. Nincsenek lábjegyzetek vagy megjegyzések, hiányzik a személynévmutató és a bőséges anyagot nem dolgozta fel. A majd 17 oldal bibliográfia tudományos komolyság látszatát kelti, de a felsorolt írások többsége nem kapcsolódik érdemben a könyv témájához. Nem veszi viszont tudomásul a fontos, idevonatkozó publikációkat. Nagy hangsúlyt helyez a Tanácsköztársaság és a Kádár-rendszer kultúrpolitikája párhuzamainak kidolgozására.

Effect of World War I: The Class War after the Great War. The Rise of Communist Parties in East Central Europe, 1918–1921. – New York, 1983. Ivo Banac, 282. – *Ism.*: Mariana Hausleitner (Berlin) – Südostforschungen, 1986. 304–306.

E kutatás a lengyel, a magyar, a román, a bolgár, a jugoszláv és a csehszlovák kommunista pártok létrejöttéről része egy, az első világháború kihatásával foglalkozó szélesebb kutatási programnak. Király Béla, a kutatás vezetője szerint a fő cél annak a megvizsgálása, hogy a „vörös hullám” mely tényezői adódtak a katonai összeomlásból, és melyek azok amelyek már korábban is fellelhetők voltak ezen társadalmak kulturális és társadalmi problémáiban. Ezzel azt a szemléletet szeretné ellensúlyozni, mely a kelet-európai társadalmi harcokat a háború végén az

orosz forradalom hatására vezeti vissza. E célkitűzés alapján a legtöbb tanulmány röviden ábrázolja a munkásmozgalom háború előtti fejlődését; részletesebben a társadalmi változásokhoz és a nemzetállamhoz való viszonyukat. Ebben az időszakban, 1918–1921 között jöttek létre a kommunista pártok és születtek meg a térségben az ún. „nemzetállamok” is.

TOKODY, Gyula: Deutschland und die ungarische Räterepublik Bp. 1982. Akadémia K. 129. – *Ism.*: Günter Schödl (Erlangen) – Südostforschungen, Band XLIV, 1985. 322–323.

Kiemeli a szerző meggyőződését, miszerint a Tanácsköztársaság külső okok miatt bukott el, melyek közül a német támogatás hiánya alapvető volt. Annak ellenére érvel így, hogy tudatában volt a forradalom belpolitikai és társadalmi gyengéinek, ellentmondásainak, különösen a vezetők illúzióit illetően a Közép-Európai német helyzet forradalmi jellegéről.

NAGY, Zsuzsa L.: The Liberal Opposition in Hungary 1919–1945 (A liberális ellenzék Magyarországon 1919–1945 között). Bp. 1983. Akadémiai K. 143. – *Ism.*: Günter Schödl, (Erlangen) – Südostforschungen, Band XLIV, 1985. 326–327.

Rendkívül érdekesnek tartja a polgári demokrácia nyugat-európai elképzelései felé orientálódó pártok fejlődését: 1918 utáni újrალakulásuk körülményeit, állandó sikertelenségük okait. Olyan szerkezeti és bizonyos fejlődési visszamaradások játszanak szerepet, melyek ismerete nélkül Magyarország útja a 20. században nem érthető meg. Előnye a világos és informatív tanulmánynak, hogy szerzője kombinálni tudja a magyar liberalizmus alapvető kritikáját azzal a belátással, hogy a politikában a vereségek és tévutak is a történelmi igazság tanúbizonyságai lehetnek.

TÓTH Pál Péter: Metszéspontok. A Turultól a Márciusi Frontig. Bp. 1983. Akadémiai K. 257. – *Ism.*: Holger Fischer (Hamburg) – Südostforschungen, 1986. 366–368.

A munka az 1929 és 1938 közötti debreceni diákmozgalom bemutatása, mely az eddigi irodalmat nemcsak kiegészíti és kiszélesíti, de abból meglepő felismerései és példás mód-

szertana miatt magasan kiemelkedik. Az első részben leírja az 1929 és 1933 között létezett diákmozgalomokat: politikai és kulturális tevékenységüket és célkitűzéseiket, szervezeti struktúrájukat, társadalmi bázisukat. A következő részben a Turul Szövetség fejlődését elemzi 1934 és 1936 között, melyet haladó nézetek előtérbe kerülése jellemez, bár az országos szövetségben nem sikerült vezető pozíciót szerezniük, mégis eltérő fel fogásuk megvitatására kényszerítették azt. Ez a fejlődés, Turul Szövetség-beli tagságuk és részben funkcióik megtartásával a baloldali értelmiségi ifjúsági csoport megalakításához vezetett. Az utolsó rész az e csoportot alkotó csoportosulásokat vizsgálja. A recenziens nem ismer más elemzést, mely hasonló mélységben világitaná meg egy diákmozgalom belső szerkezetét. Kívánatos lenne e kutatási eredmények német nyelvű megjelentetése.

HANÁK, Péter: Jászi Oszkár dunai patriotizmusa. Bp. 1985. Magvető K. – *Ism.*: Arpad Ajtonyi – Annales ESC 41. 1986: 4. 851–854.

Az ismertetés első részében a szerző röviden bemutatja Jászi életútját. Felveti, hogy Hanák nem használta fel Jászinak a Columbia Egyetemen őrzött egyes kéziratait, igaz, ezt nem is tehetette, mert éppen most van kiadás alatt Párizsban. A szerző szerint Hanák próbálja összeegyeztetni a történész és a polemista szerepét, ami néha zavaróan hat. Hanák azt vizsgálja: minek van prioritása a politikai cselekvésben, a nemzeti ügynek vagy a társadalmi haladásnak. A vita összefoglalása kissé karikatúraszerűre sikerült. Itt igen bonyolult problematikáról van szó, és a főbb vitázók állásfoglalásának ismerete nélkül az olvasó nehezen tudja követni Hanák érvelését Jászi intellektuális gondolkodásaira vonatkozóan. – Hanák kiemeli a Jászi és Otto Bauer gondolatai közötti hasonlóságot, de nem fordít elég figyelmet arra, ami kettőjüket elválasztja. Jászinál a nemzetiség fogalom a kultúrához, míg a nemzet területileg szervezett intézményekhez kapcsolódik. Jászinál voltaképpen egy territoriális koncepcióról van szó, míg az ausztró-marxistáknál kulturális koncepció szerepel. Az ismertetés szerzője kiemeli, hogy Hanák alaposan elemzi Jászi kapcsolatait a nemzeti-

ségek vezetőivel és kötődését a Naumann féle Mitteleuropa-koncepcióhoz.

H. HARASZTI, Éva: *The Invaders. Hitler occupies the Rhineland*. Bp. 1983. Akadémiai K. 269. – *Ism.*: R. A. C. Parker (Oxford, The Queen's College) – *The English Historical Review*, 1986. January Vol. C. I. No. 398. 305–306.

Az 1936-os Rajna-vidéki válságot a közvélemény az utolsó alkalomnak tekintette, amikor Anglia és Franciaország még világháború előidézése nélkül meg tudta volna állítani a hitleri terjeszkedést. A kormányok saját szempontjait megvilágító, később hozzáférhetővé váló forrásanyag alapján a történetírás átértékelte korábbi, a nyugati politikát rövidlátó korlátoltsággal vádoló véleményét. Egyes szerzők szerint Hitler akkor sem vonult vissza a Rajna-vidékről, ha erőteljes ellenállásba ütközik, amellet a francia ellenakció megindítása korántsem lett volna egyszerű. Gamelin indokoltan kért mozgósítást és garanciát a francia ellenintézkedések angol részről történő támogatására. Anglia azonban nem volt abban a helyzetben, hogy bátoríthassa a francia politikát. – Haraszi, félretéve a válsággal kapcsolatos fenti érveket, jól dokumentált, tömör összefoglalásában a korábbi álláspontot tette magáévá. Könyve emlékeztet rá, hogy a hivatalos források néha félrevezetőek lehetnek, hiszen rajtuk keresztül a kormányok önmaguk előtt igyekeznek igazolni megtett lépéseiket. Munkájához kiadatlan dokumentumokból csatol válogatást, köztük egy rendkívül érdekes, konzervatív felfogásban megírt analízist az 1936-os német gazdaság helyzetéről.

– *Ism.*: Dascălu, Nicolae – *Revista de istorie*, 1985 : 8. 813–815.

A Rajna-vidék remilitarizálásának első komplex analízise a monográfia. Tudományos értékét fokozza az angol, német, amerikai, csehszlovák és magyar levéltárak anyagának felhasználása. A magyar történész is a rajnai válság kezdetét a francia-szovjet – 1935 május – egyezményhez köti. Arra is rámutat, hogy Hitler akcióit, így a Rajna-vidék megszállását is jól előkészítette katonailag, semmit sem bízott a véletlenre. Haraszi rámutat arra: bár 1936-ban a francia hadsereg erősebb volt a németnél

– ugyanez nem mondható el az angoloról –, ugyanakkor defenzív magatartás jellemezte a kritikus időben. Az ismertető szerint a „munka jelentős mértékben járul hozzá a két világháború közötti nemzetközi kapcsolatok feltáráshoz,...

RÁNKI, György: *Unternehmen Margarethe. Die deutsche Besetzung Ungarns*. Wien-Köln-Graz, 1984. 442. – *Ism.*: Thomas Spira (Charlottetown, Kanada) – *Südostforschungen*, 1986. 362–364.

Német, magyar, angol és amerikai levéltári forrásokat használva egészíti ki, vázolja fel Magyarország sikertelen béketárgyalásait Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal, megvizsgálja Magyarország német megszállását 1944 márciusában és Horthy Miklós kormányzó szerepét ezekben az eseményekben. Bár nem ad alapvetően újat a tudományos irodalomhoz, sok, eddig ismeretlen részlettel gazdagítja azt az érintett országok vitáit és politikáját illetően. A kortársak számára Magyarország megszállása indokolatlan provokációnak tűnt. Ránki megmagyarázza, hogy alaposan és előre tervelték ki és hajtották végre válaszul a magyar-német kapcsolatok bizonytalanságira. Ahogy Olaszország kilépett a háborúból, a Kállay-kormány megkettőzte erőfeszítéseit, hogy különbékét kössön a nyugati szövetségesekkel. Kállay nem vette figyelembe a veszély jeleit, kihívta maga ellen a németeket, míg megtagadta a szövetségesek követeléseit. Több ízben megpróbálta kivonni a magyar hadsereget a keleti frontról, másrészt viszont ügynökei megpróbáltak befolyást gyakorolni angol és amerikai tárgyalópartnereikre, hangsúlyozva Magyarország hozzájárulását a bosevizmus leküzdéséhez. Azonban a szövetségesek sem vették komolyan, a németek bizalmát is megingatta. Németország megszállta a stratégiailag fontos Magyarországot, mert ebből a pozícióból a németek megakadályozhatták volna Románia elpártolását, és jobban védhették a volt Ausztria kapuit a várt szovjet támadás ellen. A megszállástól kezdve az ország megszűnt szuverén állam lenni. Horthy tetteit a bosevizmussal szembeni rögeszméje diktálta. A Harmadik Birodalom partnereként remélte a bosevizmus legyőzését új keresztes hadjáratban, valamint Trianon igazságtalanságainak jóvátételét. Túl későn

fogta fel, hogy Hitler csak ki akarta használni Magyarországot. 1943 végén úgy tűnik, három választás maradt: teljes együttműködés a németekkel a korlátozott szuverenitás megtartásának reményében; ellenállni a németeknek és szembenézni a nemzet pusztulásával; minimális segítséget nyújtani Németországnak, időt húzni, és remélni, hogy az angol-amerikai csapatok megelőzik a szovjeteket Magyarországon. Horthy az utóbbiakat választotta.

RÁNKI, György: *Economy and Foreign Policy: The Struggle of the Great Powers for Hegemony in the Danube Valley, 1919–1939.* – *Ism.*: Kaiser, David E. (Carnegie–Mellon Univ.) – *The Journal of Modern History* 57. 1985. 3. 529–531.

„Ránki könyve lenyűgöző tanulmány a két világháború közötti nemzetközi gazdasági és politikai kapcsolatokról. Informális interdiszciplináris megközelítésében Ránki nagyléptékű strukturális gazdasági hatásokat, rövidlejárátú válságokat és hagyományos diplomáciai ügyeket tekint át, melyekben jól mozog. . . A mai olvasó nem hiányolhatja az 1920-as évek adósi-hitelezői és a kevésbé fejlett országok, valamint a mai nemzetközi hitelezők közötti párhuzam meglétét. . . Ránkinak az 1920-as évekről írt munkája felettébb érdekes kontribúció, és az olasz politika itt több tért kap, mint korábban. . . Szerencések lennének, ha a szerző most elvállalná a német gazdasági kapcsolatoknak az első világháború alatti Dél-Kelet-Európával témájú elemzés monumentális feladatát.”

BEREND, T. Iván – RÁNKI, György: *The European Periphery and Industrialization, 1780–1914.* Cambridge, U. P., 1982. – *Ism.*: Malcolm Falkus (London School of Economics and Political Science) – *The English Historical Review*, 1985. ápr. Vol. 100. No. 395. 445.

Utal a szerzőknek a gazdaságtörténet *terra incognita*-ja, Dél-Kelet-Európa, főleg Magyarország megismertetésében szerzett eddigi érdemeire. Továbbmenve, most Európa más, fejletlenebb vidékeivel, perifériáival próbálják Dél-Kelet-Európa tapasztalatait koordinálni a XIX. század vonatkozásában, majd a periféria és Európa fejlett ipari centrumainak viszonyát elemzik. A könyv tehát

az összehasonlító gazdaságtörténet keretei között mozog, a gazdaságfejlődés kutatóitól kölcsönzött „centrum és periféria” koncepcióját követve. A szerzők kifejtik, hogy a periférikus országokban a gazdaság, a külkereskedelem, a fizetési mérleg, a termelés fejlődése a fejlett országok befolyásának függvénye, alapvetően egyenlőtlen feltételek mellett, mindig a centrum érdekeinek érvényesülésével. Gyakran károsan hat a perifériákra, de megfelelő feltételek mellett fejlődés elindítója is lehet, hozzásegítve egy adott vidéket, hogy kiemelkedjen periférikus helyzetéből. Történeszek számára a tanulmány két szempontból jelent különös értéket. Először mind kvantitatív, mind kvalitatív vonatkozásban gazdag információs anyagot ad a gyakran elhanyagolt vidékek gazdaságáról, főleg Dél-Kelet-Európáról, de Spanyolországot, Itáliát, a Skandináv félszigetet és Oroszországot is felölelve. Másodszor, érdekes kérdéseket vet fel arra vonatkozóan, hogyan válaszoltak egyenként az elmaradt országok a nemzetközi gazdaság nyitására; szerencsés választás az összehasonlító megközelítés. Ennek ellenére a kísérlet, hogy az európai fejlődést a „centrum és periféria” keretében próbálják elemezni, nem bizonyult sikeresnek. Ez egyrészt a szerzők – bár mérsékelt – marxista álláspontjából adódik; ez gyakran gátolja őket, hogy a fejlett és elmaradott országok közötti kapcsolatot pozitív megvilágításban lássák, és ehelyett a káros tényezőkre irányítják figyelmüket. Részben azért sem meggyőző a tanulmány, mert a szerzők nem veszik észre, hogy maguk a periférikus vidékek is a centrum szerepét töltik be a még elmaradottabb vidékek vonatkozásában. Ez Ausztria-Magyarország viszonylatában a legnyilvánvalóbb, de áll Oroszországra és a Balkánra, Spanyolországra és Portugáliára is és így tovább. Alapvetően azonban azért vall kudarcot e megközelítés, mert a centrum-periféria koncepcióból a szerzők által felölelt hosszú korszakban hiányzik minden analitikai összetartozás. A banálison túlmenően minden általánosítást megszámlálhatatlan kivétel jellemez és ezt maguk a szerzők is kénytelenek leszögezni (159–160. p.): „Sikerekből és kudarcokból, részleges sikerekből és bátortalan próbálkozásokból tevődik össze az európai periféria fejlődésének

változatos képe az ipari forradalom idején. . . Egy fokozottan elmaradott ország integrációja nem minden esetben vezet „periferizációjához”; bár szükségképpen alkalmat sem jelent a felzárkózáshoz a többi mellé.”

ORMOS, Mária: Padovától Trianonig, 1918–1920. Bp. 1983. Kossuth K. – *Ism.*: Pastor, Peter (Monclair State College) – The American Historical Review 90. 1985 : 2. 458–459.

„Ormos jól hasznosította a francia dokumentumokat elméletének alátámasztására. Sajnálatos módon Magyarország szocialista szomszédainak könyvtárai még mindig zárva állnak a marxista tudós számára is. Az ott található dokumentumok segíthettek volna Ormosnak abban, hogy a szomszédos országok külpolitikáját élesebben körvonalazza. Ami azonban meglepő, az az, hogy Ormos nem ismerkedett meg minden magyar archívumi anyaggal, mely esetben nézetei módosultak volna. Például, nem precíz azt állítani, hogy az Apáthy-Berthelot szerződés, mely az erdélyi demarkációs vonalat revidálta, Magyarország kompromisszumos készségét demonstrálta. . . . E tévedés ellenére Ormos könyve fontos szakirodalom. Angol fordítása – mely a terv szerint nem sokára meg fog jelenni – erősen ajánlható az olvasó számára.”

KELLNER, György: Magyar antifasiszták Angliában 1940–1945. Bp. 1983. Magvető K. 278. – *Ism.*: Holger Fischer (Hamburg) – Südostforschungen, 1986. 364–366.

A bevezető részben érdekesen felvázolja a magyar emigránsok mindennapi életét és az angolok magatartását velük szemben. Az első fő részben a mintegy ötezer emigráns három angliai szervezetét mutatja be a Londoni Magyar Klubot, az Új Demokratikus Magyarországiért Mozgalmat és a Nagy-Britanniai Magyarok Egyesületét. A második rész az egységfront – féként a kommuniszták által szorgalmazott – létrejöttét írja le. A harmadik rész pedig az 1944. március 15-én létrejött Demokratikus Magyar Tanács (Károlyi Mihály elnökletével) egyéves tevékenységét taglalja. Érdekesen megírt könyv, sok közötti dokumentum, emlékezés-részlet és emigránstársak levelei színessé, élővé teszik, de sok helyen a kellő történelmi értékelés nélküli egymásbafűzés benyomását kelti.

SAJTI, Enikő: Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941. Bp. 1984. Akadémiai K. 630. – *Ism.*: Thomas Spira (Kanada) – Südostforschungen, 1985. Band XLIV.

Ismereteti a bukovinai székelyek hányattasait. Kiemeli, hogy a románok nem járultak hozzá kivándorlásukhoz Jugoszlávia 1941-es felosztásáig, attól tartva, hogy a visszakerült erdélyi rész újrabenépesítéséhez használják fel őket. Csak a bácskai telepítés elhatározása után engedték meg elvándorlásukat. A munka bőségesen dokumentált, megadja a főbb forrásokat, de hiányoznak a statisztikai táblázatok. Egy térkép is hasznos lett volna, melyen jelölik vándorlásukat, letelepedésük útjait.

PASCU, Ștefan: Răstălmăciri și falsificări ale istoriei (Félremagyarázások és a történelem meghamisítása). – Magazin istoric, 1986 : 3. 33–40.

St. Pascu válasza Székelyhidi Ágostonnak, az Alföld 1985 : 9-es számában közölt: „Mit jelent Erdély?” című könyv recenziójára. „Székelyhidi, és a hozzá hasonlóak – írja Pascu – teljesen híjával vannak a leírt, ill. a kimondott szó felelősségének. Szántszándékkal meghamisítják a valóságot, hogy ezáltal is elhítsék a népek közötti ellentétek és a viszály magját. Meg akarják állítani a történelem visszafordíthatatlan kerekét, utópisztikus, elavult álmokat kergetnek, és a jószomszédi együttműködés és barátság legfőbb akadályaivá válnak.

Stadtentwicklungen in West- und Osteuropa. Jürgen Friedrichs, Berlin-New York, 1985. De Gruyter K. 969. – *Ism.*: Holger Fischer (Hamburg) – Südostforschungen, 1986. 292–297.

Az interdiszciplináris és összehasonlító kutatásokkal készített munka célja, hogy megállapítsa a nagyvárosok fejlődésében, tervezésében megmutatkozó hasonlóságokat és különbségeket a tőkés és a szocialista országokban, kb. 1800-tól 1981-ig London, Hamburg, Párizs, Bécs, Budapest, Varsó és Moszkva példáján. Megkísérli a városfejlődés modelljének kidolgozását, és igen jó eredményt ér el a fizikus egymásutánjának ábrázolásában bizonyos alapindikátorok felhasználásával (demográfiai és gazdasági fejlődési szakaszok). A rövidebb (1–148. old.) elméleti rész után a sokkal terjedelmesebb (820 oldalas) második rész alapos városmonográfiákat tartalmaz. Külön kiemelik a Bu-

dapest-monográfia, melyet egy fiatal szociológus, Klaus Kiekl írt. Ez az első olyan német nyelvű munka, mely átfogóan bevonja a demográfiai, szociológiai, gazdasági, várostervezési és földrajzi szempontokat Budapest 19–20. századi fejlődésének elemzésébe, a néhány apróbb tévedés ellenére a magyar nyelvű szakirodalmat is beleszámítva, kiemelkedő munkáról van szó.

PÁZMÁNY, Péter: Művei. A válogatás, a szöveg-gondozás és a jegyzetek Tarnóc Márton munkája. Bp. 1983. Szépirodalmi K. 1183. — *Ism.*: Gabriel Adriányi (Bonn) – Südstforschungen, 1986. 347–348.

A recenzens Pázmányt a magyar katolicizmus legjelentősebb személyiségének tartja. Ellenfeleinek állításaival szemben nem volt ellenreformátor – mert soha nem rekatalizált erőszakkal –, de joggal nevezhető a katolikus egyház legsikeresebb megújítójának. Több mint 30 arisztokrata családot vezetett vissza a katolikus egyházba jobbgyáikkal együtt, és kidolgozta egy modern hit-tan teológiai alapjait. Emellett írásaival a modern klasszikus magyar nyelv megteremtői közé tartozik. Különleges érdeme a katolikus oktatásügy megújítása. Életművét a magyar történetírás intenzíven kutatta, de ez megszakadt 1949-ben. Csak irodalmi munkásságát méltatták valamelyest, egyházi

és politikai tevékenységét reakciónak értékelték. A gazdaság liberális fordulatával a történetírásban is új korszak kezdődött: a kutatások differenciáltabbak lettek, és szélesebb levéltári alapokra támaszkodnak. Pázmány is az eddigeknél több figyelmet kapott, és az utóbbi 10 évben több részlet-tanulmány jelent meg róla. A jelenlegi gyűjteménybe Tarnóc a püspök 17 legjelentősebb munkáját vette bele. A 77 oldalas jegyzetben megtalálhatjuk a szükséges magyarázatokat. A gyűjteményes kötet a klasszikus írók kiadásának legjobb magyar hagyományába illeszkedik bele.

Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk: Székely György. Bp. 1984. 479. — *Ism.*: Marsina, R. — *Historický časopis* 34, 1986 : 3. 452–453.

A Memoria saeculorum Hungariae 4. kötete irodalomtörténeti, művészettörténeti és történeti tárgyú tanulmányokat tartalmaz. A recenzor kötet jelentőségét abban látja, hogy a kötet szerkesztőjének sikerült a középkori Magyarország eszmetörténetét több aspektusból megragadnia. Véleménye szerint annak ellenére, hogy a középkori Magyarország is már többnemzetiségű állam volt a cikkben vázolt kulturális fejlődés valamennyi aspektusát a szerzők, mint „magyart” és nem mint magyarországit értékelik.

KÜLFÖLDI TÖRTÉNETTUDOMÁNY, IRODALOM

Magyarország története 1526-ig

KUCERA, M.: Slovensko v dobách stredovekých (A középkori Szlovákia). Bratislava, 1985. Mladé léta K. 316. – *Ism.*: Oslanský, F. – Historický časopis (Bratislava) 34, 1986 : 3. 451–452.

A középkorral foglalkozó történész könyvét számos régészeti anyaggal, képpel, térképpel illusztrálja. Tulajdonképpen a Kárpát-medence és Magyarország történetét dolgozza fel az 5–6. századtól 1526-ig.

HABOVŠŤIAK, Alojz: Stredoveká dedina na Slovensku (A középkori szlovákiai falu). Bratislava, 1985. Museum Nationale Slovacom – Institut. Archaeolog. Fontes VII. 386. 1. 148 kép – *Ism.*: Z. S. – Česloslovenský časopis historický (Praha) 35, 1987 : 1. 117–118.

Az első olyan könyv, amely összegzi a középkori szlovákiai falu történetére vonatkozó régészeti kutatások eredményét. A monográfia egy szinotikus és egy katalógus részből áll. A felhasznált szakirodalomban a vonatkozó magyar történeti és képzőművészeti anyag is helyet kap, s ennek megközelítésénél a szerző józan kritikus álláspont-ra helyezkedik.

SOKOLOVSKÝ, Leon: Terminológia dejin správy stredovekej dediny na Slovensku (A középkori falu közigazgatás-történetének terminológiája Szlovákiában). – *Ism.*: Historický časopis (Bratislava) 33, 1985: 4. 506–528.

A témára vonatkozó, a felszabadulás előtti és újabb magyar és szlovák szakirodalom alapján, valamint a szlovákiai és magyarországi levéltárakban (főleg a Magyar Országos Levéltárban) végzett kutatások során gyűjtött, feldolgozott anyag alapján megírt tanulmány bevezető része a középkori falu terminológiáját tisztázza. Behatóan foglalkozik a középkori falunak a korabeli oklevelekben előforduló elnevezéseivel, a falusi lakosság társadalmi összetételével, ill. fejlődése problémájával, a falusi előjárók, tisztviselők, a falu feudális igazgatása kérdésével.

HALAGA, Ondrej R.: Boj Košic proti oligarchii Omodejovcov a Matus Trenčiansky (Kassa harca az Amádé-oligarchia ellen és trencsényi Csák

Máté). – Historický časopis 34, 1986 : 3. 326–348.

Főleg igen gazdag levéltári anyag, a Magyar Országos Levéltárban végzett kutatások, a témára vonatkozó, a múlt század eleje óta megjelent magyar és szlovák történeti irodalom alapján a szerző részletesen foglalkozik az 1312. június 15-i rozgonyi ütközet előzményeivel, okaival, az Amádék ellen a király oldalán harcoló kassai polgárság győzelmének jelentőségével. Végeredményben betekintést ad a 13–14. század fordulójára, a 14. sz. első másfél évtizede magyar, cseh és lengyel politika történetébe, Károly Róbertnek a központi királyi hatalom megeremteléséért folytatott küzdelmébe.

LUKACKA, Ján: Vývin osídlenia stredného a severného Ponitria do 15. storočia (A Nyitra folyó vidéke középső és északi területeinek benépesülése a 15. századig). – Historický časopis (Bratislava) 33, 1985 : 6. 817–840.

A magyar történészek érdeklődésére elsősorban a tanulmány első része tarthat számot, mivel a szerző a Nyitra-vidék középkori benépesülése kérdését vizsgálva igyekszik cáfolni a szerinte még napjainkban is továbbélő helytelen nézeteket, amelyek tagadják vagy legalábbis megkérdőjelezzik e terület kora feudalizmus-kori (8–11. sz.) sláv benépesülésének, a szlovák lakosságnak a Nagymorva birodalom óta tartó folyamatos jelenlétének tényét, vagyis a sokat vitatott kontinuitás kérdését. Nem kétséges, hogy itt elsősorban a magyar történetírás (a 19. sz. végétől egészen napjainkig) ezzel kapcsolatban elfoglalt nézeteit és főleg Györffy György állásfoglalását vitatja. Ellenvéleménye bizonyítására elsősorban a legújabb szlovákiai művészettörténeti kutatások, az egyházi-építészeti, művészettörténeti feltárások eredményeinek alapján vállalkozik, és a szlovák nép kontinuitását, eredetét a Nagymorva birodalom idejéből származtatja. A területen való folyamatos jelenlétüket éppen a régészeti kutatások támasztják alá.

HORVÁTH, Vladimír: Územie mesta, a životné prostredie v Bratislave v. 14–15. storočí (Pozsony területi kiterjedése és életkörülményei a 14–15. században). – Historický časopis (Bratislava) 31, 1986 : 6. 885–896.

A Szlovák Állami Levéltár, ill. a pozsonyi városi levéltár viszonylag nagy mennyiségben fennmaradt írott, még jórészt publikálatlan és kiadott forrásai (pl. a városi magisztrátus ülésein készült jegyzőkönyvek 1245-től, adófizetési jegyzékek, anyakönyvek, krónikák) alapján a szerző átfogó képet ad Pozsony két évszázados területi, társadalmi fejlődéséről, a bel- és külvárosi élet- és a munkakörülmények alakulásáról.

HRABAK, Bogumił: Izvoz bakra iz Ugarske i susednih krajeva preko Senja u XIV i XV veku (Rézkivitel Magyarország és a szomszédos vidékekről Senjen (Zengg) keresztül a XIV. és a XV. században). – Zbornik MS za istoriju 31. szám, 1985. 43–50.

A középkorban „Szent István koronájának országaiban” két nemzetközi kereskedelmi útvonal volt. 1. Bécs-Duna vonalán Belgrádig, majd a Marica völgyén át Konstantinápolyig. 2. Erdély-Bánát-Duna vonala Belgrádig – a Száva vonalán Gradiškaig-Zengg. Ezek a vonalakon a fémeket általában nyugatra, a sót pedig a balkáni területekre vitték. Nagy Lajos idejében itáliai kereskedők foglalkoztak fémkereskedelemmel. A legnagyobb rézkitermelő helyek a mai Szlovákia területén voltak. A 14. sz. második felétől a „szlovák” rézet a Dunán, a Száván, majd Zenggen keresztül Barcelónába és Velencébe vitték. Zengg volt a tengerhez vezető út. Ide futottak be a boszniai és szerbiai fémszállítmányok is, mert a szávai szállítás biztonságosabb volt. (Zsigmond megengedte a dubrovnikiaknak a kereskedést a Szerémségben.) Magyarország széthullása után Zengg szerepét Trieszt veszi át, a „szlovák” réz a tiroli fémekkel együtt került az Adriai-tengerhez. (A szerző a cikk végén leszögezi: a réz szlovák és nem magyar vidékről származik, tudatosan használja a Szlovákia nevet.)

DINIĆ–KNEZEVIĆ, Dušana: Dubrovčani u službi ugarskih vladara tokom srednjeg veka (Dubrovnikiak a magyar uralkodók szolgálatában a középkor folyamán). – Zbornik MS za istoriju 31. szám, 1985. 7–18.

Dubrovnik az 1358-as zárai béke alapján került magyar főhatóság alá. A magyar uralkodók szívesen fogadták a dubrovnikiakat szolgálatukba, mert azok jól képzettek voltak, sokuknak volt tapasztalata diplomáciai

kérdésekben. Többségük nem mondott le sem az otthoni tiszttségéről, sem a kereskedelemről.

NAGLER, Thomas: Români în epoca așezării sașilor în Transilvania (A románok a szászok Erdélybe való letelepedésének idején). – Transilvania, 1985 : 9. supl. 2–5.

Idézi Kurt Horedt elméletét, aki szerint a magyarok Erdélybe történt bevonulása 5 menetben történt: 1. 900 körül a Kis-Szamosig; 2. 1000 körül a Kis-Szamos völgye és középső folyása, a Maros alsó része; 3. 1100: Nagyküküllő vidéke; 4. 1150: az Oltig; 5. 1200: a Kárpátokig. Anonymusra hivatkozik és Moravcsik Gyulára, aki szerint a névtelen krónikás információi történelmi tényeken alapulnak, hogy minden alkalommal a betelepülő magyarok román államalakulatokkal találtak szemközt magukat. A székelyekről úgy nyilatkozik, hogy elsők voltak, akik „kollaborációra” léptek a magyar központi hatalommal.

COPOIU, Nicolae: Contribuții la studierea unității populului român în secolele 13–16. (Adatok a román nép egységéhez a 13–16. században.) – Anale de istorie, 1985 : 6. 12–32.

Politikai szempontból Erdély autonóm módon fejlődött, de szoros és szerves kapcsolatban a két román fejedelemséggel. Említi Mețeuș koncepcióját az erdélyi románok moldvai és havaselvei országalapításáról. A cikk emlékeztet arra: Hóman Bálint szerint Erdély nem tartozott soha Magyarországhoz, pénzneme, mértékegysége is különbözött. Kiemeli továbbá, hogy az első román nyelvű írás Neacșu kereskedő levele a Brassóban élő Johannes Benknerhez, azt bizonyítja, hogy ez volt Erdélyben a legerőteljesebb nyelv.

PASCU, Ștefan: Structura social-juridică a țărânimii din Transilvania medievală (A parasztság társadalmi, jogi struktúrája a középkori Erdélyben). – Revista de istoria, 1986 : 3. 237–249.

A parasztság társadalmi tagozódása az Elbától keletre összetettebb képet mutatott, mint az Elbától nyugatra. Angliában pl. már a 13. században pénzzel meg lehetett váltani a jobbágyi kötelezettségeket; a 14. században végbement a jobbágyok emancipációja. Az Elbától keletre fekvő európai országokban, ahol a városi élet, a pénzforgalom lehetővé

tette a kötelezettségek pénzben történő megváltását, ez a 13–14. században már előfordult. Ahol a központi hatalom meggyengülésével nőtt a földesurak hatalma, mint Csehországban és Magyarországon, ott fokozódott a parasztság kizsákmányolása is. Erdély vonatkozásában, a feudális állam gazdasági-társadalmi politikájának kettős következménye jelentkezett: a parasztság egysége-sülése társadalmi-jogi szempontból és gazdasági differenciálódása. Hátszeg, Fogaras, Máramaros és Bihar, Közép-Szolnok, Fehér, Torda megyék egyes helyein és a székely megyékben a 14. században sikerült a kötelezettségeket megváltani. A kötelezettségek növekedésének a következménye a feudális társadalom két osztályának, a nemes-kenézek és a nem nemes jobbányok kialakulása. Az erdélyi paraszt a „falusi” vagy „népeség” név alatt jelent meg, az alávetett a jobbágy, zsellér, telepes vagy szabad nevet viselte. Utóbbiak a 16. században mentesülve voltak a jobbágyi kötelezettségek alól, cserébe az udvarnál a városban vagy a hadseregben tartoztak szolgálattal. A parasztság társadalmi-jogi helyzetének romlásával, gazdasági helyzete is romlott, megnőtt a nincstelenség száma. A szerző szerint a máramarosi paraszti társadalom tekinthető tipikusnak.

CIOCILTAN, Virgil: Poarta osmană și gurile Dunării în secolul al 15-lea (A török porta és a Duna deltája a 15. században). – Revista de istorie, 1985 : 11. 1058–1074.

Chilia és Fehérvár elfoglalása II. Bajazid szultán részéről 1484-ben meglepte a kortársakat. Ezt a történészek által is sokat vitatott lépést csak a porta stratégiájának ismeretében lehet megérteni, amelyben kiemelkedő helyet foglalt el a Duna deltája. Ez pedig a térség valamennyi országát, Magyarországot, Lengyelországot, a román fejedelemséget, Velencét stb. érintette. Hunyadi János diplomáciai-katonai lépéseinek is irányt adott: pl. a lengyel-magyar perszonáluniós elképzelésnek.

DENIZIE, Eugen: Relațiile lui Iancu de Hunedora cu Alfons al V-lea de Aragon și lupta antiotomană la mijlocul secolului al XV-lea (Hunyadi János kapcsolatai V. Aragóniai Alfonzzal és a török-ellenes harc a 15. század közepe). – Revista de istorie, 1985 : 8, 782–795

Sajnálatos módon az 1447 őszen az együttműködésről folytatott tárgyalások nem váltak valósággá, mivel V. Alfonz lekötötték az olaszországi belpolitikai életben bekövetkezett bonyodalmak. Kettőjük kapcsolata az 1435-ös esztendőre nyúlik vissza, amikor mint Zsigmond király kíséretje találkozott Milánóban, Visconti herceg udvarában. Alfonz, mint nápolyi király, nagyszabású terveit keresztelte a Földközi-tenger középső és keleti területén a félhold előretörése.

SLUSANSCHI, Dan: Dunarea de Jos și campania lui Vlad Tepeș din iarna 1461–1462. (precizări filologice.) (Az Al-Duna és Vlad Tepeș 1461–62-es téli hadjárata) (filológiai megjegyzések.) – Revista arhivelor, 1985 : 4. 434–437.

A hadjárattal kapcsolatban két probléma merül fel: 1. amely szerint Vlad Tepeș akciója az első európai visszavágás a törökök előretörésére – állítja a szerző; 2. Az akcióról, amelyben Mátyás királyt a hadjáratról Vlad Tepeș értesítette, egyetlen dokumentum maradt a müncheni levéltárban; erről I. Bogdán román történésznek az volt a véleménye, hogy „ a román-ellenes magyar propaganda keze van benne.”

POP, Ioan Aurel: Din relațiile Țării Hațegului cu Țara Românească în veacului al XV-lea și la începutul al XVI-lea (Hátszeg kapcsolata Havasfölddel a 15. században és a 16. század elején). – Revista de istorie, 1985 : 1. 80–85. (Bukarest).

A kapcsolat alapja az egységes civilizáció, az egységes román nyelv és eredet. A cikk jelentősnek tartja a Neagoe Basarab és Zápolya János között, 1520. június 9-én megkötött egyezményt. Ebben első ízben állapították meg a határt Erdély és Havasföld között.

1526–1848

ČIČAJ, Viliam: Vývoj vzdelanosti v našich mestách v období neskorého feudalizmu (A műveltség alakulása városainkban a kései feudalizmus korszakában). – Historický časopis (Bratislava) 34, 1986: 3. 349–361.

Néhány királyi város – Pozsony, Nagyszombat, Eperjes, Lőcse – művelődéstörténetét vizsgálja a 16–18. században. Alapvető

jellemvonásának a humanizmust és a vallásos világnézetet tekinti, ennek jelentőségét tartja meghatározónak. Elsősorban az iskolai oktatás és a könyvnyomtatás kérdésével foglalkozik. Kiemeli, hogy a városokban élő nemzetiségek művelődésében igen nagyok voltak a különbségek. A nemesség és a polgárság mellett az iparosok és a kereskedők jelentették az írni, olvasni tudó rétegeket és közülük kerültek ki a több nyelven beszélők is. Mindvégig gyakran hivatkozik a témára vonatkozó legújabb magyar irodalomra is: Kosáry D. *Művelődés a 18. századi Magyarországon*, 1980., Benda Kálmán: *A művelődés helyzete Magyarországon a XVII–XVIII. században*, 1984.

VOZÁR, József: Banictvo na Slovensku v čase protihabsburských stavovských povstání (Szlovákiai bányászat a Habsburg-ellenes rendi felkelések idején). – *Historický časopis* (Bratislava) 33, 1985 : 1. 85–98.

A szerző a 17. sz. elejétől a 18. sz. harmadik évtizedének végéig (nagyjából a Bocskai és a Rákóczi-szabadságharc közötti időszakban) vizsgálja a magyar rendi felkeléseknek az északi-magyarországi területek bányászataira gyakorolt hatását. Összegezve megállapítja, hogy ezek a felkelések mind gazdasági, mind pedig társadalmi vonatkozásban negatív következményekkel jártak, a bányászat egészére kedvezőtlenül hatottak, alapjaiban fékeztek a termelőerők fejlődését, a termelés színvonalának emelését és műszaki fejlesztését (a bányák berendezéseinek lerombolása, kifosztása) a bányavidék korábbi privilégiumainak, kiváltságainak felfüggesztése, a társadalmi, gazdasági viszonyok alapvető romlása, a bánya-intézmények tönkretétele. Pozitív hatásuk – bár a szerző véleménye szerint ezt nem szabad túlértékelni – kizárólag abban nyilvánult meg, hogy az évszázad során nőtt a szlovákok befolyása és részesedése a terület gazdasági, politikai és kulturális irányításában.

BINDER, Paul: Aurul românesc în secolul al 16-lea. Lista lui Ioan Czementes din Cluj despre minele și spălătoriile de aur 1560. (A román arany a 16. században. A kolozsvári Czementes János kimutatása az aranybányákról és aranymosókról 1560-ból). – *Revista de istorie*, 1986 : 1. 76–86.

Georg Werner 1552-ből származó, az erdélyi királyi jövedelemről készített kimutatásában javaslatokat tett a szebeni kincstár átszervezésére, egyben felsorolta az aranylelőhelyeket is. Ebben az időben egy kolozsvári polgár, Váczi Péter viselte a „kamaragróf” címet. A szintén kolozsvári származású Czementes mester, aki a szebeni kincstár alkalmazottja volt, 1530-ban kezdett hozzá ahhoz a jegyzetekhez, amelyek 1570-ben jelentek meg először.

NEHRING, Karl: Die Bocskai-Krone als Objekt des patriotischen Intellektuellen. – *Südostforschungen*, 1984. 123–133.

1610-től fogva Bocskai István koronája a bécsi kincstárban található. A tanulmány azt a kérdést vizsgálja, milyen érveket hozott fel Ausztria, Magyarország és Románia a Monarchia összeomlása után a korona hovatartozására vonatkozóan, hogy alátámasztsák a koronára való igényeiket. Ehhez a szultántól kapott korona ajándékozásának körülményeit vizsgálja, és azt a kulcskérdést, hogy Bocskai a koronát, mint Erdély fejedelme, vagy mint Magyarország királya kapta-e.

SEBESTYÉN, Gheorge: Apsecte ale condițiilor tehnice și de organizare socială a muncii în construcții în principatul autonom al Transilvaniei (Technikai feltételek, a társadalmi munka megszervezése az építészetben Erdély autonóm fejedelemségében). – *Revista de istorie*, 1987 : 3. 248–261.

Az emberi, vagyoni tényezőik szerepét vizsgálja a 16–17. századi erdélyi reneszánsz építészetben. Az eltérés a szász városok és Kolozsvár között abból adódik, hogy a szász városokban a polgárság a szomszédság intézményét vette igénybe – egyfajta kalákarendszert –, míg Kolozsvárott bérmunkásokat, mestereket alkalmaztak. Másodszor a kolozsvári arisztokrácia jelentős része nem a városokban lakott – egyes lakóházaikat a város megvásárolta –, hanem vidéken, kastélyokban és udvarházakban. Az építésszek, mesterek stb. céhek már a 16. sz. elején elterjedtek (1513: Segesvár, 1525: Kolozsvár, 1539: Medgyes, 1552: Szeben), Bethlen Gábor és I. Rákóczi György alatt megnőtt az építészeti kedv. Olyan külföldi mesterek-művészek tevékenykedtek itt,

mint: Elias Nicolai (ő Kolozsvárról szállította Matei Basarab síremlékét), Giacomo Resti Lombardiából (1617–1631), Giovanni Landi Mantuából, Agosto Serena Velencéből.

ANDREASCU, Ștefan: Transilvania la începutul secolului al XVII-lea (Erdély a 17. század elején). – *Revista de istorie*, 1987:5. 454–479; 1987 : 6. 564–575.

Erdély, Havasalföld, Moldva kapcsolatainak részletes bemutatása a zsitvatoroki béke (1606) után egészen 1629-ig, különös tekintettel Bethlen Gábornak – ahogy a szerző írja – a „Protestáns Dácia;” megteremtésére vonatkozó koncepciójára. Mindezt bonyolult nemzetközi helyzetben, amikor nemcsak a két birodalom közötti lavírozásról volt szó, hanem az európai politikában szerepet játszó tényezőkről, így a lengyel királysághoz fűződő kapcsolatokról is. A szerző szerint Bethlen Gábornak sikerült kikerülni, hogy kezdeményezései az egység érdekében túl látványosra sikerüljenek.

DENIZE, Eugen: Relațiile lui Francisc al II-lea Rákóczi cu Spania (II. Rákóczi Ferenc kapcsolatai Spanyolországgal). – *Revista de istorie*, 1986 : 4. 557–571.

Erdély és Spanyolország kapcsolatainak két fő szakasza volt: 1. a forradalom előkészítése és a száműzetés első éve; 2. 1717–1731 között. Az első években ez a kapcsolat esetleges volt és a franciaországi diplomáciai viszonyoknak volt alárendelve. 1718-ban úgy látszott: spanyol, velencei, török – Habsburg háború van közeledőben. II. Rákóczi Ferenc azt remélte, Ausztria nem bírja a kétfrontos küzdelmet, és lehetősége lesz Erdélyben összeszednie erejét. A Mehmed Pasával jó kapcsolatban álló Rákóczi olyan értelemben tájékoztatta a spanyol udvart, hogy a Porta kész egyezményt kötni. A cikk Jacques de Boissimene és Alberoni diplomáciai tevékenységén keresztül mutatja be: a nyugati politikában az erdélyi fejedelemség helyzete csak másodlagos szerepet játszott. Az osztrákok győzelme, Franciaország és Ausztria közeledése, majd Spanyolország bécsi tárgyalásai egyrészt az európai szövetségi rendszert változtatta meg a 18. század közepén, Franciaország, Anglia és Poroszország közeledését eredményezte egymáshoz, – ld. spanyol-angol háború 1726–27 – más-

részt még egy utolsó reményt adott Rákóczinak 1730–31-ben, hogy Spanyolországot rábírija Ausztria megtámadására.

HAUBELT, Josef: Kdo napsal Monachologii? (Ki a Monachológia szerzője?) – *Dějiny věd a techniky* 19, 1986 : 2. 101–105.

A jezsuita, piarista szerzetesrendet támadó pamflet szerzőjének sokan és sokáig (már a kortársak közül is) Born Ignácot (1742–1791) tartották. A szerző a pamflet írójának Born barátját, egyik tanártársát a selmeci akadémián, Nicolaus Proda von Neuhaus-t (1723–1798), vagyis az érsekújvári születésű Poda Miklóst tartja.

FORIŠKOVIĆ, D. Aleksandar: Šajkaški regulament (Sajkás rendtartás). – *Zbornik MS. za istoriju*, 31. 1985. 153–171.

Mária Terézia 1764-es, az ezred alapításáról szóló határozatának korabeli szerb fordítását közli a cikk. A fordításról, amely egyenrangú volt az eredetivel, maga a királyné rendelkezett. A cikk írástani magyarázatokat is közöl.

KUDRNOVSKÁ, Olga: Josefské mapování Českých zemí a jeho topografický popis (s rozborem popisu pražské sekce). (A cseh országrészek II. József-kori feltérképezése és azok topográfiai leírása: a prágai szekció leírásának elemzése alapján). – *Historická geografie*, 1985. 24. 55–104.

A II. József uralkodása alatt készült – főleg katonai célokat szolgáló – térképészeti felméréseket végző szekciók (itt főleg a Közép-Csehország térképészeti felméréseivel megbízott bizottság, amely Prága feltérképezését is végezte) szóbeli, ill. írásos jelentései alapján a szerző Közép-Csehország leírására, jellemzésére, történeti jelentőségének az értékelésére vállalkozott. A tanulmányt számos térkép-illusztráció és táblázat egészíti ki.

KOWALSKÁ, Eva: L'udové školstvo a formovanie vzdelanosti v mestách na Slovensku v 18. storočí (A népoktatás és városi művelődés kialakulása a 18. századi Szlovákiában). – *Historický časopis (Bratislava)* 34, 1986 : 5. 695–710.

A szerző a *Ratio educationis* (1777) kibocsátást megelőző néhány év, ill. a 18. század 70-es és 80-as éveiben, Mária Terézia és

II. József korában végrehajtott iskolareform eredményeit, megszületésük körülményeit vizsgálja. – A népoktatás hálózatának a létrehozását kíséri figyelemmel néhány nagyobb szlovákiai városban (Pozsony, Besztercebánya, Körmöcbánya, Eperjes). Elsősorban az elemi iskolai hálózat, ill. a szakoktatás (ekkor főleg tanoncképzés) kibontakoztatásának és elterjesztésének a társadalmi, politikai és gazdasági körülményeit elemzi; mindezt azonban úgy is vizsgálja, mint a szlovák nemzeti tudat kibontakozásában döntő szerepet játszó tényezők egyikét.

HEGEDŰS, Antal: Izvori za agrarnu statistiku teritorije današnje Vojvodine (1767–1867). (A mai Vajdaság területére vonatkozó agrárstatisztikai források, 1767–1867.) – Zbornik MS za istoriju, 31. 1985. 55–64.

A cikk szerzője felsorolja a hivatalos állami forrásokat, így II. József összeírását, Mária Terézia rendeletét, ami szerint a megyéknek jelenteni kell a termés nagyságát. 1829-ben alapították az állami hivatalos statisztikai hivatalt, a kiegyezés után pedig megalakult az önálló magyar statisztikai hivatal. A nem hivatalos statisztikák közül a szerző említi Linket, Bauert, Galgóczyt, Fényest és Keleti Károlyt. Felhívja a figyelmet, a statisztikákban gyakran nagy eltérések vannak. A cikk melléklete Bauertől származik.

KIRÁLY, Ferenc: Die Geschichte der deutschsprachigen Anabaptisten in Ungarn, 16–18. Jahrhundert (A német nyelvű anabaptisták története Magyarországon a 16-tól a 18. századig.) – Südostforschungen, 1985. 83–98.

Leírja bevándorlásukat. A központi hatósági hasznuk miatt, de facto – megtűrték őket. 1759-ben viszonylagos jólétük és nyugalom megszűnt, és a kormányzótanács a mintegy 500 anabaptistát erőszakosan megakarta téríteni. Az összes kényszerítő eszköz igénybevételével ez csak 1763-ra sikerült, azonban sokan elmenekültek. II. József toleranciarendelete 19 év után arra buzdította őket, hogy térjenek vissza eredeti hitükre, de a helyi hatóságok ezt nem tették lehetővé. Ismét a kivándorlás lehetősége maradt. Ez ismert történelmi folyamat, először Ukrajnában telepedtek le, később, a 19. században Kanadába vándoroltak ki. Forrás-

anyagában a Magyar Udvari Kancellária dokumentumaira támaszkodik.

JAKŠIĆ, Ivan: Otvaranje srpske učiteljske škole u Sentandreji (A szerb tanítóképző megnyitása Szentendrén 1812-ben). – Zbornik MA za istoriju, 33. 1986. 113–121.

Magyar Országos Levéltárban levő dokumentumot közöl: a szerb instruktor jelentését. Tartalmazza a 28 beiratkozott tanuló névsorát és adatait: lakhely, nyelvismeret, stb. is. A szentendrei község vállalta a tanulók elhelyezését, az orvos az ingyenes gyógyítást és a katolikus patikus egynegyed áron számította az orvosságot.

1848–49

CARABIŞ, Vasile: Refugiul lui Bem și Kossuth în Oltenia (Bem és Kossuth menekülése Olténiába). – Revista Arhivelor, 1985 : 1. 88–93. Az 1848-as szabadságharc után a magyar forradalmárok és katonák egy csoportja román és török segítséggel, Bem és Kossuth vezetésével nemcsak átment Olténián, hanem Baia de Arama, Cloșani, Proitești, Sântătești helységekben hosszabb ideig tartózkodtak, ahol Ion Drăghiceanu-Hirgot vendégszeretetét élvezték. Mihelyt a havasalföldi hatóságok is tudomást szereztek erről, elfogatóparancsot adtak ki. Az esemény emléke ma is él ezekben a helységekben.

KABDEBO, Thomas: Joseph Blackwell's Last Hungarian Mission, 1849. – East European Quarterly, 20. 1986 : 1. 55–73.

Blackwell angol diplomata 1830–1850 között dolgozott Magyarországon. A cikk az 1849-es, utolsó missziójával foglalkozik. Az angol kormány javaslata: jószolgálati misszióval való megbízás. Erre azonban a szabadságharc elbukása miatt végül nem került sor.

1849–1918

MITROVIĆ, Andrej: Prilog proučavanju demografskih prilika u okrugu Šabac pod austro-ugarskom okupacijom (1915–1918) (Adalék a demográfiai helyzet tanulmányozásához Šabac [Szabács] körzetben az osztrák-magyar okkupáció alatt). – Istorijški Glasnik, 1984 : 1–2. 81–91.

A lakosság száma lényegesen csökkent a háború előttihez viszonyítva. A helyi lakosság politikai életét korlátozták. Tisza szerint Szerbiát meg kell szüntetni és Magyarország-hoz kell csatolni. 1915-ös memoárja szerint itt autokrata módon kell kormányozni, és magyar és német bevándorlással a lakosság összetételét is meg kell változtatni. Az egyik 1916-os közös minisztertanácson voltak, akik ellenezték Tisza álláspontját, mely szerint Szerbia északnyugati részét Magyarországhoz kell csatolni (a Monarchián belül sohasem volt egység a Szerbia elleni hadicélt illetően); a kolonizáció gondolata ellen nem emeltek kifogást. Belgrádra vonatkozó igényüket az Antantnak küldött 1916-os békejavaslatba is belevették.

KÖRNYEI, Stefan: Psychische Konstitution und Geisteskrankheit von Stephan Széchenyi – Südstudien, 1985. 163–183.

Végigköveti Széchenyi életét és az annak során megnyilvánuló patológikus tüneteket. 1848 őszéig nem ismer fel nála komolyabb megbetegedést, 1853-tól újra egészségesnek találja. Széchenyi pszichopatológikus vonásai teljesítményét, jellemét, etikai érzékét, emberi értékeit nem befolyásolták károsan. Hajlama az önvádra tevékenységének értelmi megalapozottságát érzelmileg színesítette, és így impulzusokat adott céltudatos, értékes cselekedetekhez anélkül, hogy az értelmi alapot veszélyeztette volna. Széchenyinnél is annak a példáját látjuk, hogy pszichopatológikus vonások segítik a zseni kibontakozását.

EKMEČIĆ, Milorad: Austro-ugarska obavjestajna služba i majski prevrat u Srbiji 1903. godine (Az osztrák-magyar hírszerző szolgálat és a májusi államcsíny Szerbiában 1903-ban). – Istorijski časopis, 32. 1985. 209–232.

Az 1903-as összeesküvésnek (látszólag a király házasságával való elégedetlenség) mélyebb okai voltak. Arra nincs bizonyíték, hogy az osztrák-magyar hírszerző szolgálat szervezte volna a merényletet a királyi pár ellen, de tudott róla és nem értesítette a szerb hatóságokat. Egy szerb külpolitikai irányváltás a Monarchia számára előnyös lett volna.

MILOJEVIĆ, Danica: O boravku Djordja Stratimirovića u Italiji 1864–1865 godine. (Strati-

mirović Djordje itáliai tartózkodása 1864–1865-ben). – Istorijski časopis, 29–30. 1982–83. 401–411.

Itáliai tartózkodása során alakítja ki azt a koncepcióját, hogy össze kell kapcsolni az olaszok, magyarok és szerbek nemzeti felszabadító harcát. Ausztriát a Tiszánál és a délszláv területeknél kellene megtámadni. Feltétlenül saját felszabadító harcra és nem nemzetközi békeszerződésre van szükség. Ekkor levelezésben állt a magyar emigrációval (Türr-rel). Az 1865-ös olasz kormányváltozás terveit meghúsiítja. 1865-ben a Habsburg birodalom föderatív átrendezésének a reményében újra osztrák szolgálatba áll.

COHEN, Gary B.: Society and Culture in Prague, Vienna and Budapest in the Late Nineteenth Century. – East European Quarterly, 20. 1986 : 4. 467–484.

A tanulmány 1869 és 1910 között mutatja be a Monarchia három központjának életét, a városlakók számának, foglalkozásbeli összetételének, kulturális életének összevetése révén.

KOMLOS, John: Stature and Nutrition in the Habsburg-Monarchy: The Standard of Living and Economic Development in the Eighteenth Century. – The American Historical Review, 90. 1985 : 5. 1149–1161.

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a 18. századi Habsburg Monarchiában az ipari fejlődés következtében megváltozott-e az életszínvonal, ill. ha volt ilyen változás, az mennyiben függött össze az iparosodással. A cikkíró szerint iparosítás hiányában Közép-Európa lakossága katasztrófálisan elnincstelenedett volna.

TAJTÁK, Ladislav: Vznik oblastnych organizácií Sociálnodemokratickej strany Uhorska na Slovensku a jej organizačný vývoj (A Magyarországi Szociáldemokrata Párt szlovákiai területi szervezeteinek kialakulása és szervezeti fejlődése). – Historický časopis (Bratislava) 34, 1986 : 6. 851–884.

A szerző a 19. sz. végi és a 20. sz. eleji munkásmozgalom kutatásának néhány aktuális problémájával foglalkozik, mint pl. az új elméleti és módszertani megközelítés szükségessége. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt országos szervezeteinek, vagyis szlovákiai területi szervezeteinek, főleg

kelet- (Kassa) és nyugat- (Pozsony) szlovákiai alapszervezeteinek a kialakulása – az eddigi nézetekkel ellentétben – nem a 90-es években zajlott le, hanem csak a Szociáldemokrata Párt szervezeti szabályzatának elfogadása (1903) után. Főleg a korabeli – elsősorban a magyar nyelvű sajtóanyag, pártértekezleti jegyzőkönyvek, s a vonatkozó magyar marxista történetírás, valamint meglehetősen gyér szlovák történeti irodalom kritikai elemzése alapján fejt ki a kérdésre vonatkozó véleményét. A korabeli magyar és nemzetközi munkásmozgalom eseményeibe ágyazva vizsgálja a szlovákiai szociáldemokrata párt alapszervezeteinek kialakulását, fejlődését és a szakszervezeti mozgalommal való kapcsolatát.

PRIKRYL. L'ubomír: Geografia na Slovensku v posledných desať ročiach Monarchie (A földrajztudomány Szlovákiában a Monarchia utolsó évtizedeiben). – Dějiny věd a techniky (Praha) 19, 1986 : 1. 1–11.

A szerző a Matica slovenská, majd ennek betiltása után a Szlovák Múzeumi Társulat keretén belül működő tudósok, tanárok, köztük magyarok földrajztudományi, kartográfiai, meteorológiai, útleírói munkásságáról ad összefoglaló áttekintést.

1918–1919

MILENKOVIĆ. Toma: Banatska republika i Madjarski komesarijat u Banatu, 31. oktobar 1918 – 20. februar 1919. (A Bánáti Köztársaság és a magyar területi biztosság a Bánátban, 1918. október 31. – 1919. február 20.) – Zbornik za istoriju, 32. 1985. – 99–142.

A Bánáti Köztársaság rövid epizódot jelentett az átmeneti korszakban. Ebben az időben a szociáldemokraták játszottak vezető szerepet, de a proletárdiktatúra létrehozása nem volt céljuk. Október 31-én megalakították a Bánáti Nemzeti Tanácsot Roth Ottó vezetésével. A fő cél a Bánát autonómiájának kivívása volt. Már a belgrádi konvenció előtt megjelentek a szerb csapatok a Bánátban. Ez megkönnyítette az újjvidéki szerb nemzeti tanács (nov. 3-án alakult, és a magyarországi szerbek képviselőjének kiáltotta ki magát) helyzetét. A tanács azt javasolta, hogy alakítsanak helyi nemzeti tanácsokat. A nov. 25-i nagy skupštinán határozatot hoztak a Bánát, Bácska, Baranya

elszakadásáról, és megalakították végrehajtó hatalmukat. Ezek az intézkedések ellentétesek voltak a belgrádi konvenció határozataival. A belgrádi konvenció szerint a korábbi adminisztrációt tolerálni kell. A szerb csapatok, azokon a helyeken, ahol már megalakult az új szerb adminisztráció, azt érintetlenül hagyták. Roth, aki a terület magyar biztosa is volt, arra törekedett, hogy a terület autonóm maradjon. Ezért nagy nyomást gyakoroltak rá. 1919. jan. 15-én benyújtotta lemondását. Leváltották Djordjević szerb tábornokot is, aki bizonyos mértékig együttműködött Roth-tal. A szerb törekvések nem vezettek teljes sikerre, mert a békekonferencia megosztotta a Bánátot az SHS állam és Románia között.

TUTU. Dumitru: Les actions de l'armée roumaine en Transylvanie au cours des années 1918–1919 (A román hadsereg tevékenysége Erdélyben 1918–19-ben). – Revue roumaine d'histoire 24. 1985 : 1. 101–124.

A cikk mondanivalója abban összegezhető, hogy „Magyarország és Románia között az ellenségeskedés tulajdonképpen 1919. ápr. 16-án kezdődött, és súlyos gazdasági és társadalmi károkat okozott mindkét országnak. Ezt a konfliktust el lehetett volna kerülni, ha a nagyhatalmak nem avatkoztak volna bele a Magyarország és Románia közötti kapcsolatok alakulásába. A magyar kormányok, ideértve a forradalmi kormányt is, visszautasították azt, hogy elismerjék a románok jogát a nemzeti függetlenséghez és a szabad államhoz. Mindez ahhoz vezetett, hogy a románok nemzeti felszabadító háborút indítottak. A forradalmi magyar kormány által elkövetett számos politikai és katonai tévedés azt eredményezte, hogy a Tanácsköztársaság megbukott. Nem tudott élni azzal a lehetőséggel, amelyet a szövetséges parancsnokság nyújtott, már-már, hogy békét kössön – számára voltaképpen még elfogadható feltételek mellett. Kétségtelen, hogy ezeken a tévedéseken kívül a forradalmi kormány bukásához hozzájárultak a nagyhatalmak és a román hadsereg is, amely továbbra is a Tisza vonalánál maradt volna, ahonnan visszahúzódott volna a békekonferencia által megállapított határok mögé. Mindebből az az általános következtetés adódik, hogy az elnyomó megszerzett pozícióit csak akkor

adja fel, ha erre erőszakkal késznyerítik. Erdély népi erőinek nem volt elegendő ereje, hogy eltávolítsa elnyomóit, ezért Románia katonai segítsége szükségszerű volt.” A szerző Juhász Gyula: Hungarian Foreign Policy 1919–1945 és Liptai Ervin: Vöröskatonák előre. A magyar vöröshadsereg harcai c. műveire hivatkozik.

1920-tól napjainkig

MOISUC, Viorica: 1920. Un fals diplomatic și substratul sau politic (Egy hamis diplomáciai irat és hibás politikai tartalma). – Magazin istoric, 1985 : 2. 19–22.

Dr. Halmos Károly missziója Nyugat-Európában abból a célból, hogy Magyarország gazdasági életét teljes egészében a francia tőkének rendeljék alá. A francia-magyar tárgyalások megelőzték a trianoni békeszerződés aláírását. Ebben Horthynak az a szándéka tükröződött, hogy Magyarország elvesztett területei visszaszerzéséhez támaszt kapjon. Halmos 1920. augusztus 10-én még egyszer tárgyalt M. Paleologueval, és kijelentette csak Magyarország képes elhárítani katonailag a bolsevik veszélyt.

BECK, Peter J.: „A Frontier Comedy” or „A Matter of Extreme Importance for the Rearmament of Germany and Hungary”? : The Szent-Gotthárd Affair 1928. – East European Quarterly, 20 1986 : 2. 157–177.

1928. január elsején a szentgotthárdi vasúti határállomáson osztrák vamtisztek gépalkatárának feltüntetett gépfegyverszállítmányt fedeztek fel. A szállítmány Olaszországból érkezett. Az ügy alkalmat adott annak bizonyítására, hogy a népszövetségi tanács képtelen hatékonyan ellenőrizni a békeszerződések újrafegyverkezés-ellenes klauzúráinak betartását.

MATJEVIĆ, Zlatko: Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje Jugoslavenske države 1918–1921. godine (A katolikus egyház Horvátországban és a délszláv állam megalakítása, 1918–1921). – Povijesni prilozi, 5.. 1986. 1–93.

A katolikus egyház horvátországi vezetői – hasonlóan a Vatikán politikájához – 1914-ben a Monarchia fennmaradása mellett foglaltak állást, majd a jugoszláv klub 1917-es májusi deklarációjához csatlakoz-

tak; a délszláv népek egyesülése mellett álltak ki, de annak módját nem tartalmazta a dokumentum. A korfui kiáltvánnyal szembefordultak, mert abban a vallások és egyházak egyenlőségét fogalmazták meg. 1918-ban a katolikus egyház képviselői is részt vettek a Nemzetgyűlés munkálataiban, az egyház is támogatta az új állam létrejöttét, ezzel szembefordult a Vatikánnal. Az agrárreformot szükségesnek tartotta a katolikus egyház is, a végrehajtás módját sérelmesnek tartotta. A katolikus egyház a politikai életben – részben – a Horvát Polgári Párt útján vett részt. Az állam és az egyház közti elentétet a vallásoktatás (csak az alsó négy osztályban) körüli vita jellemezte. Az egyház elvesztette addigi pozícióit. Nem sikerült konkordátumot kötni, ami rendezhette volna az egyház helyzetét. Az 1921-es alkotmány sem rendezte megnyugtatóan a viszonyt. A szószerket nem lehet politikai célokra felhasználni, a pápával tartandó kapcsolatot, majd a törvényt fogja szabályozni. Az állam és az egyház nincs szétválasztva. Nem volt államegyház sem. Ez a „köztes” rendszer nem elégítette ki az egyházat. A Vatikán és az SHS Királyság rendezetlen kapcsolataira a gyakovári püspök kinevezése körüli vita jellemző, ill. az egyházmegegyék elhatárolása is vita tárgya volt.

McCAGG, William O., Jr.: The History of the Magyar Nobility in Modern Jewish History. – East European Quarterly, 20. 1986 : 1. 41–53.

A tanulmány Szekfű Gyula 1920-ban megjelent „Három Nemzedék” című írásából kiindulva száll vitába Szekfű nézeteivel. Arra a kérdésre összpontosít, hogy a magyar nemesség milyen hatással volt a zsidóság történelmére. A vizsgált időszak a 17–20. század.

DON, Yehuda: The Economic Dimensions of Antisemitism: Anti-Jewish Legislation in Hungary 1938–1944. – East European Quarterly 20. 1986 : 4. 447–466.

Az 1938 és 1944 között Magyarországon hozott zsidótörvényeknek a zsidó lakosság gazdasági helyzetére gyakorolt hatását elemzi, így vizsgálja a törvényeknek a foglalkoztatottságra, tagsági részvételekre, vagyonna, valamint a jövedelmekre gyakorolt hatását.

SOZAN, Michael: The Jews of Aba (Abai zsidók). – East European Quarterly 20, 1986 : 2. 179–197.

A tanulmány egy 1983-ban végzett helyszíni felmérés alapján, valamint ma élő zsidók és nem-zsidók vallomásainak figyelembevételével rekonstruálja Aba község (Fejér megye) zsidó lakosságának 1940 előtti életét, integrációjának fokát a nem zsidó közösségbe (a lakosság 1,5 %-a volt zsidó).

Masa rotundă „Teorarea horthysto–fascistă în nord-vestul României 1940–1944” (Kerekasztalbeszélgetés. „A horthysta terror Románia észak-nyugati részén 1940–1944”). – Luceafărul, 1986. június 5–7.

Mihai Fătu szerkesztésében, 1985-ben a Politikai Kiadónál megjelent könyvvel kapcsolatos kerekasztalbeszélgetés résztvevői: Ilie Bădescu, Neagu Cozma, Cornel Grad, Ovidiu Iuliu Moldovan, Adrian Riza, Raoul Șorban, Radu Theodoriu, Gabriel Telepea, M. Ungheanu. A beszélgetés a következő fő gondolatokat tartalmazza: A magyar megszállás Észak-Erdélyben négy szakaszra osztható. 1. 1940. szeptember 1. – 1940. december 9. a katonai közigazgatás időszaka, amely alatt mindennaposok voltak a gyilkosságok a terror. 2. 1940. december 9. – 1944. március: a civil közigazgatás időszaka, jól szervezett terrorral. 3. 1944. márciustól a szovjet és román felszabadító csapatok megjelenéséig. A Sztójay-kormány népiirtása. 4. A hivatalos magyar közigazgatás és katonaság kivonása Erdélyből (Dejről 500 románt internáltak augusztus 23-a után, míg a többi erdélyi megyéből több száz románt hurcoltak magukkal Magyarországra és Németországba). Többben példákkal illusztrálják a horthysta hatóságok kegyetlenségeit, az elkövetett gyilkosságokat, a román egyetemi hallgatók eltávolítását a kolozsvári egyetemről, az értelmiség, papság kiutasítását, az elkövetőket is megnevezve. Az 1848–49-es magyar forradalommal példázzák, hogy Erdély soha nem tartozott Magyarországhoz, mert akkor miért követelte volna Kossuth az Uniót? A két világháború közötti magyarországi rendszert, mint az első európai fasiszmusok egyikét kezelik, amelyben egy kora feudális mentalitás élt tovább. (: a Szent István-i államkoncepció:). Feudális barbarizmusként emlegetik az Erdélyben, a romá-

nok ellen elkövetett rémtetteket. Amivel a tudományos megbeszélés „továblépett” az említett monográfián megnevezi a felelősöket, a „bűnösöket”, akik ilyen, vagy olyan módon tetteikkel, vagy szóbeli uszítással kollektíven diszkriminálták Észak-Erdélyben a románokat, tehát kollektív felelősségrevonásuk sem szabad, hogy elmaradjon. Többek között megemlíti Mikó Imrét, aki – ld. Ellenzék, 1940. dec. 23. „Sürgette a román agrárreform felülvizsgálását . . . [amely] a székelyeket fosztotta ki a közbirtokeossági vagyomból, és a magyar egyházak birtokállományának 85 százalékát vette el.” – meg akarta semmisíteni a román földreform eredményeit, és a zsidókérdés végleges megoldásáról beszélt már 1942-ben. (Keleti Újság, 1942. április 28. – A cikkben megadott helyen, azaz a Keleti Újság 1942. április 28-i számában Mikó Imre-féle felszólalás, cikk vagy tanulmány nem szerepel! – a szerk.) Raoul Șorban szerint miután Kós Károly lett az Erdélyi Képzőművészek Szövetségének elnöke, ott nem volt többé helye románnak. (Az írás félremagyarázza Kós Károlyt, ugyanis ő nem azt állítja, hogy nem maradt román Erdélyben, hanem azt, hogy a román közigazgatás, katonaság, hivatalok távoztak. – a szerk.) Makkai László, a „szélsőséges sovíniszta erdélyi történész” lett Magyarországon az erdélyi kérdés szakértője, aki a párizsi béketárgyalások ideje alatt adta ki azt a munkáját, amely a magyarok Erdélyhez való történelmi jogát hangoztatta, s mivel mélyen kompromittálta magát – írja az újság – egy időre a magyarországi közvélemény is elítélte, s csak mint a Teológiai Főiskola tanára működhetett. Makkai – teszük hozzá – Gál-di Lászlóval közösen írott „fasiszta, románellenes munka társszerzője.”

SEEWANN, Gerhard: Minderheitenfragen aus Budapester Sicht. Ungarns Nationalitäten – magyarische Mindenheiten – Südost-Europa 33, 1984 : 1. 1–14. Tanulmányát azzal a megállapítással kezdi, hogy a mai Magyarországon is jelentőséggel bír a nemzetiségi kérdés. Ennek okát abban látja, hogy egy kivételével Magyarország valamennyi megyéjében élnek nemzetiiségek. A kérdés élességét tompítja azonban, hogy számuk az összlakossághoz viszonyítva

4–5 %-ra tehető. Ha mégsem került le a napirendről a nemzetiségek sorsa, sőt 1968 óta egyre hangsúlyosabban foglalkoznak létükkel, akkor az a magyar kormány azon törekvésére vezethető vissza – írja a tanulmány második részében –, hogy saját nemzetiségi politikáját liberalizálva hasonló változásokat remél elérni a környező országokban (főképpen Romániában és Csehszlovákiában) élő magyar kisebbségekkel szemben folytatott nemzetiségi politikában. A szerző áttekinti a magyar nemzetiségi politika főbb jegyeit a második világháború végétől napjainkig. Az 1945–1956 közötti éveket a kormány bizonytalan, tisztázatlan és az egyes nemzetiségekkel szemben eltérő nemzetiségi politikája jellemzi. Az egyenjogúság hangoztatásán túl az első nagyobb lépést e politikában 1958-ban tette meg a magyar párt és kormány, amikor párthatározat szintjén kezdték aktív tevékenységre, az anyanyelvi kultúra ápolására ösztönözni a nemzeti szövetségeket. Az 1958-as határozat azonban nem öltött konkrét formát, sőt az anyanyelvi tanulás terén rosszabbodott a helyzet. Ennek számtalan oka közül Seewann a következőket emeli ki: tényleges érdekképviselő és partneri viszony hiányában a nemzeti szövetségek nem érthettek el eredményt az államapparátussal folytatott megbeszéléseik során. A mezőgazdaság szövetkezeteztése, a konszolidáció kérdése félretolta a nemzetiségek ügyét. A lakosság depolitizálására való törekvés szintén csökkentette a nemzetiségi problémák aktualitását, végül pedig erősen hatott az a felfogás, ami szerint a szocializmusban a nemzetiségi kérdés automatikusan megoldódik. Ezzel az elvvel 1968-ban szakított a kormány, ekkortól lesz nemzetiségi politikájának vezérmotívumává a bevezetőben már említett kölcsönösségre való törekvés. Megindul a tényleges, pozitív nemzetiségi politika szervezeti formáinak megteremtése. A tanulmány következő fejezetében Seewann azt elemzi, miért nem élnek jogaikkal a magyarországi nemzetiségek a várt aktivitással. Válaszában sorra veszi a magyarországi nemzetiségek és a szomszédos országokban élő magyar kisebbség közötti földrajzi elhelyezkedés, településszerkezet, vallási, nyelvi szempontból, legfőképpen pedig nemzeti tudatukat tekintve megmutatózó különbségeket,

amelyek a magyarországi nemzetiségek esetében a természetes asszimilációt gyorsítják fel, míg a magyar kisebbségnél az anyanemzethez való kötődést tovább erősítik. A magyar társadalom és a kormány a magyar nemzet részének tekinti a határain túl élő magyarokat. A revízió gondolatától elzárkózva a határok spiritualizálása felé törekszik, aminek egyik eszköze a példamutató nemzetiségi politika, valamint a szomszédos országokkal való szorosabb együttműködés hangsúlyozása. Az érdekezésszerűséget, az együvértartozást van hivatva előmozdítani az a szellemiség is, amely a regionális tudatot, a kelet-közép-európaiságot az utóbbi időben újjáélesztette. Ugyanakkor a magyar nép és vezetői közötti konszenzust erősíti, hogy a kormány a határain túl élő magarság sorsával törődik. A tanulmány végül népszámlálási statisztikát és becsült adatokat közöl a magyarországi nemzetiségekről, valamint a szomszédos országokban élő magyar kisebbségekről.

SITZLER, K.: Ideologische Grundlagen der ungarischen Nationalitätenpolitik – Südost-Europa, 33. 1984 : 9. 473–481.

A kormány és párt a lenini nemzetiségi politika alapelveire hivatkozik. Feltűnő azonban, hogy csak ritkán beszélnek arról, mit jelentenek a gyakorlatban e lenini elvek. A tanulmány kísérletet tesz e kérdés megválaszolására azért, hogy egyrészt ismerteti a lenini felfogás lényegét. A nemzetiségek ill. az „autonomizálás” kérdéséhez c. írása alapján, másrészt úgy, hogy elhelyezi a nemzetiségi kérdést a lenini ideológia egészében. Ennek kapcsán jut el a lenini nemzetiségi politika érvényesülésének két lényeges akadályához: 1. a nemzetiségi kérdés az osztályharc, a világforradalom politikai célkitűzéseinek része, s ahol a nemzetiségi jog összeütközésbe kerül a világforradalom célkitűzéseivel, ott az osztályharc élvezi az elsőbbséget. 2. az automatizmus tézise, ami az egyes országok belpolitikai viszonyait is megterheli, de bénítóan hat az országokat egymáshoz fűző kapcsolatokra is. A tanulmány következő részében a lenini elvek megvalósulását veszi sorra a magyarországi viszonyok között. Megállapítható, hogy egyenjogúság van egyéni és csoportjogok tekintetében, megteremtették ezek törvényes garanciáit is. A párt és a

kormány elismeri az országban élő nemzeti ségek önrendelkezési jogát, de nem tartja azt relevánsnak a magyarországi nemzetiségek területi elhelyezkedése miatt (történelmileg úgy alakult, hogy nem egy tömbben élnek.) E jogok elismerésével és példás nemzetiségi politikai gyakorlat megvalósításával a környező országokban élő magyarság helyzetét próbálja befolyásolni, más eszköz nem lévén arra, hogy közvetlenül törődjenek az ottani magyarság jelenlétével, jelenével és jövőjével, hiszen a magyar kormány is elismeri – ideológiai és külpolitikai megfontolásból –, hogy a nemzetiségi kérdés minden ország belügye. Az utóbbi időben azonban – éppen a közvélemény hatására – egyre többször teszi hozzá azt is, hogy a határain kívül élő magyarság problémái a magyar belpolitika részét is képezik.

SITZLER, K.: Der Schatten Herders . . . Bevölkerungspolitik in Ungarn. – Südost-Europa, 33. 1984 : 11–12. 641–651.

A tanulmány számadatokkal mutatja be Magyarországnak népesedésének alakulását, amelyre az jellemző, hogy egyre csökken a születések száma, a halandóság ezzel szemben – főleg a 40–59 éves férfilakosság körében – növekszik, ami egészében a népeség számának esését jelenti, valamint deformált életkori struktúra alakulásához vezet. Ennek magyarázatát abban kereshetjük, hogy a gyermekvállalás, különösen a kettőnél több gyermeké a család életszínvonalának komoly visszaeséséhez (50%-os) vezet, s ezt nem tudták kompenzálni az érvényben levő szociális kedvezmények. A kedvezőtlen demográfiai folyamatok visszafordításának és az összlakosság számának 10,5 milliós szinten való állandósítását újabb népesedéspolitikai intézkedések megtételével próbálja elérni a kormány, amit a tanulmány részletesen ismertet, csakúgy, mint a legjelentősebb magyar demográfusok a kérdésekben vallott józan nézeteit.

WASS von Czege: Ungarns aktuelle Wirtschaftsreform: Rückbesinnung auf 1968? – Südost-Europa, 33. 1984 : 9. 508–523.

A nyolcvanas évek elején Magyarország megtudta őrizni fizetőképességét, igaz, ez csak a belföldi fogyasztás erős visszaszorításával és importkorlátozások bevezetésével sikerült. A kényszerhelyzet újból aktuális

tette a gazdasági reformok kérdését, a párt és a kormány az 1968-ban megindult változások továbbvitelével mellett döntött (1984-es párthatározat). A tanulmány alapkérdése az, hogyan kapcsolódik a mostani reformfolyamat az 1968-ashoz. Ennek megválaszolásához a tanulmány alaposan bemutatja a 68-as és a jelenlegi elképzeléseket, erősen hangsúlyozva a különbségeket, sorra veszi a 68-ban következetesen végig nem gondolt problémákat és azokat a tényezőket, amelyek együttesen a reformok befulladásához vezettek a hetvenes években. Utal a mostani reformok megvalósulásának nehézségeire, amelyek enyhítése ismét kompromisszumokhoz fog vezetni, s ami végső fokon a reformfolyamatot gyengíti majd.

BRUNNER, G.: Partei und Staat in Ungarn – Südost-Europa, 33. 1984 : 3–4. 155–196.

A tanulmány alapos áttekintést ad a nyolcvanas évek Magyarországnak politikai berendezkedéséről. Bemutatja a hármas tagolású (párt, állam, társadalmi szervezetek) rendszer felépítését, a részterületek egymáshoz való viszonyát, működési mechanizmusát, ennek ellentmondásait és zavarait. Nagy figyelmet szentel az utóbbi évek azon próbálkozásainak, amelyek a demokráciát vannak hivatva erősíteni. A szerző szerint a magyarországi politikai rendszer az egypártrendszerű diktatúra szovjet formáját testesíti meg minden lényeges vonásában, de figyelemre méltó az a visszafogottság, ahogyan a párt a hatalmat gyakorolja, és ez bizonyos mozgásteret biztosít az államnak, valamint a társadalmi szervezeteknek.

Európa

CHAMPONNIS, Suzanne: Ludvig Bystrzonowski, Dom Lambert i francuska diplomatija na Balkanu (1840–1849) (Ludvig Bystrzonowski, a Hotel Lambert és a francia diplomácia a Balkánon, 1840–1849). – Zbornik MS za istoriju 33, 1986. 123–133.

Bystrzonowski a Czartoryski-emigráció tagja. Diplomáciai feladatnak tett eleget a Balkánon. A lengyel emigrációnak nem voltak külön céljai a szerbekkel és Szerbiával, csak mint eszközt akarták felhasználni saját céljaik (Lengyelország nemzeti függetlensége) elérésében. B. szerepet szán a szerbeknek

mint az Oroszország ellenes szövetség tagjainak. Összekötötte a szerb és a lengyel függetlenség kérdését. Ennek érdekében – bár bízik saját hatásában – nagyobb francia nyomást kér a szerbekre. 1848-ban a francia külügyminisztérium tudtával és támogatásával a magyarok és szerbek megbékélése érdekében tárgyalta a szerb vezetőkkel. A horvát mozgalommal szemben viszont kétségeik támadtak. A szerbeknek és a fejedelemségeknek is anyagi segítséget kér 1849-ben.

SUNDHASSEN, H.: Die Kleine Entente – Zu ihrer Rolle im Versailler System. – Südosteuropa Mitteilungen 24, 1984: 1–2. 17–34.

A kisantant, mint védelmi szövetség: a történeti irodalom e kérdésben nem egységes. Néhányan (román, jugoszláv történészek) kiemelik a kisantantnak a status quo és a béke fenntartásában játszott pozitív szerepét, mások (magyar – pl. Ádám Magda –, jugoszláv és német történészek) nem látnak benne mást, mint garanciát arra, hogy a dunai térség szétdaraboltsága fennmaradjon. Az értékelések különbözőségének okát a versailles-i békerendszer megítélésében kell keresnünk. A kisantant figyelmen kívül hagyta a Párizs környéki békék diktátum jellegét s ebből következően azt, hogy a status quo, a létrehozott egyenlőtlenség csak katonai fölényrel tartható fenn, amit épp a hozzá tartozó országok voltak hivatva biztosítani. Igazi védelmi szövetséggé nem bővült ki, mivel a tagállamok lemondtak arról, hogy békés úton feloldják vagy legalább enyhítsék Közép-Európa feszültségeit (jóllehet erre a Népszövetség alapokmányának 19. paragrafus alkalmat adott volna), a legyőzött államokkal szemben maguk is hatalmi politikát folytattak. A Beneš által megfogalmazott célkitűzések közül is csak a magyar revízió megakadályozásában tudtak sikereket felmutatni.

GONCOVÁ, Marta: K diskusi o charaktere režimov krajín strednej a juhovýchodnej Európy medzivojnového obdobia (Adalék a két világháború közötti kelet- és délkelet-európai országok rendszereinek jellegéről folytatott vitához.) – Časopis matice moravské 104, 1985: 1–2. 37–54.

Áttekinti a témára vonatkozó, a hetvenes évek fordulójától a nyolcvanas évek elejéig megjelent szovjet, magyar, lengyel és rész-

ben cseh és német irodalmat. A cikk bevezető részében a magyar történészek – Ránki, Ormos, Incze, Lackó – munkái alapján vázolja a fasizmusra, ill. a magyarországi fasizmus – ha egyáltalán beszélhetünk erről a Horthy-rezsim vonatkozásában – jellegére vonatkozó nézeteit. A magyar történészek többségének véleménye szerint az Szálasi uralmára volt jellemző.

GABAL., Andrej – KISS, Jozef: K analýze príčin, prehavov a cieľov prekonávaní kontrarevolučného vývoja v niektorých socialistických krajinách (Adalék az egyes szocialista országokban végbement ellenforradalmi fejlődés leküzdése okainak, megnyilvánulásainak és útjainak elemzéséhez.). – Historický časopis, 34, 1986. 3–36.

A szerzőpáros a magyar 1956-os, a csehszlovák 1968-as, a lengyel 1980–1981-es társadalmi-politikai válság – amelyet ellenforradalomnak nevez – kibukkanásának sajátos, valamint közös vonásait, ill. az ellenforradalom felszámolásának az útjait és módjait, annak eredményét elemzi. Legrészletesebben a magyar eseményekkel foglalkoznak. A témára vonatkozó eddig megjelent dokumentum- és irodalomanyag alapján (a számtalan utalás és hivatkozás igen alapos ismeretről tanúskodik) foglalják össze a magyarországi eseményekkel kapcsolatos magyar véleményeket.

VINAVER, Vuk: Suprotnosti jugoslovenske i čehoslovačke spoljne politike – Prilog istoriji Podunavlja 1919–1929 godine (A jugoszláv és a csehszlovák külpolitika ellentétei – Adalék a Duna-mellék 1919–1929 közti történelméhez). – Zbornik MS za istoriju 31, 1985. 19–41.

A két állam között kezdeteitől fogva megvoltak azok a látens ellentétek, amelyek a földrajzi, gazdasági helyzet és a politikai környezet különbségeiből adódtak. A Belgrád-Pága szövetség alapja mindketten elnevezték a Monarchia, vagy egy nagy Magyarország megújulását és a békeszerződés revízióját. A szövetség a forradalmi fellendülés idején (1920. aug. 14.) köttetett, de nem a forradalmak, hanem a magyar tervek ellen irányult, francia támogatással. Németország kérdésében különböző volt a két ország véleménye. Jugoszlávia főleg Olaszországtól tartott, ezért nem akart egy Németországtól

elleni paktumot (pl. 1923-ban a francia-német ellentét idején). Belgrád nem volt ellene egy erős Németországnak. Az 1926-os szovjet-német egyezmény Beneš félélemmel töltötte el, míg a belgrádi politikusok szerint ez nem volt veszélyes. Ellentétes nézeteik voltak még Románia és Bulgária tekintetében is. A belgrádi vezetők nem akarták elfogadni Csehszlovákia vezető szerepét a Duna-medencében, kifogásolták a kettejük között levő gazdasági kapcsolatokat. (számukra az kedvezőtlen volt)

OPREA, Ion M.: Concepția Românei și Cehoslovaciei asupra securității colective europene și colaborarea lor împotriva fascismului, 1930–1939. (Románia és Csehszlovákia az európai kollektív biztonságról és együttműködésük a fasizmus ellen, 1930–1939.) 1. rész. – *Revista de istorie*, 1986 : 11. 1082–1095., 2. rész. 1986 : 12. 1200–1215.

Románia és Csehszlovákia együttműködése, Titulescu és Beneš szerepe. A román diplomácia szerepe a Szovjetuniót, Németországot, Lengyelországot, Csehszlovákiát, Litvániát, Lettországot és Észtországot érintő „keleti békében”. Mind Csehszlovákia, mind Románia arra törekedett, hogy egyúttal a „Duna-medence békéjét” biztosítsák. Mindkét ország tiltakozott a Habsburg restauráció, Etiópia elleni háború és a Rajna-vidék remilitarizálása ellen. Bizonyos nyugat-európai, népszövetségi levéltári forrásokon kívül ismert publikációkat dolgozott fel a szerző.

Csehszlovákia

a Nagymorva Birodalom és a kontinuitás problematikája a mai történetírásban

KUCERA, Matus: Vel'ka Morava a záciatky našich národných dejín (Nagymorávia és a nemzeti történelmünk kezdetei). – *Historický Časopis* (Bratislava) 33, 1985 : 2. 163–199. Nagymorávia és a cseh, ill. a szlovák államiság kezdetei kérdésének vizsgálatára a csehszlovák történetírás újabban megkülönböztetett figyelmet fordít, s a megjelent monográfiák, tanulmányok számos újszerű megállapítása a magyar kora-középkor történetével foglalkozó kutatók figyelmét is felkeltheti. Ezek közé sorolhatjuk Kucera tanulmányát is. Szerinte a Nyitrai fejede-

lemség a mai Szlovákia egész területére kiterjedt és a Mojmir-féle Morvaországhoz történt csatolása után is megőrizte területi önállóságát. Minderre abból következett, hogy a 7. századi Samo-féle törzsszövetség, a protofeudális szláv társadalom központját a 9. századi Nyitrai fejedelemség területével, Pozsony-Dévény vidékével azonosítja. Ez az „államalakulat” nála a szlovák nemzeti individualitás alapkövét jelenti. (Ezt a legújabb cseh-szlovák régészeti ásatások és a meglévő írott források, ill. a Kárpát medencébe eljutott keleti nomád népek összehasonlító vizsgálata alapján bizonyítottnak tekinti. Emellett mindvégig szem előtt tartja Szlovákia és a szlovákok történetének egységes koncepcióját.) Nagymorávia területi kiterjedése – a dunántúli és a Duna-Tisza közti területek kivételével – megegyezik a mai cseh, illetve szlovákiai államhatárokkal. A nagymorva társadalmat egy nem teljesen kiépült feudális struktúráként jellemzi. A Samo-féle birodalomtól Nagymorávia felbomlásáig terjedő korszakot a szlovák kontinuitás kétségtelen bizonyítékának tekinti.

CHROPOVSKÝ, Bohuslav – RUTTKAY, Alexander: Archeologický výskum a genéza slovenského etnika (A régészeti kutatás és a szlovák etnikum eredete). – *Historický časopis* (Bratislava) 33, 1985 : 2. 257–292.

A szlovák régész-történész páros főleg az észak-, ill. kelet-szlovákiai ásatások nagymorva vonatkozásairól szerzett ismereteket összegzi, a mai kelet-szlovákiai területek szláv benépesülésének folyamatát vizsgálja az 5. századtól a 13. századig. Figyelmük főleg a birodalom keleti határainak alakulására irányul. Megállapítják, hogy Nagymorávia keleti határai lényegesen túlterjedtek a Garam folyón. A nagymorva állam legfontosabb központjai a középkori magyar állam központjaiként léteztek. A Nagymorávia területén élő korabeli szlávok és az észak-magyarországi szláv népesség kontinuitása vitathatatlan, a 10. századtól kezdve erre a népességre jogosnak tartják a szlovák elnevezést.

MARSINA, Richard: Diplomatické písomnosti K dejinám Vel'kej Moravy a ich pramenná hodnota (Diplomáciai iratok Nagymorávia történetéhez és forrásértékük). – *Historický časopis* (Bratislava) 33, 1985 : 2. 224–239.

A Nagymorávia történetére vonatkozó korabeli iratok (1966–77 között cseh nyelvre lefordított forráskiadványban szereplő 16–18 db oklevél) hitelességét, ill. történeti értékét elemzi kritikailag a 860–900-as évek vonatkozásában. A kor történeti problémáinak (elsősorban a kereszténység elterjedése, a szláv írásbeliség megteremtése stb.) megismerésében betöltött jelentőségét vizsgálja. A kutatók eddig vagy egyáltalán nem, vagy csak marginálisan elemezték az iratokban rejlő szétszórta gazdasági-társadalmi utalásokat. Marsina fontosnak találná, ha nagyobb figyelmet szentelnének az oklevelek vizsgálatának.

RATKOŠ, Peter: Územný vývoj Veľkej Moravy. (Fikcie a skutočnosť). (Nagymorávia területi fejlődése. (Fikciók és a valóság) – *Historický časopis* (Bratislava) 33, 1985 : 2. 200–223.

Nagymorávia területének, főleg központi magjának behatárolására vonatkozó, napjainkban sokféle nézet kritikai és historiográfiai értékelése. A magyar történészek közül elsősorban Györffy György nézeteit vitatja, aki a 9. századi szláv államot a Cseh-Morva Középhegység és a Garam folyó közti terület közé helyezi. Határozottan elutasítja azoknak a történészeknek a véleményét, akik a mai Csehszlovákia területén kívüli keresik Nagymorávia központi részét (Boba I., Püspöki Nagy P. és a japán Toru Senga). Ők és Kristó Gyula ezt a központot a Szerémség területéhez kötik. Ratkoš szerint Nagymorávia-fogalom használata indokolt, mivel így különböztetik meg a Mojmír-féle államot a régi morvaországi, 822–833 között létrehozott morva alakulattól (passaui szféra), ill. a 833 előtti, a salzburgi szférához tartozó Pribina-féle Nyitrától. Ratkoš Nagymorávia fogalma alatt a Mojmír fejedelem által igazgatott állam központi részét – vagyis a régi Morvaországot és a hozzácsatolt Nyitra vidéket (833–907 közötti évek: a Mojmír-féle hatalom megszűnéséig létező államalakulatot) érti. Nagymorva birodalomról Ratkoš szerint csak I. Svatopluk uralma idején beszélhetünk: a birodalom részévé vált ekkor a visztulai fejedelemség, a Tiszántúl, Csehország, Lausitz és Szilézia, amely területeket a birodalom 895–897 között el is vesztett.

AVENARIUS, Alexander: Byzantsky podiel na vytváraní veľkomoravskej kultúry (Bizánc szerepe a nagymorváiai kultúra kialakulásában). – *Historický časopis* (Bratislava) 33, 1985 : 2. 240–256.

A Cirill-Metód misszió előtti morva-bizánci kapcsolatok alakulásának felvázolásából indul ki, mivel ezideig – éppen a rendelkezésre álló szűk forrásbázis miatt – ez a kérdés szinte feldolgozatlan. A témára vonatkozó irodalom kritikai elemzése után számbavevő azokat a lehetőségeket, amelyeket a Cirill-Metód problémakörre vonatkozó gazdag irodalom és hagyomány a történész számára nyújt. A misszió előtti korszakban a bizánci hatásnak elsősorban a politikai motívumai érvényesültek, amelyek főleg az anyagi kultúra területén tükröződtek. A tényleges Cirill-Metód misszió idején a politikai indítékok mellett, elsődleges szerep a bizánci kultúra eredményeinek, hatásának jut. A hangsúly ekkor a szláv írásbeliség megteremtésére és az egyházi kultúra kialakítására helyeződik. A 11–12. században pedig már erősen érződik a közvetítő szerep, amelyet Magyarország tölt be a keleti és a nyugati kultúra közvetítésében és terjesztésében.

ŽEMLIČKA, Josef: Veľká Morava a byzantská misie (Nagymorávia és a bizánci misszió) – *Ceskoslovenský časopis historický* 34, 1986 : 1. 106–116.

A nyugati polgári történészek nézeteit vitatva vázolja a csehszlovák történetírásnak a Nagymorva birodalomban 863–866 között működő Cirill és Metód tevékenységét elemző, méltató munkákban tükröződő értékeléseket. Cáfolja azt az állítást, hogy a kereszténység elterjesztésében, a morva, cseh, ill. szlovák állam megalapításában meghatározó szerepük volt. A mai csehszlovák történetírás szerint a két misszionárius tevékenységének jelentőségét a kulturális, művelődéstörténeti tevékenységben, a szláv írásbeliség és a szláv liturgai bevezetésében, elterjesztésében kell keresni.

KUČERA, M.: Slovensko v dobách stredovekých (A középkori Szlovákia). Bratislava, 1985. Mladé léta K. 316 – *Ism.*: F. Oslanský. – *Historický časopis* (Bratislava) 34, 1986 : 3. 451–452.

A Kárpát-medence és Magyarország történetét dolgozza fel az 5–6. századtól 1526-ig.

MAZUREK, Jaroslav: Hospodárský, sociální a politický vývin slovenského baníctva po vzniku Československa (A szlovák bányászat gazdasági, társadalmi és politikai fejlődése Csehszlovákia megalakulása után). – Historický časopis (Bratislava) 34, 1986 : 1. 37–63.

A szlovákiai bányászat, bányáipar fejlődésének alakulását vizsgálja. 1918-tól 1924-ig. Elsősorban a nemesfém (Selmecbánya, Körmöcbánya vidéke) bányászatával foglalkozik. Kitér a szlovákiai vasércbányászat viszszaosztása, felszámolása társadalmi, politikai, gazdasági következményeinek bemutatására is.

MANDLEROVÁ, Jana: K zmenám v charakteru Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen v letech 1900–1910. – Sborník historický, 33. 1986. 89–134.

A Cseh Akadémia ellenpárjaként 1891-ben alakult Gesellschaft történetében új korszakot jelentő évtized történetét dolgozza fel a tanulmány. A korabeli európai kulturális intézmények típusaival azonos intézmény mennyiben tükrözte az Osztrák-Magyar Monarchia sajátos viszonyait, hogyan sikerült a Gesellschaft-nak – pl. hasonlóan a Krakói Akadémiához – az általa képviselt értelmiségi csoport különleges helyzetéből adódó kulturpolitikai küldetésnek megfelelnie, a csehországi német kulturális érdekek védelmét és fejlődését elősegítenie.

HERNOVÁ, Sárka: Vývoj národnostního složení Ostravska v letech 1950–1980. (A lakosság nemzetiségi összetételének alakulása Ostrava vidékén 1950–1980 között.) – Slezsky sborník 83, 1985 : 4. 273–285.

Hagyományosan vegyes nemzetiségi összetelű terület három legnagyobb népcsoportja – csehek, szlovákok, lengyelek – számának alakulását, fejlődését és a lakosság nemzetiségi összetételében bekövetkezett változások gazdasági, társadalmi és politikai hátterét is vizsgálja. A többi itt élő nemzetiség – német, magyar, ukrán – számszerű fejlődéséről külön nem, csak összesítő közöl adatokat.

Jugoszláviai

JOVANOVIĆ, Vojislav: Borač i Čestin. Prilog proučavanju srednjevekovnih gradova (Borač és Čestin. Adalékok a középkori városok tanulmányozásához). – Istorijski Glasnik 1985: 1–2. 7–34.

Borač és Čestin Közép-Szerbiában van. Borač az egyik legnagyobb középkori szerb város volt, fontos útvonal mellett helyezkedett el. Čestin jóval kisebb város volt, még temploma sem volt. A források gyakran együtt említik ezt a két helyiséget. A legtöbb említés Zsigmond okleveleiben található, a király szerbiai hadjáratával kapcsolatban. Zsigmond többször is elfoglalta Boračot. Štepan despota gyakran tartózkodott Borač városában. Az 1444-es szegedi béke szerint Borač szerb fennhatóság alatt maradt. II. Mehmed 1459-ben foglalta el.

EKMEČIĆ, Milorad: Rusija i narodni pokreti Balkana 1848. godine (Oroszország és a Balkán nemzeti mozgalmai 1848-ban). – Zbornik MS za istoriju 32. 1985. 7–50.

Szovjet levéltárak anyagát használta fel. Úgy véli, az orosz konzulok jelentéseit jobban fel kell tární. A cikk egyik fő gondolata, 1848-ban mind Franciaország, mind Oroszország növelni akarta befolyását a Balkánon, a Török Birodalom fenntartása mellett. Franciaország hajlandó lett volna némi változtatásokra. Így Szerbiában kialakult Garašanin környezetében egy csoport, akik egy szerb alkirályságot akartak létrehozni. Ennek bizonyos orosz-ellenessége volt. A Habsburg Birodalom tekintetében Oroszország azért támogatta a horvát és a szerb mozgalmat, mert azok a legitim király ellen harcoló mozgalom, a magyar, ellenfelei voltak. Oroszország törekedett arra, hogy a szerb és a horvát mozgalom az autonómia keretein belül maradjon. Oroszország vezető körei nem ismerték fel a nemzeti mozgalom valódi jelentőségét, a nyugati liberalizmus fertőzésének tekintették azt. A szerző további vizsgálódásainak tárgya: hol és milyen erők, mikor kértek és számítottak orosz segítségre. Mind a horvát, mind a szerb mozgalomban voltak elgondolások az orosz segítséget illetően. Tartották a kapcsolatot a bécsi orosz konzullal. Rajačić orosz protektorátus alá akarta vétetni a Vajdaságot.

Jelačić a Batthyányval folytatott tárgyalások előtt követeket küldött az orosz konzulhoz. A konzul jelentéséből kitűnik: félttek, hogy Bécs magukra hagyja őket a magyarokkal szemben. Ebben az esetben nem elképzelhetetlen egy Habsburg-ellenes akció. Az orosz segítség az egyik megoldás lehetne. A horvátok az autonómiáért harcoltak. A szerző szerint a délszláv egység kérdése még nem volt történelmi tényező. Azt egyébként az orosz külpolitika nem is ismerte el.

OSTOJIC-FEJIC, Ubavka: Prilog biografijama britanskih eksperata za jugoslovenska pitanja (Adalék a délszláv kérdés brit szakértőinek életrajzaihoz). – Istorijski Glasnik 1985 : 1–2. 35–48.

Az első világháború előtt Szerbia népszerűtlen volt Nagy-Britanniában. Az ókori régész, Evans volt az első, aki a délszláv kérdésről írt. Szerinte a Monarchia délszláv alapon való megújulásával kerülhető el Oroszország adriai terjeszkedése. A történész Oman a 7–14. századi szerb és a 6–10. századi angol történelmet állította párhuzamba, a népek egyesülési törekvései alapján. Trevelyan szerint a Balkánon akkor lesz béke, ha nemzeti alapon szervezik át. Temperley szerint nem nagy Szerbiának, hanem délszláv föderációnak kell alakulni. Steed nem hisz a Monarchia átalakításában, de annak felszámolása és a balkáni népek egyesülése ellentétben áll a hivatalos angol politikával. Seton-Watson az első világháború előtt a trializmus híve. Egy a háború után írt műve szerint a szerb kormány nem felelős a világháború kirobbantásáért. Steed 2. világháború idején a külügyminisztériumban dolgozott a BBC külpolitikai főszerkesztője volt.

KOVAČEVIĆ, M. Duško: Politički i prosvetiteljski rad Vaše Živkovića (1819–1891). (Vasa Živković politikai és népművelői tevékenysége, 1819–1891) – Zbornik MS za istoriju 33. 1986. 7–38.

Živković a magyarországi szerbek jeles képviselője volt. Költészete Branko Radičevićet előzi meg. Pančeván dalárdát és színikört szervezett, kiállt a lányok oktatása mellett. 1848-ban a májusi skupština tagja. 1864-től a nemzeti kongresszusokon mint a Miletić-párt tagja vett részt. A párt két részre

válása után ő a Branik mellé állt, ami miatt a radikális csoport a Zastavaban gyakran támadta.

KUNTIC, Alba: Preporod Bačkih Bunjevaca i uloga Ilije Garašanina (A bácskai bunyevácok újjászületése és Ilija Garašanin szerepe). – Istorijski Časopis 32. 1985. 233–243.

A 19. század közepén a bácskai bunyevácok nemzeti tudata nagyon alacsony fokon állt, ami az alacsony kulturális szinttel és a még feudális magyar társadalomban meglévő rendi tudattal magyarázható. A bunyevácok a nemzeti újjászületés előtt majdrem teljesen elmagyarosodtak a természetes asszimiláció következtében. Boza Šarčević – aki később a nemzeti újjászületés egyik legnagyobb alakja lett – és Garašanin 1853-as találkozója nagy hatással volt a nemzeti tudat fejlődésére. A bunyevácok katolikus szerbeknek és nem horvátoknak tartották magukat. Kapcsolatokat létesítettek a vajdasági szerb mozgalom vezetőivel, akikől erkölcsi támogatást kaptak. A bunyevác nemzeti újjászületés többi kiemelkedő alakjai: Dragutin Milodanović és Alba Malagurski-Djurčić, aki néhány nappal Szabadka „felszabadítása” előtt tárgyalt a szerb hadsereg vezetőivel a Magyarországtól való elszakadásról.

CUBRILOVIĆ, Vasa: Osnovi nacionalnih preporoda Hrvata i Srba (A horvátok és a szerbek nemzeti újjászületésének alapjai). – Jugoslovenski Istorijski Časopis 21. 1986 : 1–4. 29–70.

A délszláv egység gondolata a szerb, horvát fejlődés nemzeti vonala a 19. századtól. A horvátok Magyarországhoz és a Habsburg birodalomhoz való tartozásuk idején végig megtartották államiságuk tudatát. A Horvátországra beköltöző szerbek a stokav dialektust beszélték, amely többségre jutott Horvátországban. Az illír mozgalom kezdetén nem szerepel a feudalizmus megdöntésének gondolata. Az illír név jelképezi a délszláv népek kulturális egységét és politikai kölcsönösségét. 1848–49 jelentősége, hogy a horvátok és a szerbek egységesen léptek fel a Kossuth-i hegemonista politikával szemben. Jelačić egyesítette a horvát területeket, de a Magyarország elleni ellenforradalmi jellegű támadás a horvát forradalom befejezésé-

sét is jelentette. A szerb ortodox egyháznak nagyobb önállósága volt az Oszmán birodalomban, mint Magyarországon. A fejedelemségi szerb társadalom demokratikusabb volt, mint a magyarországiaké. A Vuk-féle kulturális reform – a szerb-horvát egység kulturális gondolata a felszabadiási eszmékben jelentkezett (pl. Garašanin). Az egyesítés egyoldalú végrehajtásának gondolata mind a szerbeknél, mind a horvátoknál megtalálható.

RADUSINOVIĆ, P. Miloarad; Ruski zapis o prilikama u Vojvodini 1848–1849. (Orosz feljegyzés a Vajdaságban 1848–1849-ben fennálló viszonyokról.) – Zbornik MS za istoriju 33. 1986. 136–139.

A cikk a Szeverna pcseła (hivatalos körök-höz közeli lap) és a Moszkovjanin szlavofil folyóiratban közölt cikket közli. A belpolitika címszó alatt jelent meg. Az orosz sajtóban általában rövid cikkek szóltak a 48-as forradalomról, ez kivétel. Nincs szimpátia a magyarok iránt, mert az ausztriai ház és a szláv nép ellenségei. A szerb harcosok bátorságát emeli ki a cikk.

ZAJCEV, V. V. Serbiens Eisenbahnprobleme am Beginn seiner staatlichen Souveranität und Russlands Haltung dazu – Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte, 1985 : 1. 71–86.

Szerbia az 1881-es megállapodás alapján erős gazdasági és politikai függésbe került az Osztrák-Magyar Monarchiától. Oroszország ezt nem tudta megakadályozni, nem volt elég ereje és eszköze az aktív külpolitikához. Ezenkívül ott volt a hatalmas orosz belső piac. Az orosz burzsoázia nem kockáztatta azt, hogy egy ilyen nyugtalan zónában, mint a Balkán, állami támogatás nélkül részt vegyen a vasútépítésben.

KRALJAČIĆ, Tomislav: Funkcija državnih škola u nacionalnoj politici Kallajevog režima (Az állami iskolák funkciója a Kállay-rendszer nemzetiségi politikájában). – Istorijski Časopis, 31. 1984. 139–165.

Az iskolák fő nevelési feladata – Bosznia-Hercegovinában – lojalis alattvalók nevelése volt. A fő hangsúlyt az elemi iskolákra fordították. 178 állami iskolát alapítottak. Az iskolába járók száma messze elmaradt a Monarchia más területeihez és Szerbiához viszonyítva. A középiskolák közt főleg a

tanítóképzőket fejlesztették. 3 gimnáziumot alapítottak, de a végzők száma jelentősen elmaradt az indulókhöz viszonyítva. A történelemoktatás célja – Tallóczy tervei szerint – egy „bosnyák” tudat kialakítása, amely távol áll a szerb, horvát vonaltól.

BJELAJAC, Mile: Vojna zaštita zapadnih granica u vrijeme konstituiranja Kraljevine SHS (1918–1921). (A nyugati határok katonai védelme a SHS Királyság megalakításának időszakában. 1918–1921.) – Istorijски Glasnik 1985 : 1–2. 103–111.

1918–1921 között a hadi tényező gyakran döntő volt a problémák megoldásában. A SHS államot ebben az időben ellenséges államok vették körül. Elsődleges feladat volt az önálló hadseregigazgatás megszervezése. (A szerb haderők az Antant hadvezetése alatt álltak a békeszerződésig.) Létrehozták a 3. hadsereg-körzetet az albán frontról kivont csapatokból. Olaszország hadikészülődést folytatott. A SHS Királyság hadserege megakadályozta a további olasz terjeszkedést. Ahol lehetősége nyílt, ott intervencióval sikerült eredményeket elérnie (Karinthia vidéke).

PRUNK, Janko: Nacionalni programi u slovenskoj političkoj misli (1848–1945). (Nemzeti programok a szlovén politikai gondolkodásban 1848–1945.) – Časopis za suvremenu povijest. I. rész 17. évf. 1985 : 3. 1–30.; II. rész: 18. évf. 1986 : 1. 1–28.

Az első szlovén nemzeti program 1848-ban jelentkezett. Célja, hogy a föderatív Ausztria egyik egysége a szlovén terület legyen. Az 1870-es ljubljanai délszláv kongresszuson kimondták a szerb, horvát, szlovén célok azonosságát és ezeknek a népeknek az egyenlőségét. – Az 1890-es években új korszak kezdődött. Kialakult a katolikus tábor és az azzal szemben álló liberális tábor. 1917-ben a klerikális párt demokratikus szárnyának májusi kiáltványa a szerb, horvát, szlovén területek egyesítését és demokratikus alapokon való államrészé szervezését követelte a Monarchián belül, s ehhez a liberálisok is csatlakoztak. – 1918-ban megalakítják a szlovén nemzeti tanácsot. A föderatív jellegű SHS állam mellett álltak ki. A klerikális néppárt a következő években is kitarzott a föderatív program

mellett. A 20-as évek közepén azonban kiegyezett a szerb radikálisokkal és kormánypárttá vált. A kommunisták elismerték a szlovén nép létét, de ők Jugoszlávia felbomlasztásáért és egy szovjet rendszerű balkáni konföderációért harcoltak. A királyi diktatúra idején a volt Néppárt a rendszer egyik támogatója. Vele szemben kialakult egy népfront-jellegű összefogás demokratikus politikusokból, akik a mačeki program alapján álltak. A Kommunista Párt programja 1937 után: az egyesült, szabad Szlovénia, amely állami egységet alkot a többi délszláv néppel.

SAJTI, Enikő, A.: Plan „srpske odbrane” za Bačku 1944 godine (A „szerb védelem” terve a Bácskáért 1944-ben). – Zbornik MS za istoriju 31. 1985. 119–125.

1943-ban csetnik szervezkedést fedeztek fel a Bácskában. A bírósági tárgyalásra a magyar vezető körök is figyelmet fordítottak. A két csetnik vezetőt halálra, a többieket hosszú idejű fogságra ítélték. A kormánykörökhöz közelállók sugalmazták az elítélteknek, kérjenek kegyelmet. A kérelem után helyzetük javult, 1944-ben szabadon bocsájtották őket. A szabadon bocsájtás oka: a csetnikekkel együtt akartak a bácskai partizánok ellen harcolni, ill. a Mihajlović kormányon keresztül akartak a nyugati hatalmakkal érintkezésbe lépni. 1944-ben merült fel a szerb védelem terve. A „szerb védelem” a szerb tanács rendőri szerve lett volna, amelynek a szovjet áttörés megakadályozása lett volna a feladata. Nem volt egyértelmű a szerb tanács és a magyar államvédelmi szervek kapcsolata. Ezekben a kérdésekben viták merültek fel. Részben a „kommunisták elleni gyűlöletet legyőzte a magyarok elleni gyűlölet”, részben viszont a Vörös Hadsereg áttörése és a jugoszláv felszabadító harc irreálissá tette ezeket a terveket.

Románia

Konferenciák, tanácskozások

Simpozion științific româno-israelian. (Román-izraeli tudományos tanácskozás.) Jeruzsálem, 1986. január 12–14. – Anale de istorie, 1986: 3, 133–141.

Az RKP KB mellett működő Történeti és Társadalompolitika Intézet, valamint a Yad Vashem Intézet rendezésében került sor arra a tudományos tanácskozásra, amelyen a következő referátumok hangzottak el: *Yitzhak Arad*: A lengyelországi belzezi láger (itt 600.000 zsidót és cigányt semmisített meg); *Efrain Ophir*: Románia magatartása a romániai emigrációval kapcsolatban (1938–1940): a zsidóság megkönnyebülten fogadta – Goga-Cuza antiszemita kormányzása után – a királyi diktatúrát, A szerző Románia vonatkozásában nem 756.930 zsidóról beszél – ld. 1930-as hivatalos népszámlálást –, hanem 1.200.000-ról, ami az ország lakosságának 6 százalékát jelentette. Hangsúlyozta, hogy a román politikusok a zsidók emigrációja, azaz az országból való távozása mellett foglaltak állást. *Pinhas Haikis*: A német diplomácia erőfeszítései, hogy Romániát betagolja a náci táborba 1940 nyarán; *Jean Ancel*: Románia magatartása a Németországban élő, valamint a nácik által megszállt országokban levő zsidókkal szemben; *Leon Volovici*: A román értelmiség – a zsidó értelmiség az Antonescu-i diktatúra éveiben; *Livia Dandara*: Románia magatartása az európai zsidósággal foglalkozó nemzetközi megbeszéléseken 1938–1939; *Ion Bulei*: Románia viszonya zsidó állampolgáraihoz 1940 nyarán. Amint a referátumokból kitetszik, azok csak 1940-ig jutottak el a témafeldolgozásban, nem érintve tehát a romániai megsemmisítő táborokat. Az előadásoknak több magyar vonatkozása van.

Géta-dák-római kontinuitás

BICHIR, Gheorghe: Continuitatea dacilor la granița de sudest a Daciei române (A dákok kontinuitása a román Dácia Romana délkeleti határánál). – Revista de istorie, 1986 : 9, 835–843.

Az Olt és a Maros völgyében, Olténiában és Munténiában végzett ásatások – ld. Scornicești, Colonești-Mărunței, Vulturești – mivel sem a gótok, sem a szarínaták nem hódították meg ezeket a területeket, a 2–4. században a dákok folytonosságát bizonyítják. A cikk részletesen ismerteti a feltárt régészeti leleteket, tárgyakat és feliratokat. A Teleorman megyei Socetu hely-

ségben talált agyagtányéron a következő felirat olvasható: „Aurelius Silvanus fecit pataelam”. Ez azt bizonyítja – állítja Gh. B. –, hogy a 2–4. században az ott élő emberek a latin nyelvet beszélték.

PREDA, Constantin: Geto-daci. Istorie și civilizație (A géta-dákok. Történelem és civilizáció). – Revista de istorie, 1986 : 12. 1172–1183.

Kr. e. a 7–6. században a mai Románia területén élő géta-dákok fejlett anyagi és szellemi kultúrával rendelkeztek, etnikai, nyelvészeti szempontból egyaránt egységet képeztek. A cikk a Burebista előtti államalakulat belső viszonyaival is foglalkozik. Ami Burebista korát illeti, állítása szerint fejlett politikai, kulturális, egészségügyi viszonyok jellemezték.

ȘTEFĂNESCU-DRĂGĂNEȘTI, Virgiliu: Implicații de ordin istoric ale unor schimburi lingvistice între protoromani și unele populații străine cu care primii au venit în contact în fosta Dacia în primul mileniu ale erei noastre (Nyelvi kölcsönhatások – mint történelmi következmény – az őslakos románok és idegen népek között, akikkel a volt Dáciában kerültek kapcsolatba az első évezredben). – Revista de istorie, 1986 : 10. 996–1009.

A nyelvtörténeti tanulmány a román nyelv latin, görög eredetű egyes kifejezéseinek kivül a román-magyar nyelvi kölcsönhatásokkal is behatóan foglalkozik. Több magyar szót vezet le a románból – korábban ez épp fordítva történt –, többek között a szerző azt állítja, hogy a *karácsony* a román *crăciun*-ből, a *szent* a *sfânt*-ből, a *keresztény* a *crostin*-ből származik, az *Erdély* az *Ardeal*-ből (ld. *deal*-hegy, *domb*), amelyet ősi, trák-kelta eredetű szónak tart. Mindez – nem igazol kevesebbet, mint azt, hogy Erdélyben a román volt az őslakos, megelőzve a többi bevándorlókat, így a magyarokat is. Nem veszi tudomásul, hogy egyes helyneveket, szavakat a román nyelvben sláv eredetűnek tekintettek ezidáig.

CĂCIORA, Andrei – GLUCK, Eugen: Manuscire aradene privind continuitatea și unitatea poporului român (A román nép kontinuitását és egységét bizonyító aradi kéziratok). – Revista arhivelor, 1986 : 3. 260–263.

A Torinói Egyetemi Könyvtárban található Phaendon Maligondis leírása a 13. századból Európa keleti régiójáról, beleértve a Magyarország határáig húzódó egykori Dacia területén élő keresztény román lakosságot. Egy másik az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárában (Hung. Quart. 795/1.) található, kiadatlan kézirat az 1786–1827 között élt Peretsény Nagy László műve, aki azt írja, hogy a román nép az egykor hódító rómaiak utódai, nyelvük hasonlatos ahhoz, ahogyan a római kolonizáció idején beszéltek.

Mircea cel Mare emlékezete

DIȚA, Alexandru V. 600 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului Mircea cel Mare (600 éve lépett a trónra Mircea cel Mare). – Anale de istorie, 1986 : 4. 22–44.

Mircea cel Mare nagy tekintélyt vívott ki a történetírásban is. Nemcsak a román történészek tekintettek rá úgy, mint a dél-kelet-európai török ellenállás vezetőjére, de mások is. Az oszmán krónikás, Kemal pasa úgy írt róla, mint „kora keresztény országok királyai között az első királyról”; az első nagy turkológus, Leunclavius (Löwlenklau) pedig, mint a legvitézesebb uralkodóról.

EDROIU, Nicolae: Simbol luminos al luptei românilor pentru libertate și neatarnare (A románok szabadságért és függetlenségért vívott harcának nagyszerű szimbóluma). – Era socialistă, 1986 : 16. 24–26.

Moldvában: Ștefan cel Mare, Erdélyben: Iancu de Hunedoara, Munténiában Mircea cel Mare lett a török-ellenes függetlenségi háború szimbóluma. Mircea cel Mare ideje alatt érte el Havasalföld a legnagyobb területi kiterjedését, Dobruzsza is ekkor egyesült Munténiával, épp a Duna deltája biztosítása miatt. M.-nak kiterjedt birtokai voltak Erdélyben is: Fogaras, Almás és Szörény hercegének nevezte magát egy 1390-es latin dokumentumban. Luxemburgi Zsigmondal kötött 1395 márciusi szerződés értelmében Törösvár is a birtokába került. Zs. 1398-ban neki ajándékozta Hunyad várát is 18 faluval.

POP, Ioan Aurel: Stăpînirile lui Mircea în Transilvania (Mircea cel Mare birtokai Erdély-

ben). – Revista de istorie, 1986 : 7. 685–695.

A magyar-velencei konfliktus idején Luxemburgi Zsigmond lekötöttségét kihasználva, Mircea cel Marenek sikerült erdélyi birtokai helyzetét megszilárdítani. Almás, Fogaras vidékén és a Bánátban.

ȘTEFĂNESCU, Ștefan: Mircea cel Mare – personalitate de seamă a istoriei populare române (Mircea cel Mare, a román nép történelmének jelentős személyisége). – Revista de istorie, 1986. 7. 619–625

„A 600 évvel ezelőtt Havasföld trónjára lépő Mircea cel Mare neve, akárcsak Iancu de Hunedoaraé – Hunyadi Jánosé –, Vlad Tepeșé, Ștefan cel Mareé a románok idegen elnyomással szembeni ellenállásának szimbólumává vált... Részt vett Luxemburgi Zsigmond törökellenes kereszties hadjáratában 1396-ban. Ezután sikerült megszilárdítani trónját. Az 1400–1409 közötti éveket arra használta fel, hogy megerősítse a fejedelemséget, hogy az képes legyen egy komoyabb törökellenes háború viselésére. Mircea cel Mare „más román provinciákban, így Moldvában és Erdélyben a védnök szerepét töltötte be.”

ȘTEFĂNESCU, Ștefan: Orizonturile unei glorioase domnii (Egy dicsőséges uralkodás távlatai). – Era socialista, 1986 : 17. 23–25.

1986-ban 600 éve, hogy Mircea cel Mare 1386-ban Havaselve trónjára került, akkor, amikor a román társadalom, a politikai-állami élet a 14. században óriási fejlődésnek indult, amit a népesség növekedése, a városi élet és a gazdaság fejlődése, valamint a nemzeti függetlenségért folytatott messzelátó stratégiával rendelkező román fejedelmek uralkodása kísért. Mircea cel Mare nyugati határai biztosítása végett 1389-ben szövetséget kötött Jagelló Ulászlóval, Lengyelország királyával. Ez arra készítette Magyarországot királyát, Luxemburgi Zsigmondot, hogy keresse a közeledést a havaselvei fejedelemehez egy törökellenes koalíció megszervezése érdekében. Mircea cel Mare nagy fontosságot tulajdonított a Duna-deltában olyan kereskedelmi központok megtartásának, mint amilyen Chilia, Isaccea, Silistra, Giurgiu, Turnu és Severin volt. Az ezek megőrzésére felvonultatott román seregek előtt Bajazid szultán kénytelen volt megfu-

modni. M. 1400–1409 között az országrészt belső stabilizálással igyekezett felkészíteni a várható török támadásra. Ezenkívül Erdélyben is fontos pozíciókat birtokolt. A középkori európai keresztény államok közönyének tulajdonítható, hogy Havasföld, Moldva és Erdély nem tudtak ellenállni a Porta hódító politikájának.

Mihai Viteazul és kora

DENSUȘIANU, Nicolae: O biruință unică în analele secolului XVI. 13 august 1595. Mărețele fapte la Călugăreni (Egyedülálló győzelem a 16. századi évkönyvekben. 1595. augusztus 13; a calugareni-i nagy jelentőségű események). – Magazin istoric, 1985 (XIX. évf.) 11. 2–5.

A csata történelmi jelentősége, visszhangja az európai kortársak között. Mihai Viteazul stratégiája: amikor a török hadak nagy része átkelt a Dunán a neajlovi hídnál, utolsó rohamra indult, a híd felé üldözte őket, és beszoörtotta a mocsárba. Mihai seregében 8000 román lovas, 5000 székely és 3000 magyar katona harcolt.

OCTAVIAN, Onea: Ploiești 1599. Curtea lui Mihai (Ploiești 1599. Mihai udvara). – Magazin istoric, 1986 : 7. 6–7.

Mihai Viteazul emelte Ploieștit városi rangra. Innen adott hírt az osztrák udvar Erdélyben tartózkodó képviselőjének Rácz János titkára által a tatárok készülődéséről. Ploiești-i tartózkodását, az itteni katonai szervezet Szamosközy István is megemlíti.

PANAITEȘCU, P. P.: Mihai Viteazul pentru românii transilvăneni (Mihai Viteazul az erdélyi románokért). – Magazin istoric, 1986 : 7. 2–5.

A szerzőnek az 1936-ban megjelent monográfiájából közölt részlet azt igyekszik igazolni, hogy 1. a székelyek a Báthoryak által elrabolt kiváltságok visszaszerzése miatt csatlakoztak Mihai Viteazul mellé, 2. rövid uralkodása alatt három ízben tartott országgyűlést Erdélyben (1599. november 20. Gyulafehérvár; 1600. március 12–15. Brassó; 1600. július 20–27. Gyulafehérvár), ezzel igazolva: egységesíteni kívánta a három fejedelemséget; 3. bár megerősítette a parasztság földhözkötését Erdélyben; 4. elrendelte, hogy a román papokat ne kötelez-

hessék katonáskodásra, s. hogy a román parasztok megművelhessék a paragon hagyott erdélyi földeket.

IONESCU-NISCOV, Traian: Cancelaria domneasca a lui Mihai Viteazul (Mihai Viteazul fejedelmi kancelláriája). – Magazin istoric, 1985: 12. 8–10.

Míg Mihai Viteazul előtt, Mihnea Turcitul és Petru Cercel idejében, mindössze két dokumentumot adtak ki román nyelven, addig Erdély, Havasalföld és Moldva fejedelme mintegy 40 ilyen bocsájtott ki a szláv, lengyel, magyar, latin, görög dokumentumok mellett. Ebből a tényből a szerző azt vonta le, hogy kezdetét vette a román írásbeliség a hivatalos ügyintézésben is. Erdély sajátos nemzeti összetételét figyelembevéve románok, székelyek, magyarok magas tisztségeket töltöttek be az udvarban, többek között: Kornis Gáspár, Székely Mózes, Csáky István.

ANDRESCU, Ștefan: Radu Mihnea Corvin, domn al Moldovei și Țării Românești (Radu Mihnea Corvin, Moldva és Havasalföld uralkodója). – Revista de istorie, 1986 : 1. 12–31., 1986 2. 119–137.

1623-ban Radu Mihneának, Havaselve fejedelmének, azon kívül, hogy Moldva trónját megszerezte, sikerült a fiára hagyni uralkodói jogkörét. A gazdagon dokumentált tanulmány a dinasztiait alapító Radu Mihnea diplomáciai tevékenységére koncentrál. Lengyel kortársai a „béke emberének” tartották, mivel mint a Porta és Lengyelország közötti egyensúlypolitika hívének, sikerült II. Oszmán szultán legyel-ellenes hadjáratának végét vetni. Változónak találja a cikk Radu Mihnea kapcsolatát Erdély fejedelmével, Bethlen Gáborral. Bethlennek, aki hadjáratot készült indítani a Habsburgok ellen, szüksége volt szomszédai támogatására – erre a Porta határozott utasítást adott. 1622-ben tárgyalásokba bocsátkozott a román fejedelemmel, a következő évben azonban Havasalföld trónjára hívét, Gavrilas Movilat szerette volna Radu Mihnea helyére ültetni. Hozzá intézett levelében Bethlen megvádolta Radu Mihneát, hogy köze volt a Báthory Gábor-ellenes összeesküvéshez. Radu válaszlevelében ártatlanságáról győzte meg Bethlent, akinek mintegy 4000 havasalföldi és moldvai román katonát küldött.

MAXIM, Mihai: Le statut des Pays Roumains envers la Porte Ottomane aux XVIe–XVIIIe siècles (A Román Országok helyzete a XVI–XVIII. században a török Portával szemben). – Revue roumaine d'histoire 24. 1985 : 1. 29–50.

A cikk szerzője a három „Román Ország” Erdély, Havasalföld és Moldva gazdasági helyzetét elemzi a 16–18. század folyamán. Erdély problematikáját részletesebben nem vizsgálja, magyar szerzők műveire nem hivatkozik. Moldvával és Havasalfölddel kapcsolatban is csak román műveket idéz. Szerinte a három Román Ország autonómiája képviseli a Portától való állami függetlenség legtipikusabb példáit a tárgyalt időszakban. A szerző az országok helyzetének hasonlósága mellett fontos különbségeket lát közöttük. Erdély rendelkezett a legnagyobb anyagi, népességbeli és katonai potenciállal, stratégiai helyzete is kedvezőbb, így ez az ország szenvedett legkevésbé a török nyomástól. A cikk bemutatja azokat a gazdasági okokat, amelyek következtében a Porta számára kifizetődőbbnek látszott az ún. közvetett uralom a „három Román Ország” felett. Magyar szerzők műveire csak bizonyos közösségeknek a török által adott autonómiával kapcsolatban hivatkozik. (Hegyi Klára: La juridiction autonome des villes hongroises sous la domination ottomane in VII. Türk Tarih Kongresi. Ankara, 25-29. sept. 1970. és Perényi J.: Villes hongroises sous la domination ottomane dans la Ville balkanique. Sofia, 1970.)

REZACHEVICI, Constantin: Politică internă și externă a țării române în primele trei decenii ale secolului al XVII-lea (A román fejedelemségek bel- és külpolitikája a 17. század első három évtizedében). – Revista de istorie, 1985 : 1. 5–30.; 1985 : 2. 145–160.

Radu Șerban, Radu Mihnea, Jeremia Movilă, Miron Barnovschi és Bethlen Gábor belpolitikai szempontból a fejedelemségek nélkülözhetetlen belső egyensúlyának visszaállítására törekedtek, külpolitikailag a Habsburg birodalom és Lengyelország befolyásától igyekeztek szabadulni.

PASCU, Ștefan: Cnezi și voievozi ai Transilvaniei. O impresiionantă lume a obștii românești (Erdélyi kenézek és vajdák. A románság világa). – Magazin istoric, 1986 2.; 1986 : 6.; 1986 7. 15–17.

Részletek a szerző megjelenés alatt álló: *Az erdélyi vajdaság* című monográfiájából, melyben a román kenézségeket, mint a „román társadalmi, politikai, társadalmi-jogi intézmények sajátos, ősi formáját mutatja be”. 1208–1829 között 740 vajdát és 50 vajdaságot tart számon. Bemutatja az egyes vidékek román nemességét, a Werbőczy-féle Hármaskönyv hatását az országrész fejlődésére.

CERNOVODEANU, Paul: Din corespondență diplomatică a lui Constantin Brâncoveanu (Constantin Brâncoveanu diplomáciai levelezéséből. II. rész.) – *Revista arhivelor*, 1986: 1. 56-64.

A Bukaresti Állami Levéltár és a Magyar Országos Levéltár anyagából Brancoveanu–II. Rákóczi Ferenc levelezéséből közölt részletek. Ezekben mindannyiszor biztosítja az erdélyi fejedelmet barátságáról. Egyikben kéri közbenjárását a hozzá menekült Teleki Pál családja érdekében, utóbbi két éve a kurucok túszja volt. Egy másikban reflektál Rákóczinak arra a kérésére, hogy adjon menedéket a kuruc menekülteknek Moldvában.

HEPPNER, Harald: Gesellschaftsentwicklung und Mentalität dargestellt am Beispiel der Rumänen im Zeitalter der Aufklärung. – *Südostforschungen*, Band XLIV, 1985. 139–161.

Megállapítja, hogy a 18. század közepén a román nép többségét – a Kárpátokon innen és túl – ugyanolyan mentalitásbeli vonások jellemzik, nevezetesen a gyanakvás és elutasítás mindenféle újítással szemben. Száz évvel később viszont érzékelhető különbség tapasztalható a Habsburg-birodalom és a moldvai-havasalföldi románok között. Míg Habsburg hatásra különböző mértékben ugyan, a szemlélet érezhetően megváltozott, nem mondható el ez a két román fejedelemségről, ahol csak a 20. század elején megvége az alapvető változás.

110 ani de la dobîndirea independentei (A függetlenség elnyerésének 110 éves évfordulóján). – *Revista arhivelor*, 1987 : 2. 113–155.

Forrásközlés a Bukaresti Állami Levéltár Mikrofilmtárában, a Városi Levéltárban, valamint Gyulafehérvár, Dorj, Zilah levéltárában található, 1857–1879 közötti időszakból származó diplomáciai iratokból. Belgium, Dánia, az Amerikai Egyesült Államok,

Oroszország, az Osztrák-Magyar Monarchia külügyi és más típusú iratai Románia általános helyzetére vonatkozó információkat tartalmaznak.

MARINESCU, Beatrice – VALERIU, Stan: Anglia și convenția comercială româno-engleză din 1880. (Anglia és az 1880-as román-angol kereskedelmi egyezmény). – *Revista de istorie*, 1985 : 1. (38.) 30–42.

A fejedelemségek 1859-ben történt egyesülése után Románia nemzetközi kapcsolataiban függetlensége megőrzésére törekedett. Mindent elkövetett, hogy a kedvezőtlen török vámkötelezettségek alól, ami a dunai kereskedelemmel járt együtt, megszabaduljon. Az Angliával konkuráló Osztrák-Magyar Monarchia, Oroszország és Németország támogatását is bírva, kereskedelmi egyezményt kötött 1871-ben Angliával, amely a törökök ellenállását váltotta ki. Kogalniceanu miniszterelnök 1878-ban tudomására hozta az angol és a francia kormánynak, hogy vámok felállításával akadályozza meg ezen országok áruinak romániai forgalmát, abban az esetben, ha útját állják, hogy Románia szabadon kereskedhessen, s maga válassza meg partnereit. Az ország függetlenné válása után, 1878-ban változott meg Anglia magatartása, amely a zsidók egyenjogúsításának törvénybe iktatásához kötötte az angol-román kereskedelmi egyezmény aláírását.

Az erdélyi románság újjászületésének mozgalma

BRĂTESCU, Constantin: Rondul personal „Romulus Novacovici” (A Romulus Novacovici fond). – *Revista arhivelor*, 1985.(62.). 4. sz. 408–412.

A karánsebesi állami levéltárban található R. Novacovici tanító hagyatéka. Különösen kiemelkedik a Budapesten megjelenő „Poporul roman”-nal folytatott levelezése, valamint a Román Nemzeti Párt tagjaival való kapcsolata. Fontos dokumentumok találhatóak ezen kívül a Consiliul Dirigent idejéből, és az 1921-es romániai agrárreform előkészítéséről.

HOZAN, Nicolae I.: Amintiri vieneze (Bécsi emlékek). – *Transilvania*, 1985 : 12. Supl. VI–VII.

A Bécsi Román Ifjak Társasága (Sociata-tea „România Jună din Viena”) tagjának visszaemlékezései a románoknak a Monarchiától való elszakadását támogató tevékenységéről.

Astra. 125 de ani de la înființare (125 éve alakult meg az Astra). – Revista Arhivelor, 1986 : 4. 386–415.

1861-ben alakították meg az EMKE-hez hasonlatos ASTRA-t, az Erdélyi Román Irodalmi és Kulturális Egyletet. (Asociațiunii transilvane pentru literatură și cultură populară română.) Az egylet, ill. társaság adta ki a Transilvania című folyóiratot, amelynek nagy szerepe volt a románok kulturális, társadalmi és gazdasági felemelkedésében, a román nemzeti öntudat megszilárdításában. Ezúttal az ASTRA történetéből, alapszabályzatából, levelezéséből közöl a folyóirat dokumentumokat.

TINCU, Bucur: Luptători pentru unire Vasile Stoica (Az egyesült harcossal Vasile Stoica). – Transilvania, 1985 : 12. Supl. IV–VI.; 1986 : 1. Supl. VII–VIII.

A budapesti egyetemi évek után, 1914-ben átvészi az aradi Románul c. lap vezetését. A világháború kitörése után Romániába megy, különböző lapokban jelennek meg Monarchia elleni írásai, 1916 augusztusában önkéntesnek állt be a román hadseregbe. 1917. márciusában Amerikába ment, hogy propagandát indítson az erdélyi és magyarországi románok érdekében. A Masaryk vezette Közép-Európai Unió alelnöke. 1923–24 között a Román Nemzeti Párt lapjának, a România-nak a szerkesztője. A 30-as évek végétől a külügyminisztérium munkatársa, tiranai, szófiai, ankarai külképviseletekben teljesített szolgálatot. A Grozarkormány idején nyugati országokban képviselte Romániát.

1914–1920

MUȘAT, Mircea România în anii neutralității, 1914–1916. (Románia a semlegesség éveiben, 1914–1916.) – Anale de istorie, 1985 : 5. 73–88.

Románia háborúhoz való viszonyát Erdély kérdése döntötte el. Erdélynek Romániához való csatolására az 1916. augusztus 17-i

titkos szerződésben kapott garanciát, akkor vállalt kötelezettséget, hogy belép a háborúba az antant oldalán.

CRISAN, Vasile Clasa muncitoare în lupta pentru desăvârșirea unității statului național român (A munkásosztály a román nemzetállam egységének kiteljesedéséért folytatott harcban). – Transilvania, 1985 : 12. Supl. II–III.

1917–1918-ban az MSzDP román szekciójának vezetősége konkrét lépéseket tett a Román Nemzeti Párt felé, hogy lépjen ki a passzivitásból. A Vadászkiáltás vendéglőben folytatott tárgyalások októberben a Központi Román Nemzeti Tanács létrehozásához vezettek, amelynek tagjai Albani, Flueara, Grapini, Jumanca, Renoiu, Surdu, voltak az SZDP részéről, és Goldiș, Lazăr, Mihai, Vaida, Pop, Vlad az RNP részéről. Az SZDP képviselői visszautasították 1918 november elején, hogy tárgyaljanak a Jászi delegációjához tartozó „magyar sovinizmus képviselőivel!” Apáthyval és Telekivel, és visszautasították a föderációt is.

NEAGOE, Stelian: Unirea-rezultatul luptei a întregului popor (Az egyesülés, mint az egész nép hősi harcának eredménye). – Era socialistă, 1986 : 22. 20–24.

Az első világháború felgyorsította az elnyomott népek nemzeti felszabadító mozgalmát. Románia az antanthatalmak nyomására, és az ország uralkodó körei határozatára Anglia, Franciaország és Oroszország oldalán lépett be a háborúba, amelyek megígérték, hogy támogatni fogják a román nép nemzeti egységének óhaját. A gyulafehérvári nemzetgyűlés határozatát „a haza minden állampolgára lelkesedéssel és teljes egyetértéssel fogadta”.

LAPEDATU, Alexandru: Poporul român din întreaga Daciei (A román nép az egész Dáciából). – Magazin istoric, 1985 : 12. 7–9.

Az erdélyi román történelem (1876–1954) visszaemlékezései 1918 sorsdöntő napjaira. A párizsi béke-delegáció tagja, a kolozsvári egyetem tanára véleménye szerint a 20. század eleji román politikai közgondolkodást a nemzeti egység-öntudat jellemezte. Ugyanakkor elismeri a szláv-bizánci, a magyar-lengyel, az újjörög és a nyugati hatást a román nép kulturális életére.

TURLEA, Petre: Istoria românilor – argument pentru unire (A románok története – érv az érvényesülés mellett). – Magazin istoric, 1985: 12. 10–11, 21.

Nicolae Iorga egész történetírói tevékenységével az egységes román nemzetállam létrejöttének szolgálatában állt. Széles körű levelezést folytatott külföldi politikusokkal, tudósokkal; s ezekben a levelekben számos utalás történik a románoknak Erdélyre való jogára. R. W. Seton–Watson, Fascoli báró, H. A. Gibbons, Saint-Aulaire gróf és Iorga kiadatlan, a bukaresti Akadémiai Könyvtár levéltárában található levelezésébe enged bepillantást a cikk.

MUŞAT, Mircea – ARDELEANU, Ion: In istoricele zile ale Marii Unirii (A Nagy Egyesülés történelmi napjai). – Magazin istoric, 1985: 12. 26.

A Román Nemzeti Párt képviselője, A. Vaida-Voevod 1918. október 18-án olvasta fel a magyar parlamentben, hogy a népek önrendelkezése alapján, a magyarországi és az erdélyi románság Romániához kíván csatlakozni. November 20-án tették közzé a felhívást a gyulafehérvári Nagy Nemzetgyűlés megtartására, amelyen a szerzők szerint 100.000 ember vett részt 80 város és 5000 falu képviselői.

BITOLEANU, Ion. Actul ratificării tratatelor de pace în corpurile legitime ale României – 1920. (A békeszerződések ratifikálása a romániai törvényhozói testületekben, 1920-ban). – Revista de istorie, 1986: 1. 44–63.

A román béke delegáció vezetője, I. C. Brătianu azért hagyta el a tárgyalást, mivel tiltakozott a külföldi tőke ellenőrzése ellen és az ellen, hogy a nemzeti kisebbségek jogainak érvényesítését nemzetközi ellenőrzésnek kívánták alávetni. Magyarország és Románia – Apponyi és Titulescu – között 1919–20 folyamán diplomáciai vita alakult ki Bukovina és Erdély Romániával való egyesülésével kapcsolatban. Ugyanakkor nyugodtabb körülmények között került sor Törökországgal és Bulgáriával való békeszerződések megkötésére.

Románia a status-quo megőrzéséért

IACOS, Ion: Marile manifestatii muncitoresti si democratice din 1936 împotriva primejdiei

fasciste si revizioniste (Nagy munkás és demokratikus megmozdulások 1936-ban a fasiszta és revizionista veszéllyel szemben). – Anale de istorie, 1986 3. 57–72.

A gazdasági, politikai és területi expanzió, a fasizmus szélsőséges reakciós és nemzetellenes politikája ellen az illegális kommunista párt, a haladó román baloldali erők széles nemzeti összefogást meghirdetve léptek fel. 1933 júniusában megalakult az Antifasiszta Román Nemzeti Bizottság és 1935-ben a népfrontmozgalom. Kiemelkedik a tömegtüntetések közül az 1936. május 1-jei, amelyen százezrek éltették a kisantantot, Nagyromániát és a békét.

OPREA, Ion M.: Concepția României și Cehoslovaciei asupra securității colective europene și colaborarea lor împotriva fascismului, 1930–1939. 1. (Románia és Csehszlovákia az európai kollektív biztonságról és együttműködésük a fasizmus ellen, 1930–1939.) – Revista de istorie, 1. rész 1986: 11. 1082–1095.; 2. rész 1986: 12. 1200–1215.

A kisantanton belül az együttműködés szorosabbá tételében Titulescu és Beneš szerepét emeli ki a szerző. Mindketten arra törekedtek, hogy biztosítsák a status-quo-t. Mindkét ország tiltakozott a Habsburg-restauráció, Etiópia és a Rajna-vidék megszállása ellen. A román diplomácia saját országa érdekein túl, a Szovjetunió, Németország, Lengyelország, Lettország és Észtország, az ún. „keleti béke” érdekében is tevékeny szerepet vállalt. A szerző bizonyos nyugat-európai, népszövetségi levéltárakon kívül ismert publikációkra hivatkozik.

PREDA, Eugen: Octombrie 1940: Wehrmachtul patrunde în România (1940 október: a Wehrmacht behatolása Romániába). – Magazin Istoric, 1985: 11. 21–23.; 27.; 1985: 12. 22–26.

A hitleri Németország 1939. áprilisában határozta el a Duna és a román olaj biztosítását. 1939 novemberében erősíti politikai kapcsolatait Kurt von Toppelskirch Ujszásznak tett megjegyzése szerint Németországnak az állna érdekében, ha Magyarország megtámadná Romániát. 1940. áprilisában készült el Románia bekebelezésének német terve. Júniusban II. Károly legionáriusokkal egészíti ki kormányát, ugyanakkor kérte

nyugati határa sérthetlenségének garانتálását és német katonai misszió felállítását. A felelet: augusztus 1-jén hozzákezdenek az „Aufbau Ost” terv kidolgozásához, Románia megszállásának előkészületéhez. A szerző szerint a második bécsi döntés véglegesen Németország kiszolgáltatottjává tette Romániát. Antonescu elfogadta a döntést, de kérte határai garانتálását és eleget tett az összes német gazdasági, katonai kívánságnak.

1940 szeptemberétől 1944 augusztusáig

MANOILESCU, Mihai: Insemnările (Jegyzetek) – Magazin istoric, 1985 : 8. 26–32.; 1985 : 9. 14–27.; 1985 : 10. 9–20.

Manoilescu és Pop Valer feljegyzéseket készítettek a második bécsi döntést megelőző román-magyar tárgyalásokról.

LEHRER, G. Milton: Ardealul pămînt românesc (Erdély, a román föld). – Transilvania, 1985 : 8. Supl. VIII.; 1985 : 9. Supl. VII.

A magyar revizionista propaganda nagy hangon emlegette a négy, színmagyar székely megyék elcsatolását Magyarországtól Romániához, holott a székelyek elmagyarosodott románok, akiknek viselete, szokásai, dalai, zenéje a románokéhoz hasonlatos, nem pedig a „pusztai magyarokéhoz”.

ZAHARIA, Gheorghe: Dictatul de la Viena – un act împotriva istoriei, infirmat de istorie (A bécsi döntés – egy okirat a történelem ellen, a történelem által megsemmisítve). – Anale de istorie, 1985 : 4. 68–80.

A bécsi döntés Észak-Erdély annektálása a románok, a zsidók és a többi nem magyar és nem német nemzetiség ellenes „véres és kegyetlen” rendszert juttatott hatalomra. Hitler ennek elfogadására katonai erőkkel kényszerítette a románokat. Ilyen körülmények között volt kénytelen II. Károly román király elfogadni azt, de a bécsi döntés ellen még a magyarság java is fellépett. A cikk idézi Ferenczy György újságíró, aki ekkor hagyta el Kolozsvárt, hogy kimutassa ellenállását a magyar sovinizmussal szemben, amelynek áldozatul esett a magyar baloldal is, többek között Józsa Béla, Salamon Ernő, Kovács Katona Jenő. A bécsi döntés megsemmisítésére széles, kommunistákból, baloldali értelmiségiekből, polgári politikusok-

ból álló nemzeti egységfront jött létre. A háborúellenes erők országos összefogására vette fel a kapcsolatot Petru Groza és Józsa Béla 1942-ben Kolozsváron.

SIMION, Aurica: Organizațiile fascistă-hitleriste din România (A romániai fasiszta-katonai szervezetek). – Anale de istorie, 1985 : 4. 50–69.

A cikk szerint 1938–1940 között különösen megerősödött Romániában a német fasiszta és kémtevékenység. Ezek letéteményesei a következők voltak: 1. A német követség az itt működő Wilhelm Fabricius, valamint a mezőgazdasági, kereskedelmi és propaganda attasé. 2. A német kisebbség különböző pártjai, így az Arthur Konradi vezette Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei. 3. Ugyanezen kisebbség sajtója: az Eidienst, Bukarester Tageblatt, Siebenbürgisches Deutsches Tageblatt. 3. Közös gazdasági szervezetek: Román-Német Kereskedelmi Társaság, Agfa-Rom, Romo-Gefa, Sora, Adler, 5. Kulturális, sport és egyéb szervezetek a Nichifor Crainic vezetése alatt álló Román-Német Kulturális Intézet, a bukaresti egyetemen működő Német Tudományos Intézet. Összesen: 11 kulturális, 8 művészeti, 9 sportintézmény. A Németország anyagi és más támogatását élvező német kisebbségek arra törekedtek, hogy Erdélyt a hitleri birodalom gyarmatává süllyesszék. A Vaszgárda és a Keresztény Védelmi Liga előretörése is fokozódott.

Ugyancsak a hitleri V. hadosztály szerepét töltötte be – a szerző szerint – az erdélyi magyarság 1922-ben alakult politikai pártja, az Országos Magyar Párt is, amelyet a bukaresti magyar követség támogatott anyagiilag, és amely egyúttal a kémtevékenység, a diverzáns kiképzőcsoportok központja is volt. 1939–1940 között a román hatóságok több terrorista csoportot lepleztek le és 170-nél több személyt helyeztek vád alá.

1944. augusztus 23.

DOBRINESCU, Valerin: Der Waffenstillstand zwischen Rumänien und den Vereinten Nationen – Moskau, 12. 9. 1944. – Südostforschungen, 1986. – 139–166.

A román történész végigköveti a fegyverszüneti szerződés előzményeit, különös figyelemmel a szerződés egyes pontjainak

kialakulására. A meghatározó szovjet befolyás mellett kitér az angol és az amerikai részvételre a tárgyalásokon, amelyek meghatározták Románia jövődj jogi-diplomáciai státusát, és döntően kihatottak politikai és gazdasági helyzetére. Röviden érinti a megegyezés romániai és külföldi visszhangját. A szerződés főbb pontjai: katonai együttműködés (12 román hadosztály); háborús jóvátétel a Szovjetunióknak (300 millió dollár); területi kérdések (az államhatárok az 1940 szeptembere szerinti Erdély kivételével, ahol a bécsi döntést semmisnek nyilvánították, és Romániának kilátásba helyezték az erdélyi terület egészét vagy nagyobb részét, de a döntést a békeszerződésekre hagyták). A szerző a fegyverszünetet nem mint Románia katonai vereségét értékeli, hanem politikai cselekvés – az 1944-es augusztus 23-i kormányváltás – eredményének tartja. Mint leírja, a szeptember 12-i szerződés „aláhúzza, hogy a szövetségesek Romániát legyőzött országgént kezelték, és nem olyan országgént, mely belpolitikai áttörés következtében fordított hátat a fasiszta hatalmoknak”. Nem akarja elismerni, hogy a belpolitikai áttörés alapvetően a háborús vereségek következménye. A végén még kiemeli, hogy Románia határozott küzdelme Hitler Németországa és Horthy Magyarországa ellen az országnak legalább a társharcos, ha már nem is a szövetségi státus jogát kell, hogy biztosítsa.

LACHE, Ștefan: România și conferința de pace de la Paris (Románia és a párizsi békekonferencia). – Magazin istoric, 1987 : 2. 23–27.

A Gh. Tatarescu vezette román béke delegáció célja *elsődlegesen* az volt, hogy ismerjék el Románia hozzájárulását a második világháború befejezéséhez; „hadviselő voltát” az Egyesült Nemzetek oldalán. Ebből következett: kapjon felmentést a hadsereg számának és a fegyverzet korlátozása alól; a szovjet-román fegyverszüneti egyezmény – 1944. szeptember 12. – képezze a békeszerződés alapját; kapja meg a Duna feletti ellenőrzés jogát és természetesen: töröljék el a második bécsi döntést, valamint Románia maga határozza meg politikai rendszerét. (A delegáció összetételét illetően népfrontos szellem érvényesült, ld. Gh. Gheorghiu-Dej, L. Pătrășcanu (RKP), Ștefan Voitec, Lothar Rădăceanu (SzDP), Gh. Maurer, Florica

Bagdazar Elena Văcărescu hercegnő, Dumitru Dămăceanu ezredes). Mindezeket Tatarescu 1946. augusztus 13-án terjesztette elő Párizsban. A kisantanttra jellemző hagyományos összefogás szellemében, Helodor Pika, csehszlovák delegátus aláhúzza: a 14 millió lakosú Románia hozzájárulása, amely átlag 15–29 hadtesttel harcolt a fronton sokkal nagyobb, mint Olaszországé, amely csak 6 hadtestet állított ki. Ami a román-magyar határkérdést illeti a cikk kiemeli, hogy a szovjet delegáció vezetője október 10-én arra utalt, úgy kell meghúzni a határokat a két ország között, hogy az egyszer és mindenkorra megfeleljen a román nép érdekeinek.

A román delegáció arra is felhívta a figyelmet, hogy a belső fasiszta elemek felszámolása szoros kapcsolatban állt az antifasiszta koalícióhoz való csatlakozással.

DEZBATERI: Concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu privind națiunea și problema națională (Kerekasztalvita: N. Ceaușescu elvtárs koncepciója a nemzeti és nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban). – Era socialistă, 1985 : 3. ; 1985 : 4. 19–32.

A hozzászólók mindegyike, így Rab István, a Kovászna megyei párt első titkára; Eduard Eisenburger, a Német Nemzetiségi Dolgozók; Fejes Gyula, a Magyar Nemzetiségi Dolgozók Tanácsának elnökei, Székely Zoltán a Kovászna megyei Múzeum igazgatója, Hegeđűs László, a Szocialista Nevelés és Kultúra Tanácsa államtitkára, Vasas Ferenc, a Megyei Tükör szerkesztője, széles egyetértésben méltatták az RKP 13. kongresszusa határozatát, mely szerint a jövőben nem lesz többé szó románról, magyarról, németről, hanem csak az egységes román nemzetről.

Transylvania. The Roots of Ethnic Conflict (Erdély. A nemzetiségi konfliktus gyökerei). Kiad. Jahn. F. Cadzow, A. Ludanyi, L. Elteto, Kent State Univ. Press, 1983. 368 p. – *Ism.*: Krista ZACH (München) – Südstudien, 1985. Band XLIV, 390–392.

Túlnyomóan USA és más nyugati országokbeli magyar történészek által megírt és összeállított kötetről van szó. Erdély kisebbségeinek témáját dolgozták fel 14 tanulmányban, elemelve történeti és mai nézőpontból. A könyv alapfeltevése, hogy Erdély ma a 20. sz. végén, nemzetiségi problémái

miatt a három vagy négy, az európai békét fenyegető tűzfészek egyike (emellett az ír és a baszk kérdést említik.), Alapvetően a román-magyar konfliktus okait kutatják, a többi nemzetiséget alig említik. Az erdélyi nemzetiségek témakörében csak egyes tanulmányok lépnek túl azon a szinten, amit a magyar kutatás 1944-ig elért. Így a kötet csekély tudományos értékkel bír. Források

csak a '44 előtti feldolgozásokból idéznek, a román irodalom alig jut szóhoz. Felsorol hibás állításokat. Hiányolja a helységnevek mutatóját, a kisebbségi statisztikákat és az 1947-es párizsi konferencia magyar álláspontjának forrásait a határok megvonása és a nemzetiségi kérdés ügyében.

Összeállította: Lipcsey Ildikó